

NO NODOMA LĪDZ DARBĪBAI
ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS ĪSTENOŠANA

REDAKTORS UN GALVENAIS AUTORS

MAGNUSS ANDERSONS

VRIJES UNIVERSITĀTE, AMSTERDAMA

BALTIJAS REGIONA ILGTSPĒJA

BALTIJAS UNIVERSITĀTES PROGRAMMAS LEKCIJU KURSS

1. CEĻŠ PRETĪ ILGTSPĒJAI

Vēsturiskā perspektīva.

Redaktors Sverkers Sorlins, Umeo universitāte

2. ENERĢĒTIKA

No fosilā kurināmā līdz ilgtspējīgiem enerģijas resursiem.

Redaktors Jurgens Salaji, Stokholmas Vides institūts un Lundas universitāte

3. CILVĒCE UN MATERIĀLU PLŪSMAS

Virzība uz ilgtspējīgu materiālu izmantošanu.

Redaktors un galvenais autors Stens Karlsons, Čalmeras Tehnoloģiskā universitāte un Gēteborgas universitāte

4. PĀRTIKA UN IZEJVIELAS

Ilgtspējīga lauksaimniecība, mežsaimniecība un zivsaimniecība.

Redaktori Stens Eberstens un Bengts Bodins, Zviedrijas Lauksaimniecības zinātņu universitāte

5. ILGTSPĒJĪGA RŪPNIECĪBA

Atkritumu daudzuma samazināšana, tīrākas tehnoloģijas un rūpniecības ekoloģija.

Redaktors un galvenais autors Jozefs Štrāls, Lundas universitāte

6. ILGTSPĒJĪGA TRANSPORTA SISTĒMA

Cilvēku un kravas pārvadājumi Baltijas reģionā.

Redaktors Emins Tengstroms, Olborgas universitāte un Marie Tainela, Gēteborgas universitāte

7. PILSĒTAS UN KOPIENAS

Ilgtspējīgu mājokļu veidošana.

Redaktors Harijs Andersons, Turku universitāte

8. EKOLOĢISKĀ EKONOMIKA

Tirgus, cenas un budžets ilgtspējīgā sabiedrībā.

Redaktors Tomašs Žiličs, Varšavas universitāte

9. ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS PAMATI

Ētika, likumdošana, kultūra un fizikālie ierobežojumi.

Redaktors Larss Ridens, Upsalas universitāte

10. NO NODOMA LĪDZ DARBĪBAI

Ilgtspējīgas attīstības īstenošana.

Redaktors un galvenais autors Magnuss Andersons, Vrijes universitāte, Amsterdama

PROJEKTA FINANSIĀLAIS ATBALSTĪTĀJS - ZVIEDRIJAS STARPTAUTISKĀ ATTĪSTĪBAS AĢENTŪRA

© The Baltic University Programme, Uppsala university (angļu izdevums)
Uppsala university, Box 256, SE – 751 05, Uppsala, Sweden

© Ekonomikas un vadības fakultāte, Latvijas Universitāte (latviešu izdevums)
Aspazijas bulvāris 5, LV – 1050, Rīga, Latvija

10

NO NODOMA LĪDZ DARBĪBAI

ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS ĪSTENOŠANA

AUTORI

**MAGNUSS ANDERSONS, ROLFS EDBERGS, MADELEINE GRANVIKA,
MACIEJS KOZAKEVIČS, DEMOSTENESS PETERSONS, ALEKSEJS JABLOKOVŠ**

REDAKTORS UN GALVENAIS AUTORS

MAGNUSS ANDERSONS

Vides pētījumu institūts
Vrijes universitāte, Amsterdama

LATVIEŠU IZDEVUMA REDAKTORS UN TULKOTĀJS

JĀNIS ZAĻOKSNIS
Ekonomikas un vadības fakultāte
Latvijas Universitāte

TEKSTA REDAKTORE

VELTA POLMANE

PRIEKŠVārds

Kā gan varētu notikt pāreja no nelīdzsvarotas attīstības uz līdzsvarotu attīstību ? Kā saskaņot vārdus ar darbiem un plānus pārvērst konkrētā praktiskā darbībā? Kas mums būtu jādara, lai lēmumu pieņemšanas procesā risinātu arī nākamo paaudžu labklājības jautājumus ? Kādā veidā vajadzētu pārkārtot tirgus ekonomiku un demokrātiju, lai tas viss atbilstu planētas pārvaldīšanas jaunajai kārtībai ?

Lasītājs, kurš, lasot tālāk teikto, gribētu saņemt skaidras atbildes uz šiem jautājumiem, varētu arī vilties. Pavisam precīzu atbilžu nemaz nav. Iespējams, būtu labāk, ja ilgtspējīgu attīstību uztvertu kā izzīņas procesu. Līdzīgi tam, kā mēs mācāmies no kļūdām. Kopienas varētu kļūdas ātri izanalizēt un atbilstoši mainīties.

Manā skatījumā ir trīs galvenās barjeras, kas apgrūtina ilgtspējīgas attīstības īstenošanu: mākslīgi pazeminātā cena par dabas resursiem, vispārēja bezspēcības izjūta un nepiemērotas struktūras globālās vides pārvaldīšanai.

Lai šīs problēmas atrisinātu, būs nepieciešamas tālejošas ekonomisko un politisko sistēmu reformas, kā arī jauni starptautiskās sadarbības veidi. Viens no šī lekciju kursa mērķiem ir norādīt uz nepieciešamām darbībām. Lekciju kursā aplūkoti daudzi konkrēti piemēri par ilgtspējīgas attīstības koncepcijas piemērošanu vietējā, nacionālā un starptautiskā līmenī.

Es gribētu pateikties visiem, kas piedalījās šī lekciju kursa sagatavošanā: Dr. Rolfam Edbergam (*Rolf Edberg*), autoram no Karlstades Zviedrijā, Madeleinei Granvikai (*Madeleine Granvik*) no Upsalas universitātes, profesoram Aleksejam Jablokovam (*Alexey Yablokov*) no Valsts Vides drošības padomes Maskavā, Maciejam Kozakevičam (*Maciej Kozakewicz*) no Lodzas universitātes Polijā, Dr. Demostenesam Petersonam (*Demosthenes Peterson*) no RAND/UCLA Krievijas pētījumu centra Santa Monikā ASV, Larsam Ridenam (*Lars Ryden*), Baltijas universitātes programmas direktoram no Upsalas universitātes.

Īpaši gribētu pateikties Dr. Luisam C. B. Hattenam Mansfildam (*Louis C. B. Hutten Mansfeld*) no IMPECO Nīderlandē, kas atļāva izmantot tekstu no savas Rokasgrāmatas par vides īstenošanas politiku (1995), kā arī Tomasam Žiličam (*Tomasz Zylicz*), Olgai Kiulijai (*Olga Kiulia*) no Varšavas universitātes Ekoloģiskās ekonomikas centra un Pjotram Persževskim (*Piotr Perszewski*) no Polijas televīzijas par viņu visu nesavtīgo palīdzību.

*Magnuss Andersons,
Amsterdama*

SATURS

1. DEMOKRĀTIJA UN ILGTSPĒJA	
1.1. Ievads	7
1.2. Demokrātija un ilgtspējīga attīstība	7
1.3. Demokrātijas būtība	8
1.4. Valdības būtība un būtība	9
1.5. Ilgtspējīgas attīstības devums demokrātijas paplašināšanai	9
2. STRUKTURĀLU IZMAIŅU IEVIEŠANA	
2.1. Politiskais process	11
2.2. Politikas aprites cikls	11
2.3. Īstenošanas dilemma - kas var neizdoties ?	12
2.4. Konstruktīva pieeja politikas īstenošanai	13
3. "ZAĻĀS" PĀRMAIŅAS CENTRĀLAJĀ UN AUSTRUMEIROPĀ	
3.1. Pārmaiņas politiskajās sistēmās	14
3.2. Pāreja uz tirgus ekonomiku	14
3.3. Latvijas perspektīvas	15
3.4. Politiskais konteksts	15
3.5. Iespējas "ielēkt" ilgtspējīgas attīstības procesā Latvijā	16
3.6. Palīdzība vides problēmu risināšanai Centrālās un Austrumeiropas valstīs	17
3.7. Polijas parāda izmantošana vides sakārtošanai	20
3.8. Vide Eiropai	20
4. STARPTAUTISKĀ DIMENSIJA - GLOBĀLĀ UN REĢIONĀLĀS POLITIKA	
4.1. Vides globālā pārvaldīšana	21
4.2. Kopējās globālās problēmas	21
4.3. Riodežaneiro konferences dokumentu īstenošana	21
4.4. Eiropas Savienības īstenotā ilgtspējīgas attīstības politika	23
4.5. Eiropas Savienības asociatīvās vienošanās ar Centrālās un Austrumeiropas valstīm	24
4.6. HELCOM process	24
4.7. Premjerministru konference Visbijā	25
4.8. Baltijas jūras reģiona vīzijas un stratēģijas līdz 2010. gadam	25
5. ĪSTENOŠANA NACIONĀLĀ LĪMENĪ	
5.1. Visaptveroša redzes viedokļa nepieciešamība	27
5.2. Nīderlande	27
5.3. Polijas perspektīvas	29
5.4. Igaunija	29
5.5. Virzība uz ilgtspēju Baltijas reģiona Krievijas daļā - ūdens resursi	30
5.6. Meži	31
5.7. Pārejas procesi Krievijā	32
5.8. Politiskas izmaiņas: Krievijas institūciju reformas	33
6. VIETĒJIE PASĀKUMI	
6.1. Savstarpējās palīdzības un sadarbības princips	35
6.2. Vietējās "Darba kārtības - 21"	35
6.3. Vietējie vides politikas plāni	35
6.4. Patērētāji	36
6.5. "Darba kārtība - 21" Zviedrijā	37
6.6. Vietējo "Darba kārtību - 21" izstrādāšanas sākums	37
6.7. Apakšējo līmeņu nozīmīgums - orientācija uz jaunatni	38
6.8. Darba kārtības - 21" jautājumi šodienas Zviedrijā	39
7. "DARBA KĀRTĪBA - 21" PRAKTISKAJĀ DZĪVĒ	
7.1. "Darba kārtības - 21" labākā pieredze	40
7.2. Vides vai ekoloģiskās grupas	42
7.3. Kompāniju vides asociācijas	42
7.4. Ekoloģiskie ciemati	43
7.5. Mājokļa teritoriju rehabilitācija	44
7.6. "Zaļā" enerģētika	45
7.7. Kopēja cieta atkritumu savākšanas sistēma pilsētas teritorijā	45
7.8. Bērni un jaunatne	45
7.9. Ilsētas un lauku mijiedarbība	46
8. CEĻŠ UZ NĀKOTNI	47
9. LITERATŪRA	51

“Darba kārtība - 21” īpaši uzsvēr vietējo pasākumu nozīmīgumu. Vietējā “Darba kārtības - 21” grupa Upsalas priekšpilsētā Vaksalā, Zviedrijā, plānošanas sanāksmes laikā.

Foto – Inga Maija Lēmane.

ritiska attieksme pret efektīvu daudzu pasaules valstu pieņemto “Darba kārtības -

21” programmu mērķu, politikas un mehānismu īstenošanu būs visu sociālo grupu saistības un patiesais devums. Viens no galvenajiem priekšnosacījumiem, lai sasniegtu ilgtspējīgu attīstību, ir plaša sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesā. Turklāt vides un attīstības īpašajā kontekstā rodas nepieciešamība pēc jaunām līdzdalības formām. Tas nozīmē, ka ir vajadzīgs, lai lēmumu pieņemšanā piedalītos atsevišķas personas, personu grupas un organizācijas, it īpaši tie, kas ir spējīgi ietekmēt kopienу, kurā viņi dzīvo un strādā. Personu, personu grupu un organizāciju rīcībā ir jābūt informācijai, kas attiecas uz valdības piekopto vides un attīstības politiku, ieskaitot informāciju par produkciju un darbībām, kurām varētu būt nozīmīga ietekme uz vidi, kā arī informāciju par vides aizsardzības pasākumiem.

DEMOKRĀTIJA UN ILGTSPĒJA

**"Šajā gadsimtā vides aizstāvības
kustības ir darbojušās kā ekoloģiskās glābšanas
vienības, lai novērstu krīzes.
Vides aizsardzības aktivistiem būtu
jāiegūst vara, kas ir nepieciešama, lai veiktu
radikālas pārmaiņas."**

Fils Šabekofs, 1993

1.1. Ievads

Tas nebūt nav grūti - uzrakstīt brīnišķīgu izklāstu par politiku vai uzsākt īstenot kādu utopisku programmu. Grūtības rodas, tiklīdz vārdus nākas pārvērst darbos, tātad, politiku īstenot. Bet īstenot nozīmē pilnībā realizēt.

Ziņojumā par globālo vides stāvokli, ko pirms vairākiem gadiem publicēja Apvienoto Nāciju organizācijas Vides programma, tika konstatēts, ka "tas nav pārspīlējums, ja sacītu, ka biosfēras spēja turpmāk nodrošināt dzīvību kļūst problemātiska". Patiešām, problēmas, ar kurām pašlaik saskaras cilvēce - pārmērīgais preču patēriņš, nabadzība, piesārņojums, bioloģiskās daudzveidības mazināšanās, jaunu slimību rašanās briesmas, resursu bāzes samazināšanās - vajadzētu vērtēt kā stratēģiskas briesmas cilvēcei. Lai sasniegtu vispārēju ilgtspējīgas attīstības stāvokli, ir nepieciešamas radikālas pārmaiņas katrā sabiedrības darbības sektorā. Tāpēc ir neiespējami aplūkot ilgtspējīgu attīstību tikai kā "to interešu sfēru, kas nodarbojas ar vides lietām". Pāreja uz ilgtspējīgu attīstību, iespējams, nozīmē daudz svarīgākas pārmaiņas sabiedrības kultūrā kopš industriālās revolūcijas laikiem astoņpadsmitā gadsimta vidū.

Kā gan varētu notikt pāreja no nelīdzsvarotas attīstības uz ilgtspējīgu attīstību? Kā iespējams vārdus pārvērst darbos? Kā rīkoties, lai politika un plāni realizētos konkrētos pasākumos? Kādā veidā panākt, ka ilgtspējīga attīstība kļūst par visas sabiedrības vēlmī? Kā pašreizējos

lēmumos nodrošināt vēl nedzimušās paaudzes labklājības īstenošanās iespējas? Kādā veidā izvairīties no stratēģiskām kļūdām, kad tiek gūtas uzvaras nelielās kaujās, bet piemirst lielo uzvaru nozīmīgums?

Tomēr lasītājs, kas noslēguma lekcijā cer saņemt izsmēlošas atbildes uz šiem jautājumiem, kā arī norādes par to, kā īstenot ilgtspējīgu attīstību, varētu būt vilies. Šīs brošūras mērķis ir tikai izgaismot dažas svarīgākās iezīmes par sākotnēji nepieciešamiem apstākļiem un iespējamiem šķēršļiem, lai īstenotu ilgtspējīgu attīstību, un ilustrēt ar piemēriem to, kas ir vietējā, reģionālā un starptautiskā līmenī gūta pieredze.

Ilgspējīgas attīstības īstenošana ir ārkārtīgi sarežģīts uzdevums, kura izpilde ir atkarīga no četriem apstākļiem. Pirmkārt, tas ir nepieciešamo pārmaiņu apjoms, jo pašlaik vēl nav vispārīgi pieņemta modeļa, kas aprakstītu pārmaiņu norisi. Otrkārt, pāreja uz ilgtspējīgu attīstību ir saistīta ar konfrontāciju un konfliktiem starp vērtībām un interesi vai labumu. Tāpēc ļoti bieži tiek jautāts, cik daudz un tieši kādus labumus mūsu paaudzei vajadzētu saglabāt nākamajām paaudzēm. Kādam vajadzētu būt pareizajam ienākumu un bagātības sadalījumam? Pēc kādiem kritērijiem būtu jāizvēlas tehnoloģijas, kas nodrošina *Homo sapiens*, bet nodara postu citām dzīvām būtnēm? Šāda veida jautājumus ir ietverta ne vien prasība pēc risinājuma, bet arī problēmas apzināšanās. Tātad pašreizējā nelīdzsvarotā attīstība ir radījusi un rada daudz risināmu problēmu. Šāda veida problēmas parāda, ka pastāv

neatbilstība starp faktiem un vērtībām, bet tās nav iespējams atrisināt tikai ar zinātniskās analīzes metodi. Daudzos gadījumos tās ir politisko problēmu neatņemama daļa. Tas arī tika skaidri parādīts ANO Vides un attīstības konferencē Riodežaneiro 1992. gadā.

Treškārt, ir cilvēki, kas noliedz, ka pašreizējais attīstības un patēriņa līmenis rada problēmas. Ceturtkārt, daudzi cilvēki nemaz nepievērš uzmanību nepārtrauktajām debatēm par ilgtspējīgu attīstību.

1.2. Demokrātija un ilgtspējīga attīstība

Bruntlandes ziņojums par ilgtspējīgu attīstību tika sagatavots laika posmā starp 1984. gada oktobri un 1987. gada aprīli, kad pasauli vēl bija sadalījis "auksts karš". Baltijas reģiona dienvidu un austrumu daļu pārvaldīja autoritāra centralizētās plānošanas sistēma bez jebkādam demokrātijas izpausmēm. Tomēr astoņdesmitajos gados sāka iezīmēties tālu ejošas politiskas pārmaiņas. Miermīlīgās revolūcijas Baltijas valstīs un Austrumeiropā deva iespēju tur atgūt nacionālo neatkarību un uzsākt virzību pa demokrātiskas attīstības ceļu. Ilgtspējīgas attīstības sākumā, kā tas ir norādīts Bruntlandes ziņojumā un citos darbos, ir nepieciešams apspriest politiskos jautājumus, tādējādi nodrošinot iedzīvotāju efektīvu līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesos. Demokrātizācijas procesi Centrālajā un Austrumeiropā ir jāvērtē kā stratēģiski soļi pretī ilgtspējīgas attīstības īstenošanai Baltijas reģionā.

Tādēļ šajā, pēdējā lekcijā izteiktie pieņēmumi ir orientēti uz to, ka pāreja uz ilgtspējīgu attīstību jāveic tikai demokrātiskā ceļā. "Zaļā" diktatūra nav vēlama, un, šķiet, ar tās palīdzību pat neizdotos sasniegt ilgtspējīgu attīstību, jo prioritātes varētu tikt mainītas un valdības vēlme nodrošināt iedzīvotāju vairākuma atbalstu šādā veidā varētu izrādīties politiski nestabila. Ilgā laika posmā ir neiespējami noturēties pretī cilvēku centieniem un prasībām, un to skaidri apliecina arī pēdējo gadu notikumi Centrālajā un Austrumeiropā.

Nav nekādu šaubu, ka bijušā padomju bloka valstīs vides rādītāji ir daudz sliktāki nekā Rietumu demokrātijas valstīs. Nevienā no daudzajām vides katastrofām, kas notikušas Rietumvalstīs pēc Otrā pasaules kara (piemēram, smogs Londonā 1952. gadā, kas nogalināja apmēram 4000 cilvēku, un ķīmiskā katastrofa Seveto, Itālijā), nevar pilnībā salīdzināt ar to, kas notika uz austrumiem no "dzelzs aizkara":

- kodolkatastrofa Černobilā 1986. gadā, kas faktiski ietekmēja visu Eiropas kontinentu. Baltkrievija saņēma apmēram 70 % no radioaktīvā piesārņojuma, un šodien vairāk nekā ceturtdaļa tās lauksaimniecisko zemju ir kļuvušas ekonomiski neizmantojamas;
- radioaktīvo vielu totāla uzkrāšanās reģionā ap Majakas kodolieroču ražošanas kompleksu Urālu kalnos. To aktivitāte tiek vērtēta turpat vienu miljardu kirī apmērā, kas gandrīz 20 reizes pārsniedz radioaktīvo piesārņojumu, kas radās Černobiļas katastrofas laikā;
- Arāla jūra Centrālajā Āzijā, kas savulaik bija piektais lielākais ezers pasaulē, kopš 1960. gada pakāpeniski ir zaudējusi apmēram 70 % no tilpuma.

Tāpēc ir samērā viegli piekrist Frensa Fukujamas (*France Fukuyama*) teiktajam, ka "kopumā demokrātiski politiskās sistēmas daudz ātrāk reaģēja uz ekoloģisko bīstamību sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, nekā to darīja pasaules diktatorisko režīmu pārvaldītās valstis. Bez politiskās sistēmas, kas ļauj vietējām kopienām protestēt pret ļoti toksisku ķīmisko uzņēmumu celtniecību viņu apdzīvotajā teritorijā, bez tiesībām neformālām vides organizācijām brīvi sekot līdzi kompāniju un uzņēmumu darbībai,

bez tādas nacionālās politikas vadības, kas ir jūtīga pret prasībām nodrošināt zināmus līdzekļus vides aizsardzībai, nav iespējams izbeigt tautas ciešanas un likvidēt to cēloņus."

1.1. attēls. Lietotās pudeles tiek pārstrādātas. Šis baltais konteiners, kas atrodas Upsalā, Zviedrijā, tiek izmantots bezkrāsainam stiklam. Foto - Inga Maija Lemane.

Tomēr vides aizsardzības sistēma arī demokrātiskās valstīs vēl ir tālu no pilnības. Patēriņa un ražošanas modeļos, mežsaimniecības un lauksaimniecības metodēs, transporta un enerģētikas sistēmās, kā tas jau ir bijis parādīts iepriekšējās lekcijās, vēl ir daudz kas iestrādājams, lai tuvotos ilgtspējībai. Demokrātija līdz pat šim laikam nav tikusi galā ar fundamentālo problēmu, kas saistīta ar pašreizējās paaudzes vajadzību apmierināšanu, nenonākot konfliktā ar nākamo paaudžu vēlmēm un vajadzībām. Tomēr demokrātijai joprojām piemīt spēja pārveidoties un kļūt par efektīvu līdzekli, lai atrisinātu mūsu laikmeta ilgtermiņa problēmas.

1.3. Demokrātijas būtība

Ko īstenībā nozīmē termins "demokrātija"? Ko varētu sagaidīt, ja demokrātija izpaustos visā pilnībā? Pagātnes, tagadnes un nākotnes demokrātiju izvērtējums izraisa nebeidzamas diskusijas un rada patzināmu apmulsumu. Kopš šo terminu ir ieviesuši senie grieķi (kas demokrātiju gan attiecinājuši tikai uz iedzīvotāju mazākumu), tās definīcijas ir bijušas ļoti daudzveidīgas un arī

lietotas atšķirīgā veidā, lai visāda veida lēmumus un darbības leģimitētu vadības un valsts līmenī. Kāds varētu teikt, ka demokrātijas principiem vispirms un vienmēr vajadzētu stāvēt pāri visai dzīvei un jebkurš mēģinājums kādam uzņemties autoritāru vadību varētu novest pie demokrātijas izzušanas. Ruso (*Rousseau*) koncepcija par demokrātiju un suverenitāti balstās uz cilvēkiem, taču var pastāvēt arī tad, "ja nav iespējams paust suverenitāti". Šo uzskatu par demokrātiju dažkārt saista ar klasisko demokrātijas teoriju. Savā ievērojamā grāmatā "Kapitālisms, sociālisms un demokrātija" Jozefs Šumpeters (*Joseph Schumpeter, 1942*) noraidīja šo teoriju un mēģināja izklāstīt "reālāku" demokrātijas teoriju. Viņš nonāca pie secinājuma, ka to vajadzētu aprakstīt kā "administrējošu kārtību, kā nonākt pie politiskiem lēmumiem, izmantojot indivīdu varu, lai ar tās palīdzību nodrošinātu panākumus konkurences cīņā par vēlēšanu balsīm". Atbilstoši šai teorijai iedzīvotāji paši nepiedalās politiskajā procesā un ir tikai pasīvi politiskās produkcijas patērētāji, ko rada politiskā elite. Tādējādi pastāv vismaz divas pilnīgi nesalīdzināmas demokrātijas interpretācijas - klasiskā un reālā, kas faktiski ir pretnostatītas.

Tomēr, ja mēģina definēt demokrātiju, vajadzētu piekrist kādai domai: tā netiek izmantota, lai aizstāvētu nākotnes paaudžu intereses, bet gan lai atrisinātu pašreizējās paaudzes neatliekamās problēmas. Tādējādi demokrātijas būtību vajadzētu atkal izvērtēt, lai to izprastu no jauna. Ilgtspējīga attīstība ir kvalitatīvi jauns pārbaudījums demokrātijai, tāpēc ir vajadzīgi aktīvi un zinoši iedzīvotāji vēlētajū, patērētāju, ražotāju, vecāku utt. lomā. Demokrātijas teorijas, kas tuvinās šai prasībai, varētu nosaukt par "attīstības" demokrātijām, un tādas propagandēja Džons Stjuarts Mills (*John Stuart Mill*) deviņpadsmitajā gadsimtā. Mills balstījās uz morālu vīziju un ticēja, ka cilvēce spēs kļūt labāka. Demokrātisku politisku sistēmu daudz labāk kā jebkuru citu sistēmu iespējams sekmēt un veicināt atbilstoši slavenajai Milla frāzei - "sabiedrības augošs intelekts, tikums, praktiskās darbības aktivitāte un efektivitāte". Viņš saskatīja izglītību kā nepieciešamu un neaizstājamu līdzekli šī mērķa īstenošanai. Tā bija

Milla pārlicība, ka, valdībai aktīvi palīdzot iedzīvotājiem kļūt gudrākiem, viņi aktīvāk rīkosies sabiedrības interesēs.

1.4. Valdības sūtība un būtība

Savulaik valdības svarīgākais uzdevums bija garantēt drošību. Nevienam pat prātā nenāca nodot valdības pārziņā rūpes par nabadzīgajiem vai ugunsgrēku dzēšanu. Citkārt vadības galvenā loma bija saistīta ar brīvā tirgus aizsardzību un labklājības radīšanu valstī.

Deviņdesmitajos gados valdības saskārās ar klimata izmaiņu un ozona slāņa izsīkšanas problēmām.

Tātad valdības funkcijas pastāvīgi mainās. Risinot problēmas, mainās arī sadarbība ar sabiedrību. Pārejas posmā uz ilgtspējīgu attīstību, šķiet, veidosies jaunas mijiedarbības formas starp valdību un iedzīvotājiem. Varētu būt, ka valdība tādā vai citādā veidā vairāk varas deleģēs iedzīvotājiem, piemēram, paplašinot iedzīvotāju līdzdalību lēmumu pieņemšanā, pilnvarojot arvien vairāk cilvēku uzdevumu izpildīšanai nevalstiskās organizācijās, kā arī nodrošinot

iedzīvotājiem labāku izglītību. Lai varētu izpildīt šos un vēl citus uzdevumus, valdībai nav nepieciešams kļūt skaitliski lielākai (vārds "valdība" grieķu valodā nozīmē "stūrēt", līdz ar to uzsverot, ka valdībai laiva ir vairāk jāstūrē, nekā jāairē), bet gan tautai tuvākai, tādai, kas iedzīvotāju vajadzības izprot kā nepieciešamību labāk un efektīvāk viņiem kalpot. Kā reiz teicis Bils Klintons: "Mēs neesam tiesīgi lūgt amerikāņus kļūt par labākiem pilsoņiem, ja nespējam viņiem labāk pakalpot."

SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBA ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS ĪSTENOŠANĀ

Galvenās personas ilgtspējīgas attīstības īstenošanā ir iedzīvotāji kā individuālas personas. Atvērtā, brīvā un demokrātiskā sabiedrībā indivīdiem ir daudz un dažādu iespēju ietekmēt attīstības ceļu. Nepieciešams minēt dažas svarīgākās iespējas.

Politiskā izvēle

Svarīgākais paņēmieni, kā politiski darboties, ir piedalīties vietējā, reģionālā un nacionālā līmeņa vēlēšanās. Vēl ir iespēja arī piedalīties referendumos (piemēram, 1980. gadā Zviedrijā notika referendums par kodolprogrammas nākotni). Politiskā līdzdalība var izpausties arī atklātu vēstulju rakstīšanā masu saziņas līdzekļiem, kā arī tiekoties ar politiķiem.

Ekonomiskā izvēle

Tirgus ekonomikā katrai personai kā patērētājam ir izvēles iespējas - pirkt vai nepirkt videi kaitīgus vai bīstamus

izstrādājumus vai, citiem vārdiem sakot, balsot ar savu naudas maciņu. Ja tā sauktie "zaļie" produkti nav pieejami veikalos, patērētājam ir iespēja tikties ar ražotājiem, vides organizācijām un patērētāju apvienībām, lai apspriestu, kādā citā veidā šādus izstrādājumus varētu iegādāties.

Darbība nevalstiskās organizācijās

Trešā iespēja indivīdam ir pievienoties nevalstiskām organizācijām, kas ir saistītas ar vides aizsardzību. "Darba kārtībā - 21" ir uzsvērts, ka šāda veida organizācijām ir "svarīga loma, lai veidotu un īstenotu demokrātisku līdzdalību". Formālās un neformālās organizācijas, kā arī vietēja mēroga kustības ir jāuzskata par partneriem "Darba kārtībā - 21" izstrādāšanas un īstenošanas gaitā.

1.5. Ilgtspējīgas attīstības devums demokrātijas paplašināšanai

No iepriekš teiktā izriet, ka demokrātija ir nepieciešamais apstāklis, kas determinē ilgtspējīgas attīstības veidošanos. Bez tam pāreja uz ilgtspējīgu attīstību var būt ļoti auglīga demokrātijai, jo ilgtspējīgas attīstības principi paredz, ka samazinās plaša starp lēmumu pieņēmējiem un iedzīvotājiem, ka paplašinās sabiedrības līdzdalība valstiskos procesos un ka iedzīvotāji kļūs arvien vairāk izglītoti. Turklāt - ilgtspējīgas attīstības īstenošana var būtiski mainīt visu politisko procesu,

jo liekas, ka uzmanība vairāk tiks pievērsta kolektīvām problēmām nekā dažādo sabiedrības grupu īpašajām interesēm. Ilgtspējīgas attīstības īstenošanas panākumi varētu nostiprināt vietējā līmeņa demokrātiju.

Paplašināta demokrātija savukārt nozīmē plašāku iedzīvotāju līdzdalību. Vajadzētu uzsvērt, ka stāvoklis Baltijas valstīs, Polijā un Krievijā, kā arī citās postkomunisma valstīs Eiropā pilnīgi atšķiras no tā stāvokļa, kas ir raksturīgs Skandināvijas un Rietumeiropas valstīm. Valstīm, kurām ir ilga demokrātisko tradīciju pieredze, ir jācenšas rast jaunus risinājumus, lai padarītu efektīvākas demokrātiskās metodes ilgtspējīgas attīstības mērķu īstenošanai gan

nacionālā, gan arī starptautiskā arēnā. Savukārt valstīs, kurās demokrātijas principi tika atjaunoti pavisam nesenā pagātnē, vairāk būtu jāparūpējas par vispārējo demokrātijas vadlīniju nostiprināšanu nevis tikai par tādu jaunu mehānismu radīšanu, kas pilnveidotu sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanas procesā. Ārkārtīgi svarīga nozīme ir jaunu ceļu meklējumiem, lai paaugstinātu iedzīvotāju aktivitāti un piesaistītu viņus pārejas procesiem. Bez tam vajadzētu tikt pāri samērā plaši izplatītajam uzskatam par bezspēcību un neticību, ka lēmumu pieņemšanas procesus iespējams ietekmēt.

DEMOKRATISKO PRINCIPU IZMANTOŠANA

Demokrātija nosaka, ka valdībai, kuru vietējie iedzīvotāji kontrolē ar pašu ievēlēto priekšstāvju starpniecību, savukārt ideālā gadījumā vajadzētu darboties adekvāti vēlētajū vēlmēm. Demokrātija nozīmē ievērot vairākus principus.

Godīgums

Šajā gadījumā ir runa par godīgumu starp ļaužu grupām un atsevišķām personām, lai radītu akceptējamu stāvokli, sadalot panākumu augļus un uzņemoties arī zaudējumu daļu. Tomēr nav iespējams noteikt kādus unificētus kritērijus attiecībā uz godīgumu, jo reālā situācijā ir jāņem vērā ļoti daudzi aspekti. Cilvēki parasti to dara intuitīvi, kā arī balstoties uz savām uzvedības normām un politiskām idejām. Jāatzīmē, ka daudz vieglāk ir vienoties par to, kas ir negodīgi. Izmaksu slogs un atteikšanās no atalgojuma par labumu nesaņemšanu ir viens no pazīstamākajiem piemēriem.

Savstarpējā palīdzība un sadarbība

Ar šo principu tiek uzsvērts, ka lēmumi ir jāpieņem visnotaļ ciešā mijiedarbībā ar tiem cilvēkiem, uz kuriem pieņemtais lēmums attieksies vistiešākā veidā. Piemēram, lēmums par atkritumu sadedzināšanai paredzētas rūpnīcas būvvieta izvēli, ja objekts apkalpos plašāku reģionu, jāpieņem reģionālā līmenī, bet nekādā gadījumā tas nebūtu jādara valsts varai vai attiecīgajai pašvaldībai.

Atbildība

Atbildība, pienākums un saistības ir tas, kas tiek gaidīts no lēmumu pieņēmējiem. Šis aspekts ir jādefinē ļoti skaidri un jāregulē, cik vien tas ir nepieciešams. Lēmumu pieņemšanas procesam ir jābūt pēc iespējas ļoti atklātam, skaidram un sabiedrībai saprotamam, kā arī bez personīgās ieinteresētības no lēmumu pieņēmēju puses.

Sabiedrības līdzdalība

Sabiedrības līdzdalība ir jānodrošina, jau sākot ar pašiem pirmajiem procesa etapiem, kad tiek formulētas politikas pamatnostādnes, līdz pat īstenošanai un sasniegtā novērtēšanai. Iedzīvotāju līdzdalība ir pamatelements "Darba kārtībā - 21". Tikai laika trūkums un samērā zemā ietekmes pakāpe ir tas, kas mazina labas iedzīvotāju līdzdalības nozīmi nepieciešamo pārmaiņu radīšanā. Jo vairāk cilvēku līdzdarbotos šajā sabiedrības kustībā, jo lielāka būtu procesa efektivitāte.

Kopīgas mācības

Ja visiem, kas vēlas līdzdarboties, netiek nodrošinātas kopīgas apmācības, tad var veidoties neskaidrs priekšstats par demokrātiju un tās tālākas attīstības iespējām. Demokrātija ir jāattīsta, lai varētu izdzīvot.

STRUKTURĀLU IZMAIŅU IEVIEŠANA

"... un, kopš politikas būtība ir grūta izvēle, tā būtu jāizslēdz, kur vien iespējams".

Als Gors

2.1. Politiskais process

Modernajā demokrātijā politiskajiem procesiem ir savas noteiktas iezīmes, kas ir traucējošas pārejai uz ilgtspējīgu attīstību. Vispirms - politiķi, kuri ir norūpējušies par nākamajām vēlēšanām, ir izvairīgi un nemēdz paust tādus politiskus viedokļus, kas varētu atbaidīt elektorātu. Otrkārt, ir samērā viegli mobilizēt opozīciju iesaistīties ilgtermiņa vides politikā, jo vides aizsardzības ekonomiskās izmaksas bieži vien ir labāk saskatāmas nekā labumi, ko varētu dot vides aizsardzība. Pastāv arī nepārtraukts vilinājums uzgrūst nastu galīgi neaktīvām un neorganizētām interešu grupām, tas ir, tai paaudzei, kurai tikai mostas apzināta vēlme, bet kuras ir vāji pārstāvētas politikas veidošanas procesā. Treškārt, politiskās kļūdas ceļā uz ilgtspēju bieži vien rada tas apstāklis, ka speciālo interešu grupas racionalizē savas īpašās intereses, pasniedzot tās it kā par visas sabiedrības interesēm. Tas var ļoti nopietni ietekmēt politikas veidošanas procesu, ja tas tiek balstīts uz sabiedrības ilgtermiņa interesēm.

2.1. attēls. Politikas izstrādāšana bieži ietver arī ilgstošas diskusijas ar interešu grupām, Upsalā, Zviedrijā. Foto – Inga Maija Lemane.

Čārlzs Lindbloms (*Charles Lindblom*), ievērojamais Amerikas politisko zinātņu vecās paaudzes pārstāvis, uzsver, ka interešu grupu aktivitāte vairāk norāda uz mazākām

atšķirībām nekā uz kopību. Viņš saskata zināmu bīstamību mūsdienu interešu grupu politikā, kas saistīta ar vienkāršām problēmām: "Jaunās vispārējās labklājības jautājumi varētu parādīties bruņošanās kontrolē, enerģijas taupīšanā, vides aizsardzībā, iedzīvotāju skaita regulēšanā un ekonomikas augsmē. Ja interešu grupu aktivitāte ir labi saskaņojama ar jau pazīstamo formulu - "kas ko iegūs" (un kritiķi pat šaubās par to), beigās varētu būt neparedzēts cīņas iznākums - rasties vēl citas jaunas problēmas, kuru risinājums pat nemaz vairs neattiecas uz labklājības jautājumu."

Ceturtkārt, politikas veidošanas process ir visnotaļ virzīts uz attīstību, tas nozīmē, ka, pieņemot lēmumus, tiek akcentēti problēmu risinājumi, biežāk izmantojot "soli pa solim" pieeju nekā strukturālu un ilgtermiņa problēmu risinājumu. Šāda ietekme norāda, ka ilgtermiņa ekonomiskās aktivitātes kumulatīvajai ietekmei ir tieksme palikt nepamanītai.

Piektkārt, pārmaiņu aizstāvjiem katrā ziņā vajadzētu vinnēt visos politiskā procesa posmos, savukārt *status quo* aizstāvjiem vajadzētu gūt uzvaru tikai vienā no tiem. Kāpēc? Tāpēc, ka demokrātiskā sistēmā ir plaši izplatīta veto tiesību vara. Šīs veto tiesības ir gan tradicionāla un patiesībā arī pozitīva demokrātijas iezīme. Šo tiesību dēļ sistēma ir stabila, un šķiet, ka nedemokrātiski risinājumi nevarētu gūt panākumus. Tomēr šīs veto tiesības varētu traucēt tādas politikas pieņemšanu un īstenošanu, kas ir vērsta uz to, lai risinātu pašreizējās kolektīvās problēmas. Čārlzs Lindbloms to izklāsta šādi: "Tāpēc, ka veto tiesības ir plaši izplatītas, interešu grupas cenšas tuvināties personām, kuras vēlas izmantot savas veto tiesības. Lai apturētu politikas virzību, šīm grupām ir nepieciešama tikai viena ietekmīga persona no daudzo personu vai pat ļauzu kopu vidus, kas uzliktu veto. Lai virzītu tālāk politiku, savukārt ir

nepieciešama visu potenciālo personu, pārstāvju vai grupas kopējo veto tiesību nepielietošana. Un tas ir mazliet savādi, ka interešu grupas bremzē tādas jaunas politikas veidošanos, kas varētu tikt pieprasīta, lai rīkotos vispārējo un kopīgo interešu vārdā."

Sestkārt, zinātne pilnīgi noteikti nevar apgalvot, kas ir ekoloģiski droši. Līdz ar to dažādo efektu dimensiju un apjoma definīcija kļūst par politisku elementu. Nenoteiktību daudzos vides jautājumos bieži izmanto tie, kas aizstāv *status quo* principu.

Un, beidzot, tipiskam politiķim ir jārisina tik daudzi steidzami jautājumi, ka vienkārši nepietiek laika, lai nodarbotos ar stratēģiskiem un ilgtermiņa jautājumiem. Šo problēmu ir raksturojis Jozefs Šumpeters (*Joseph Schumpeter*), rakstīdams, ka "premjerministram demokrātiskā sistēmā ir jālīdzinās jātniekam, kas visu savu enerģiju veltī, lai noturētos seglos, un tāpēc viņš nevar plānot pašu izjādi. Tas var būt arī ģenerālis, kas galvenokārt uztraucas par to, vai armija uzklaušīs viņa komandas, nevis pilnībā nodarbojas ar stratēģijas jautājumiem."

2.2. Politikas aprites cikls

Politikas aprites cikls var kalpot kā atskaites punkts, lai novērtētu, kad sākusies sasaiste starp problēmu un tās risinājumu. Politikas aprites cikls, kā to ir aprakstījis Nīderlandes vides konsultants Lui C. B. Hattens Mansfilds (*Louis C. B. Hutten Mansfeld*), sastāv no četrām fāzēm.

1. Apzināšanās, t.i., problēmas saskatīšana un atzīšana, kas savukārt sastāv no šādām apakšfāzēm:

a) problēma pastāv, bet nav vispārīgi atzīta. To apzināt traucē tas, ka problēmu ir grūti definēt un līdz ar to tā kļūst netverama, tāpēc ir nepieciešama iztēles veidota vīzija. Šajā gadījumā ārēju faktoru spiediens

ir visai neliels, un faktiski nav nekādu organizatorisku struktūru, kas šajā fāzē sniegtu atbalstu. Tādējādi ir vajadzīga pastāvīga un neatlaidīga kādas personas individuāla nodarbošanās ar šo jautājumu;

b) problēmas zinātniska izpēte, analīze un definēšana;

c) izpētes un analīzes rezultātu iekļaušana politiskā darba kārtībā. Tas ir signāls pasaulei, ka problēma, ar ko jāsāk nodarboties, ir leģitīmā problēma. Tomēr šajā gadījumā ir vajadzīgs atbalsts no mērķa grupām, augsta ranga oficiālām personām utt., varbūt pat nepieciešams zināms lobisms.

2. Politikas formulēšana. Šajā fāzē bieži var būt spēcīgs ārējais spiediens, vadības krīze, vai tikt lietotas nepiemērotas metodes un centralizēti organizēta pieeja, notikt orientācija uz efektīvu rezultātu.

3. Problēmas risināšana. Šīs fāzes tipiskās iezīmes ir ievirzīšana politikas gultnē, ārējais spiediens, kam ir tendence samazināties, pārplānošana, īstenošanas organizatorisko pasākumu decentralizācija, orientācija uz efektivitāti.

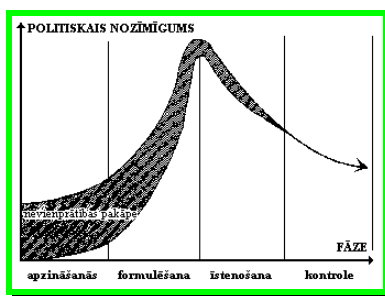
4. Īstenošanas vadība ietver kontroles saglabāšanu, jaunu atziņu uztveršanu, saglabāšanu un atgriezeniskās saites izmantošanu, kā arī jaunu problēmu rašanos. Šajā fāzē problēma jau tiek risināta pazīstamā un ierastā veidā. Politikas veidotāju uzdevums ir mēģināt saskatīt jaunas problēmas un uzturēt sevī politisku uzdrīkstēšanos, kas ir nepieciešama, lai vajadzības gadījumā atkal varētu uzsākt pirmo fāzi.

"Siltumnīcas" efekts un ar to saistītās klimata izmaiņas ir problēma, kuras risinājums pašlaik atrodas pirmajā un otrajā fāzē. Tā kā industriāli attīstītajās valstīs notekūdeņi tiek efektīvi attīrīti vairumā gadījumu, tad šī problēma faktiski atrodas ceturtnās fāzes līmenī.

2.3. Īstenošanas dilemma - kas var neizdoties ?

Tas nebūt nav grūti - uzrakstīt brīnišķīgu izklāstu par politiku vai uzsākt īstenot kādu utopisku programmu. Pārmaiņas tomēr rodas tad, ja vārdi pārvēršas darbos, tas ir, kad politika, piemēram, organizēta programmatiska pieeja, lai saglabātu vārdes mitrās vietās vai arī izstrādātu

satiksmes organizācijas plānu lielpilsētai, tiek īstenota praktiskajā dzīvē. Īstenot nozīmē izpildīt, pabeigt, padarīt izmantojamu. Bez tam ir svarīgi saprast, ka īstenošana attiecas ne tikai uz nacionālo valdību, bet arī uz nevalstiskām organizācijām, uzņēmumiem, pašvaldībām, ģimenēm un atsevišķiem iedzīvotājiem. Pirms politika nav īstenota, tā nav nekas vairāk kā vārdu sakopojums. Kad kāds nodoms attiecībā uz likumdošanu vai politiku netiek pārvērsts darbībā, rodas tā sauktais "īstenošanas deficīts". Diemžēl tā ir ļoti izplatīta parādība vietējā, nacionālā un pat starptautiskā vides politikā.

2.2. attēls. Politikas aprites cikls apraksta procesu no problēmas atziņas līdz risinājuma īstenošanai. Kā to apraksta Lui C. B. Hattens Mansfilds, tas sastāv no četrām fāzēm.

Bet kas patiešām var neizdoties, ja nodomu cenšas pārvērst konkrētā darbībā ? Vispirms ir svarīgi, lai īstenošanas politikā nebūtu aizmirsts, ka viss ir jāapsver kritiski, pirms tiek uzsākta darbība, jo nebūs iespējams īstenot slikti izstrādātu politiku vai atrisināt nepareizi formulētu problēmu.

Divi amerikāņu politisko zinātņu pārstāvji - Daniels Meizmanjans (*Daniel Mazmanian*) un Pauls Sabatjē (*Paul Sabatier*) izvirzīja teoriju par to, kā jāveido sabiedriskās programmas, lai tās varētu veiksmīgi īstenot:

- 1) tām jābūt skaidri formulētām un orientētām uz konkrētu mērķi;
- 2) jābūt veidotām, balstoties uz korektiem pieņēmumiem par cēloņiem un sekām;
- 3) to izpildītājs jānodrošina ar pietiekamu juridisko pamatojumu;
- 4) jābūt veidotām tā, lai mērķa grupas rīkotos atbilstoši vajadzībām;
- 5) jābūt nodrošinātām ar kompetentu un motivētu vadības grupu;
- 6) jāgūst atbalsts no organizācijām, kas pārstāv mērķa grupas;

7) jāsaņem atbalsts no ietekmīgākiem politiķiem un oficiālām amatpersonām;

8) nedrīkst nonākt konfliktā ar citām oficiāli apstiprinātām programmām;

9) nedrīkst ieviest, ja sociāli ekonomiskie apstākļi tam nav piemēroti;

10) jābūt nodrošinātām ar pietiekamiem finansu resursiem;

11) jābūt apstiprinātām oficiālās organizācijās, kurām ir pozitīva attieksme pret programmu;

12) jābūt izstrādātām tā, lai tās nebūtu pretrunā ar spēkā esošajām likumdošanas normām.

Luijs C. B. Hattens Mansfilds norāda, ka nav iespējams piedāvāt sekmīgai īstenošanai politiku, kas:

- nesatur operatīvo mērķu kopu;
- ir neveiksmīgi izvēlējusies mērķa grupas un metodes;
- neparedz pielietot efektīvus līdzekļus;
- nesniedz konkrētas ziņas par projekta iespējamību;
- nav atbilstoša īstenošanas organizāciju iespējām;
- nav deleģējusi pietiekamu brīvību un kopējo atbildību tiem, kuri īsteno projektu;
- kurai ir iekšēja un juridiska neatbilstība.

Viņš uzsver, ka politikas plāna realizēšanā ir svarīgi vairāki aspekti.

1. Politikas plāna satura popularizēšana un sabiedrības rosināšana plānu apspriest. Tas ir parasts paņēmieni, kā nodrošināt sabiedrības un plāna ierosinātāju līdzdalību un mijiedarbību. Lēmumiem, kas ir pieņemti politikas ietvaros, ir jābūt ļoti skaidri definētiem un izskaidrotiem. Nereāli politiķu vai sabiedrības priekšlikumi ir savlaicīgi jānoraida, argumentējot ar piedāvātajām mērķu sasniegšanas un izpildes iespējām.

2. Nepieciešamās infrastruktūras nodrošināšana, kas politikas uzdevumus padarītu īstenojamus un pašvaldībām, kompānijām un iedzīvotājiem viegli saskatāmus. Tas prasa īpašas metodes, līdzekļus, informāciju un finansu resursus.

3. Precīzas vienošanās un līgumattiecību nepieciešamība par īstenošanas uzdevumiem un pasākumiem, kas izriet no politiskajiem mērķiem un intensīvām domu apmaiņām starp

līdzdalībniekiem, ņemot vērā praktiskās prioritātes un plānošanu.

2.4. Konstruktīva pieeja politikas īstenošanai

Luijs C. B. Hattens Mansfīlds uzsver, ka gūt panākumus, īstenojot politiku, spēj patiešām novatoriska un pat renesanses laikmeta persona, kas ir profesionāli izglītota, zinoša un ieinteresēta daudzās jomās un virzienos vienlaicīgi. Renesanse bija laiks, kad cilvēki sāka apjaust, ka viņi spēj atrisināt savas problēmas, balstoties uz intelektu un izmantojot

radošu pieeju. Ir pazīstamas vairākas rokasgrāmatas un metodiskie norādījumi skolotājiem, kuros minēti izcili piemēri par Erasmu un Mikelandželo, kas ir atklājuši jaunus virzības ceļus. Mikelandželo pašmācības ceļā iemācījās un viņam izdevās radīt pārliecinošas cilvēku skulptūras no akmens. Nekas tāds Rietumu pasaulē nebija darīts kādus tūkstošus gadus.

Tehnisko zinātņu ietekmīgā attīstība deviņpadsmitajā un divdesmitajā gadsimtā radīja ne tikai vides problēmas, bet arī vēl citus blakus efektus. Cilvēkiem mācīja

specializēties. Neapšaubāmi, ka lielu labumu tas deva, ja cilvēki paplašināja savas zināšanas vienā jomā. Tomēr pretējais šādas specializācijas efekts bija tāds, ka daudzi cilvēki meklēja un pārsvarā pielietoja tikai vienu problēmas risinājumu, reizēm aizmirstot par kontekstu un citiem iespējamiem aspektiem. Īstenojot ilgtspējīgu attīstību, ir nepieciešams iekļaut aprītē gan "stingrās" zinātnes, piemēram, bioloģiju un ķīmiju, gan arī "maigās" zinātnes - psiholoģiju un politoloģiju.

ILGTSPĒJAS ĪSTENOŠANAS PĀRVĒRŠANA PAR DARBĪGU PASĀKUMU

Vides aizsardzības un ilgtspējīgas attīstības principus sabiedrība īsteno pakāpeniski. Daudzu tautu virzība pretī nospraustajiem mērķiem ir zināmā mērā līdzīga. Kopīgās iezīmes varētu vispārināt šādā veidā.

Dabas saglabāšanas sabiedrība

Daudzas valstis jau stipri sen izmantoja metodes, kas aizsargājušas īpaši vērtīgas teritorijas. Pirmais Nacionālais parks Baltijas reģionā tika izveidots šī gadsimta sākumā Zviedrijas kalnos. Liekas, ka pirmie noteikumi par apdraudēto dzīvnieku sugu aizsardzību un šodien mēs teiktu - par bioloģiskās daudzveidības aizsardzību - radās pagājušā gadsimta beigās.

Vidi nepiesārņojoša sabiedrība

Pirmās rūpes par to, kā mazināt ietekmi uz vidi, saistījās ar toksisko vielu piesārņojumu, piemēram, pesticīdiem, rūpniecībā izmantojamām ķīmiskām vielām un smagajiem metāliem. Pirmie mēģinājumi novērst piesārņojumu sākās sešdesmitajos gados. Daži pesticīdi, piemēram, DDT, tika aizliegti. Vēlāk sekoja juridiski aizliegumi izmantot noteiktus ķīmiskos savienojumus. Sākās "caurules gala" kontrole, kā arī uzlabojumi notekūdeņu attīrīšanas tehnoloģijā. Šāda virzība ir saglabājusies līdz pat mūsu dienām. Zviedrijā pēdējie notikumi saistās ar pilnīgu dzīvsudraba izmantošanas aizliegumu kopš 1996. gada.

Atkārtota izmantošana un virzība uz bezatkritumu sabiedrību

Pārmērīga cieto atkritumu uzkrāšanās kļuva acīm redzama jau astoņdesmitajos gados vai pat agrāk, it īpaši blīvi apdzīvotās vietās. Problēma faktiski ir divpusēja, jo atkritumi piesārņo vidi un vienlaicīgi samazina resursu izmantošanas efektivitāti. Sadzīves cietos atkritumus sāka likvidēt ar sadedzināšanas metodi, bet vēlāk par dominējošo kļuva atkārtota vielu izmantošana. Piemēram, Vācijā deviņdesmitajos gados tika ieviesta diezgan stingra prasība izmantot visus otrreizējos resursus. Zviedrijā līdzīgs likums par otrreizējo izejvielu izmantošanu tika pieņemts 1995. gadā. Cieto atkritumu uzkrāšanās temps tagad ir nedaudz samazinājies.

Ekoloģiski efektīva sabiedrība

Vajadzētu akceptēt metodes, kas palīdzētu saglabāt dabas bagātības, it īpaši neatjaunojošos resursus, kas kļūst arvien dārgāki. Jau tagad ir skaidrs, ka daudzus resursus var izmantot efektīvāk, piemēram, sadedzinot kurināmo un atkārtoti izmantojot metālus. Bezatkritumu tehnoloģijas, enerģijas taupīšana un dzīves veida izmaiņas - tie ir nepieciešamie soļi pretī ekoloģiski efektīvai sabiedrībai.

CETURTAIS JAUTĀJUMS

Ilgtspējīgas attīstības īstenošanas nepieciešamais priekšnoteikums ir politiskā vēlme. Bez stingras un patiesas politiskās vēlēšanās pāreja uz ilgtspējīgu attīstību nebūs iespējama. Amerikāņu autors un filozofs Ralfs Valdo Emersons (*Ralph Waldo Emerson*) savulaik rakstīja:

"Tas ir pārsteidzoši, cik nevērīga ir sabiedrība attiecībā uz savu pārstāvju kvalifikāciju. Viņi jautā, vai cilvēks ir republikānis vai demokrāts. - Jā. Vai viņš ir talantīgs? - Jā. Vai viņš ir godīgs un nelūkojas tikai pēc krēsla vai kāda kukuļa? Viņš ir godīgs. - Labi, tad vienprātīgi izvēlēsimies viņu.

Un tie dodas mājās un apmierināti saka savām sievām, ka izdarījuši labu darbu. Tomēr viņi aizmirst uzdot ceturto

jautājumu, kas ir ne mazāk svarīgs kā pārējie, bet bez kura pirmie trīs jautājumi zaudē jēgu. Vai viņam ir vēlēšanās? Vai viņš būs spējīgs izvirzīt opozīcijai savus argumentus? Iespējams, ka nē. Tas nebūt nav viennozīmīgi, ka darbi vienmēr īstenojas atbilstoši talantam un garam. Vai tas ir gluži dabiski, ka dažiem piemīt magnētām līdzīga spēja valdīt pār citiem ļaudīm? Vairāk kā izjūtai un talantam ir jābūt VĒLMEI. Tā varētu būt dabas dāvana. Tā var piederēt vienam un nav iemiesojusies citā. Un tomēr es gribētu teikt - ja tās nav tevī, tad labāk nevīzies uz to vietu, kur viegli var kļūt par sabiedrības ienaidnieku."

Ralfs Valdo Emersons
"Aristokrātija", 1848.

"ZAĻĀS" PĀRMAIŅAS CENTRĀLAJĀ UN AUSTRUMEIROPĀ

3.1. Pārmaiņas politiskajās sistēmās

Sabiedrības aktivitātes, kas saistītas ar prasībām uzlabot vides stāvokli, kopš astoņdesmito gadu beigām kļūst par virzošo spēku vispārīgām politiskām pārmaiņām Centrālās un Austrumeiropas valstīs. Laikā, kad maintijās politiskās sistēmas, vides aizsardzības jautājumiem bija nozīmīga vieta politikas jomā. Tomēr vēlāk politiski prioritāras kļuva tādas problēmas kā ekonomikas lejupslīde un bezdarbs. Centrālās un Austrumeiropas reformisti cenšas gūt vairāk ievērības un nostiprināt savas pozīcijas, solot labākas patēriņa iespējas, nevis vides stāvokļa uzlabošanu vai dabas resursu pārvaldīšanu. Viena no skaidrām norādēm, ka politiskā uzmanība attiecībā uz vides jautājumiem mazinās, ir tā, ka zaļās partijas Polijā un Baltijas valstīs nav guvušas labus panākumus brīvajās vēlēšanās, kopš tur ir mainījusies politiskā sistēma.

Tomēr, neskatoties uz to, pāreja uz demokrātisku sistēmu un tirgus ekonomiku joprojām ir uzskatāma par unikālu iespēju Centrālās un Austrumeiropas valstīm fundamentāli pārveidot savu vides politiku un vides pārvaldes sistēmu. Izmantojot daudzus gadus krāto pieredzi un zināšanas Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas - ESAO (Organisation for Economic Cooperation and Development - OECD) valstīs, postkomunistiskā Eiropa var mācīties gan no Rietumvalstu panākumiem, gan arī no savām kļūdām. Bet tas var būt par pamatu, lai paaugstinātu jaunās vides politikas efektivitāti. Šādā ziņā Centrālās un Austrumeiropas valstīm ir zināmas priekšrocības, salīdzinot ar Rietumeiropas valstīm, kurām nebija tādas atskaites sistēmas, uzsākot savas vides politikas īstenošanu septiņdesmito gadu beigās. Tomēr pārejas periodā esošām valstīm salīdzinājumā ar ESAO valstīm ir arī daudzas grūtības kādā ļoti nozīmīgā aspektā. Vides aizsardzības politika ESAO valstīs tika īstenota intensīva

ekonomiskā pacēluma laikā, bet pārejas perioda valstīm, uzsākot savu pirmo nopietnāko vides uzlabošanas programmu īstenošanu, nākas saskarties ar daudzām ekonomiskām grūtībām,

Politiskās pārmaiņas Centrālās un Austrumeiropas valstīs sakrīt ar ilgtspējīgas attīstības koncepcijas novērtējuma sākumu. Tādējādi pārejas stāvoklī esošām valstīm ir zināmas iespējas un pat priekšrocības gūt labumus no šīs koncepcijas, integrējot to jaunajā ekonomikas, politiskajā, sociālajā un vides politikā.

3.2. Pāreja uz tirgus ekonomiku

Ja viss tiek izdarīts atbilstoši plāniem, pāreja uz tirgus ekonomiku var kļūt par svarīgu faktoru, lai visdrīzākā laikā uzlabotos vides stāvoklis Centrālās un Austrumeiropas valstīs. Ir vērojamas daudzas pārmaiņas ekonomikas politikā, kas ir devušas pozitīvus rezultātus. Vispirms jau stingras budžeta kontroles ieviešana varētu nozīmēt, ka uzņēmumi sāks nospraust finansu un efektivitātes mērķus, kas stāsies iepriekšējo preču ražošanas mērķu vietā. Otrkārt, ārējās tirdzniecības liberalizācija ievirzīs uzņēmumus un firmas starptautiskās konkurences gultnē, un tādējādi radīsies nepieciešamība paaugstināt produkcijas kvalitāti, kā arī uzlabot ražošanas procesus. Novecojušās iekārtas pakāpeniski būs jānomaina pret modernu aprīkojumu, kas atbilstu starptautiskajiem cenu modeļiem, tehniskajām prasībām un vides nosacījumiem. Treškārt, ekonomikas un ražošanas rekonstrukcija iezīmēs pārorientāciju no smagās rūpniecības uz vieglo rūpniecību un pakalpojumu sniegšanu. Pakalpojumu sektora daļa iekšzemes kopproduktā, domājams, nākošajā desmitgadē palielināsies vismaz par 10 - 15 %. Ceturtkārt, paaugstinot enerģijas izmantošanas efektivitāti, krasi samazināsies gaisa piesārņojums.

Tomēr ir arī virzieni, kad pāreja uz tirgus ekonomiku var pasliktināt vides

stāvokli. Vispirms tas attiecas uz vides dilemmu, kas ir saistīta ar eksportu no Centrālās un Austrumeiropas. No vienas puses, ienākumi no produkcijas eksporta ir nepieciešami, lai finansētu ieguldījumus vides aizsardzībā. Bet, no otras puses, daudzu tādu eksportējamo produktu ražošana, kā, piemēram, alumīnijs, tērauds, ķīmiskie savienojumi un cements, notiek tādā veidā, ka nopietni tiek piesārņota vide un pamatīgi izsīkst neatjaunojošies resursi. Nedaudz pārspīlējot, kāds varētu teikt, ka vide dažkārt tiek grauta tikai tāpēc, lai to saglabātu.

Cita joma, kurā stāvoklis var pasliktināties, ir dabas aizsardzība. Daudzās Baltijas reģiona valstīs saskatāmas trīs potenciālas briesmas.

1. Zemes privatizācija un īpašuma atgūšana. Ja zeme tiek privatizēta, valdībai, kuras rīcībā ir ierobežoti finansu līdzekļi, paliek arvien mazāk iespēju atpirkt teritorijas, ko vajadzētu aizsargāt. Tātad varētu rasties grūtības veidot jaunus rezervātus un nacionālos parkus.

2. Tūrisms. Dažās teritorijās, piemēram, nepiesārņotās piekrastes joslās trijās Baltijas valstīs, bijušajā Austrumvācijā un Polijā, var palielināties risks saistībā ar nekontrolētu tūristu un masveida atpūtnieku pieplūdumu.

3. Dabas resursu ekspluatācija. Pāreja uz tirgus ekonomiku ir tendēta radīt spiedienu, lai intensificētu mežsaimniecību un lauksaimniecību. Purvainu teritoriju nosusināšana, pastiprināta minerālmēslu un pesticīdu izmantošana var apdraudēt bagātīgas dabas teritorijas un tradicionālās ainavas, kas vēl ir saglabājušās. Šo dilemmu zināmā mērā apraksta Centrālās un Austrumeiropas Vides pasākumu programmas: "...augošā tendence uz decentralizāciju, zemes privatizāciju un Rietumu stila lauksaimniecības politiku Centrālajā un Austrumēiropā rada ievērojamas pārmaiņas bioloģiskās daudzveidības aizsardzībai, it īpaši saskaroties ar intensīvu ekonomisko spiedienu, ekspluatējot dabas resursus virs pieļaujamās ietilpības robežām laikā, kad ne likumdošanas akti, ne

sabiedriskās ietekmes līdzekļi nespēj nodrošināt nepieciešamo aizsardzību."

Pāreja uz tirgus ekonomiku nozīmē, ka Centrālās un Austrumeiropas valstis pakāpeniski pārveidojas par patērētāju sabiedrībām. Arvien vairāk un vairāk Centrālās un Austrumeiropas valstu vides problēmas sāk līdzināties attīstītāko Rietumeiropas valstu problēmām. Īpaši vajadzētu atzīmēt Austrumvācijas gadījumu, kur savākto atkritumu daudzums uz vienu iedzīvotāju ir dubultojies divu gadu laikā kopš apvienošanās un pašlaik jau tuvojas līmenim, kas ir raksturīgs bijušās Rietumvācijas zemēm. Viss reģions ir atteicies no daudzkārtējas stikla pudeļu izmantošanas un to vietā lieto atkārtoti neizmantojamās alvotās vai alumīnija kārbas. Arī privāto vieglo automašīnu skaita pieaugums ir viens no lielākajiem pasaulē. Prasība pēc motorizētā transporta, ieskaitot kravas autotransportu, šķiet, palielināsies, ja pieaug ienākumi un liberalizēsies tirgus. Tātad pastāv nopietns risks, ka tos patērējamie modeļi un tiem atbilstošās struktūras, kuras Rietumeiropas valstīs cenšas mainīt, Centrālās un Austrumeiropas valstīs visiem spēkiem mēģina attīstīt. Bez stingras vides politikas un sabiedrības, kam rūp vides problēmas, attīstība Centrālās un Austrumeiropas valstīs varētu sākties tikai no tā punkta, kurā Rietumeiropas valstis atradās pirms dažiem desmitiem gadu.

Ilgtermiņa attīstība Centrālās un Austrumeiropas valstīs, tāpat kā citur pasaulē, nevar tikt sasniegta bez vides zinātnes pamatatziņu integrēšanas vispārējā ekonomikas politikā. Pēc Konrāda fon Moltkes (*Konrad von Moltke*) domām, "iespējams, ka stratēģisks vadmotīvs attiecībā uz vides pārvaldīšanu Centrālās un Austrumeiropas valstīs ir nepieciešams, lai izvairītos no šādu jautājumu izolācijas, kad tiek vērtētas galvenās ekonomiskās politikas prioritātes."

3.3. Latvijas perspektīvas

3.3. - 3.6. A. Ubelis

Latvija ir sākuma punktā, veidojot demokrātisku sabiedrību un valsti. Latvijas jaunā politiskā struktūra, kas sākusi veidoties nesen, pēc neatkarības atgūšanas, balstās uz daudzpartiju sistēmu, brīvām vēlēšanām valsts un pašvaldību līmenī, kā arī uz preses

brīvību. Tā tiek veidota, izmantojot Eiropas vecāko demokrātisko sistēmu modeli. Tomēr Latvijā sabiedrībai ir pieejami samērā maz zināšanu un informācijas avotu par demokrātijas praktisko pusi, tas ir, par demokrātijas metodēm un to, kā veidot politiskās iniciatīvas tautas līmenī.

Pēc neatkarības atgūšanas Latvijai pavērās daudz jaunu iespēju un arī saradās daudz problēmu. Īstermiņa un ilgtermiņa stratēģijas ir vairāk nekā nepieciešamas, ja Latvija vēlas kļūt par vienu no attīstītām un progresīvām Eiropas valstīm. Pārejas posmā uz demokrātiju un tirgus ekonomiku Latvijai ir iespējas izmantot modernas metodes, jaunāko tehnoloģiju un patiesas demokrātijas paņēmienus panākumu gūšanai. Lai tas īstenotos, ir rūpīgi jāizvērtē stratēģijas un resursi.

Pret ilgtermiņa attīstības koncepciju, kas vispārīgā veidā ir akceptēta kā attīstības stratēģija pasaulē, ir nepieciešama demokrātiska attieksme, lai risinātu problēmas, kuras attiecas uz sabiedrības un dabas līdzsvaru. Latvijai ir jāatrod savs ilgtermiņa attīstības ceļš. Tai, tāpat kā citām valstīm, kas atrodas pārejas posmā, paveras iespēja veidot tā saukto dubultiekgu stāvokli - uzlabot gan ekonomisko, gan arī vides stāvokli, līdzīgi tam, kā tas notiek izkoptākās demokrātiskās sistēmās.

3.1. attēls. Vides aizsardzības investīcijas Latvijā ir koncentrētas lielākajās pilsētās (salīdzinājumam ar 3.1. tabulu).

Sabiedrības iesaistīšanās ilgtermiņa attīstības un lēmumu pieņemšanas procesos var kalpot kā paņēmienis, lai paaugstinātu sabiedrības atbildību par lēmumu demokrātiskās pieņemšanas procedūru. Demokrātija un ilgtermiņa attīstība varētu dot iespēju Latvijai ātri un efektīvi pārvarēt politisko un ekonomisko atpalicību salīdzinājumā ar attīstītākām valstīm. Balstot ekonomisko attīstību uz ilgtermiņa

attīstības principiem, Latvija varētu kļūt par ilgtermiņa ieguvēju, kuras rīcībā būtu racionāla un videi draudzīga rūpniecība, lauksaimniecība, mežsaimniecība, transporta un sakaru sistēmas.

Kāds varētu teikt, ka šāda uzdevuma veikšana, kas ir pietiekami skaidra teorētiskā līmenī, bet ļoti sarežģīta praktiskā risinājumā, varētu pavērt ļoti pievilcīgu perspektīvu Latvijas iedzīvotājiem, bet būtu liels izaicinājums valsts politiķiem un tiem, kas ir atbildīgi par nepieciešamo pētījumu veikšanu.

3.4. Politiskais konteksts

Diemžēl, patiesi demokrātiska ilgtermiņa attīstības koncepcija šodien paliek tikai kā Latvijas nākotnes vīzija. To kā attīstības filozofiju nav izpratuši un akceptējuši politiķi un Latvijas politiskās partijas. Ir arī acīm redzams, ka šāda koncepcija ir bīstama politiķiem, kas darbojas uz pagātnes pieredzes bāzes. Tā rezultātā sabiedrība vispārīgā veidā nav informēta par Eiropas reģionālās (Baltijas jūras reģiona) un nacionālās ilgtermiņa attīstības tendencēm un iniciatīvām. Diemžēl līdz pat pēdējam laikam visaptveroša akadēmiska un politiska diskusija par Latvijas attīstības filozofiju ir bijusi nepietiekama un pārsvarā ir notikusi saraustītā veidā dažādos sabiedrības sektoros. Bez tam informācijas paņēmieni ir izrādījušies gaužām neefektīvi. Vairums Latvijas pašvaldību nemaz nezina vai arī ar novēlošanos ir uzsākušas darbību, lai īstenotu "Darba kārtības - 21" uzdevumus, kas ir ieteikti Pasaules vides un attīstības konferences laikā Riodežaneiro.

Tomēr Latvijas attīstības svarīgākie mērķi un stratēģijas ir izstrādātas partiju ietvaros, bet daudzu faktoru dēļ tie paliek tikai uz papīra. Reālajā dzīvē politika izpaužas kā atsevišķu līderu cīņa par vietu valdībā vai Saeimā. "Demokrātiskā centrālisma" metodes joprojām tiek izmantotas, lai saglabātu vadošo stāvokli partijā, bet tas nozīmē, ka partijas biedru vairākums pilnvērtīgi neiesaistās politiskā procesā.

Vārdus sakot, demokrātiski politiskā sistēma nedarbojas efektīvi un tā ir jāuzlabo. Bet tam ir vairāki iemesli.

Vēlēšanas un līdzdalība politiskā procesā

Politisko partiju biedru skaits ir neliels un parasti svārstās robežās no 400 (tas ir oficiāli nepieciešamais minimums) līdz 1000. Politiku skaits, kas ir ievēlēti pašvaldībās, atbilstoši 1994. gada likumam ir krasi samazinājies. Tagad tādu ir apmēram desmit reizes mazāk, nekā bija agrāk, un vidēji viņu skaits ir mazāks nekā Rietumvalstīs. Piemēram, Rīgā, pilsētā ar 840 000 iedzīvotāju, ir ievēlēti tikai 60 deputāti, bet kopējais partijas biedru skaits, šķiet, ir mazāks par 2000. Tas ierobežo sabiedrības ietekmi uz politisko lēmumu pieņemšanas procesu. Izšķiroši lēmumi tiek pieņemti bez nelielu politisko grupu vai aktīvistu līdzdalības. Tādi lēmumi bieži vien ir vienpusēji un lielos vilcienos sabiedrībai neizprotami vai neatbalstāmi.

Neliels deputātu skaits ierobežo to iespējas, kas vēlas būt politiski aktīvi,

un tādējādi tiek kavēta politisko partiju izaugsme politiskā līmenī. Profesionālās asociācijas un citas nevalstiskās organizācijas joprojām ir vājas un nestabilas, un tām nav ne demokrātiskas prakses pieredzes, ne arī savu organizācijas tradīciju.

Masu informācijas līdzekļi

Masu informācijas līdzekļi diemžēl pilnīgi ignorē ilgtspējīgu attīstību un neļūn nekādu atbildību, lai par to tiktu informēta sabiedrība. Tas bija diezgan pārsteidzoši, ka Norvēģijas premjerministres Bruntlandes vizītes laikā masu informācijas līdzekļi neko nerakstīja par viņas devumu ilgtspējīgas attīstības jomā.

Atsevišķas personas

Pamatojoties uz zināšanām un atbalstu no Rietumvalstīm, atsevišķas personas no dažādiem Latvijas sabiedrības slāņiem nāk klajā ar vērtīgām iniciatīvām. Viņi ir atrodami Vides un reģionālās attīstības

ministrijā, pašvaldībās un nevalstisko organizāciju grupās. Latvijas nacionālās vides aizsardzības politikas plāna izstrādāšana valdības līmenī, kā arī vietējo attīstības plānu radīšana dažās pašvaldībās ir jāvērtē kā panākums. Taču nepietiekamā informācija masu saziņas līdzekļos par šiem plāniem, it īpaši to detalizētās izstrādes laikā, ir nopietns šķērslis, lai sabiedrība tos akceptētu un īstenotu.

Universitātes, akadēmiskās aprindas un zinātne

Šodien informācijas apjoms, kas ir pieejams Latvijas augstskolās, ir liels, salīdzinot ar laiku, kad Latvija bija noslēgta sabiedrība bijušajā Padomju Savienībā. Tomēr, ja runa ir par ilgtspējīgu attīstību, ne akadēmiskais personāls, ne augstskolu institūcijas šajā ziņā neizrāda nekādu lielo interesi. Rezumējot var teikt, ka attieksme pret jauniem pētījumu laukiem un starpdisciplināru pieeju darbam ir pārāk konservatīva.

3.1. tabula. Kopējie izdevumi (tūkstošos latu gadā) vides aizsardzībai Latvijā 1994. un 1995. gadā (1 ASV \$ = 0,552 Ls, 1 ECU = 0,685 Ls).

	Kopējie izdevumi	tai skaitā						
		ūdens resursu aizsardzība	organizācijas un uzņēmumi	gaisa aizsardz.	augšnes aizsardz.	organizācijas un uzņēmumi	augšnes rekultivācija	nacionālie parki
Latvijā, 1994.	6 765	5 592	2 462	834	285	109	6	47
Latvijā, 1995.	12 323	10 199	3 383	1 790	297	160	27	59
Latvijas lauki, 1994	982	768	132	29	132	29	6	47
Rīga, 1994.	3 003	2 618	1 053	268	117	48	0	0
Rīga, 1995.	3 470	2 851	1 881	496	120	87	3	0
Daugavpils, 1994.	701	679	138	15	8	4	0	0
Daugavpils, 1995.	920	822	199	76	22	17	0	0
Ventspils, 1994.	1 688	1 204	973	483	1	1	0	0
Ventspils, 1995.	5 415	4 524	922	877	13	11	0	0
Liepāja 1994.	114	101	99	11	2	2	0	0
Liepāja, 1995.	424	191	159	232	1	1	0	0
Rēzekne, 1994.	212	190	41	20	1	1	0	0
Rēzekne, 1995.	256	229	47	25	1	1	0	0
Jūrmala, 1994.	629	629	259	0	0	0	0	0

Avots - Latvijas Republikas vides aizsardzības indikatori. Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. Rīga. 1995. un 1996. gads.

3.5. Iespējas "ielēkt" ilgtspējīgas attīstības procesā Latvijā

Kaut arī miermīlīgā revolūcija Latvijā ir pavērusi iespēju ātrai demokrātisko institūciju attīstībai, tomēr, daudzu Rietumvalstu demokrātijas ideju pārņemšanas process rit lēni. Cilvēkiem ir vajadzīgs ilgs laiks, lai izprastu un pieņemtu jaunu domāšanas veidu. Pastāv arī augoša ignorances un nesapratnes plaša starp valdību un pašvaldībām, kā arī starp pašvaldībām un

sabiedrību. Joprojām valdības un pašvaldību līmenī dominē tās vadības metodes, kas tika pārmantotas no iepriekšējās vienpartejiskās sistēmas vadības.

Uz ilgtspējīgu attīstību orientētu pasākumu īstenošanas gaitā, nākas saskarties ar visām šīm problēmām. Tāpēc būtu jāatrod kāda iespēja, lai izrautos no šī apburtā loka. Iepriekšējo pasākumu analīze rāda, ka ir virkne argumentu, kas pamato nepieciešamā "pārrāvuma" darbības:

a) demokrātija un ilgtspējīga attīstība būtu jāvērtē kā savstarpēji saistītas problēmas ne vien Latvijā, bet arī

Centrālās un Austrumeiropas valstīs kopumā;

b) jaunām un atšķirīgām (modernizētām, netradicionālām) metodēm un paņēmieniem ir jābūt tādiem, kas rada sabiedrībai motivāciju veidot dažādas asociācijas un darba grupas, lai kompensētu vājo politisko partiju darbību un mazo sabiedrības pārstāvniecību vēlētajās institūcijās un politiskajās partijās;

c) ilgtspējīgas attīstības koncepcijas demokrātiskā dimensija nozīmē stingrākas prasības pēc jaunām metodēm, ar kuru palīdzību varētu veidot patiesi demokrātisku un

neformālu vadību universitātēs, augstākajās mācību un zinātniskajās iestādēs un organizācijās. Problēmas rodas, kad jānodrošina akadēmiskā brīvība, jaunas iniciatīvas un augsta ētiskā atbildība attiecībā uz zinātni, liekot uzsvāru uz ilgtspējīgu attīstību, kā arī tad, ja nepieciešams rosināt akadēmisko sabiedrību, lai tā aktīvāk izvirza šāda veida jautājumus;

d) vajadzētu ņemt vērā, ka sākotnējie pasākumi, lai uzsāktu ilgtspējīgas attīstības un "Darba kārtības - 21" plānošanas procesu, ir devuši labākus panākumus nelielās kopienās un pašvaldībās, kur lēmumu pieņēmēji un iedzīvotāji cits citu pazīst un katra darbība tiek ātri vien izvērtēta sabiedrībā;

e) nevalstiskās un dažādas jaunatnes organizācijas Latvijā pārejas perioda laikā ir devušas nopietnu ieguldījumu vides jautājumu dziļākas izpratnes veidošanā. Tomēr tām vajadzētu uzlabot savu iekšējo demokrātiju un neizmantojot vis iepriekšējās sistēmas pieredzi, bet gan censties strādāt ar modernajām demokrātijas metodēm, ja vien tās vēlas dot savu ieguldījumu ilgtspējīgas attīstības veicināšanā;

f) universitātēs vajadzētu nopietni piestrādāt, lai varētu uzsākt dažādus pētījumus (sociālus, intelektuālus, dabas, finansu utt.) ilgtspējīgas attīstības jomā;

g) vajadzētu atrast ceļus, kā veicināt analītisko domāšanu un izpratni par "labu zinātni" ekonomikas, sociālo zinātņu un jurisprudences speciālistu un augstskolu beidzēju vidū. Pārāk bieži šādu spēju trūkst augstākās izglītības iestāžu sektoriem, kas balstās uz ideoloģiju un dogmām. Pārāk bieži praksē ir sastopami gadījumi, kad ieteikumus pamato nevis ar neatkarīgiem pētījumiem, bet tiek dotas "pavēles no augšas". It īpaši ir nepieciešams uzsvērt, ka sistēmas pieeja ir izšķiroša, ja ir runa par ilgtspējīgas attīstības jautājumiem.

3.6. Palīdzība vides problēmu risināšanai Centrālās un Austrumeiropas valstīs

Centrālās un Austrumeiropas valstis ir saskārušās ar nepieciešamību plaši izmantot vidi laikā, kad ekonomiskās grūtības ir daudz lielākas, nekā to nācies pārdzīvot Rietumeiropai pat pēc Otrā pasaules

kara beigām. Tātad ir vajadzīga palīdzība, lai risinātu vides jautājumus. Kopš 1989. gada Centrālajā un Austrumeiropā ir sākti īstenot daudzas starptautiskas vides programmas, kas balstās uz divpusējām un daudzpusējām attiecībām. Vispārējos vilcienos šīs programmas varētu iedalīt trijās grupās: 1) modernu tehnoloģiju ieviešana, lai kontrolētu piesārņojumu, 2) padomi institūciju un politikas attīstībai, 3) apmācības.

Vairums daudzpusējās palīdzības (aizdevumi un dotācijas) nāk no trim avotiem: Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas, Pasaules bankas un Eiropas Savienības.

Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka

Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka tika dibināta 1991. gadā. Tās īpašs uzdevums bija veicināt Centrālās un Austrumeiropas valstu pāreju uz demokrātiju un tirgus ekonomiku un nodrošināta aizdevumus projektiem gan privātā, gan sabiedriskajā sektorā. Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka ir pirmā starptautiskā finansu iestāde, kas ir skaidri noteikusi, ka visām aktivitātēm ir jāsekmē vidi saudzējoša un ilgtspējīga attīstība. Žaks Atali (*Jacques Attali*), kurš izvirzīja bankas dibināšanu ideju un līdz 1993. gadam bija Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības bankas direktors, bija pārliecināts, ka bijušo komunistisko valstu integrēšana Eiropas sabiedrībā nebūs iespējama, ja pārejas periodā īpaša vērība netiks pievērsta vides jautājumiem. Bankas atzītās vides politikas stūrakmens ir prasība, lai visiem lielākiem projektiem tiktu novērtēta to ietekme uz vidi.

Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka ir iesaistījusies daudzos projektos, kas ir orientēti uz pašvaldības teritorijas infrastruktūras uzlabošanu (piemēram, notekūdeņu attīrīšanas, apkures un cieto atkritumu vadības sistēmas) reģionos. Tā ir atbalstījusi arī vides sakopšanu Baltijas jūrā un Donavā, kā arī izveidojusi Kodoldrošības fondu, lai palielinātu drošību Centrālās un Austrumeiropas kodolelektrostacijās.

Pasaules banka

Pasaules banka ir institūcija, kas atbalsta pārejas posmā esošās valstis to centienos noteikt prioritātes, veidot jaunas institūcijas un formulēt vides politiku. Pat vēl vairāk - tā ir iesaistījusies arī reģionālajos projektos (piemēram, par Baltijas jūru) un dažādos pasākumos, kas veicina rūpniecības rekonstrukciju un vides aizsardzību (piemēram, akmeņogļu pārstrādes un vides projekts Polijā). Bez tam Pasaules bankas atbalsts Centrālās un Austrumeiropas valstīm tiek īstenots, izmantojot Globālo vides organizācijas (Global Environmental Facility - GEF) līdzdalību. Tā faktiski ir Pasaules bankas, ANO Vides programmas (UN Environmental Programme - UNEP) un ANO Attīstības programmas (UN Developmental Programme - UNDP) organizācija, kas nodrošina palīdzību globālu vides problēmu risināšanai (klimata izmaiņu un bioloģiskās daudzveidības samazināšana).

Eiropas Savienība

Eiropas Savienība ir izstrādājusi divas palīdzības programmas Centrālās un Austrumeiropas valstīm: TACIS - valstīm, kuras ietilpst Neatkarīgo valstu savienībā, un PHARE - visām pārējām valstīm. Attiecībā uz TACIS līdz šim galvenais uzsvārs vides aizsardzības projektos ir bijis likts uz kodoldrošības palielināšanu Ukrainā un Krievijā. Savukārt PHARE ir līdzdarbojusies virknē projektu, sākot ar gaisa un ūdens piesārņojuma kontroli līdz institūciju veidošanai un nacionālo vides stratēģiju izstrādāšanai.

Bez tam Eiropas Savienība finansē arī programmu TEMPUS, kas īpašā veidā uztur saites starp Austrumu un Rietumu augstskolām. Eiropas Savienība atbalsta Eiropas ilgtspējīgo pilsētu kampaņu - pasākumu kopu, kas saista vairāk nekā 80 pilsētas Austrumeiropas un Rietumeiropas valstīs.

Centrālās un Austrumeiropas valstis saņem atbalstu arī no citu valstu palīdzības fondiem divpusējo vienošanos ietvaros. Baltijas reģionā Dānija, Somija, Vācija un Zviedrija piedalās daudzos svarīgos projektos, kas tiek īstenoti kaimiņvalstīs Baltijas jūras dienvidos un austrumos.

Tādā veidā valstīs, kas atrodas pārejas posmā, daudz līdzekļu tiek ieguldīts, lai tur atjaunotos normāli ekoloģiskie apstākļi, un daudz kas patiešām ir reāli uzlabojies, pateicoties Rietumvalstu pūliņiem. Tomēr ārvalstu līdzdalības lomu nevajadzētu

pārspīlēt. Attiecībā uz nepieciešamajām investīcijām vides jomā palīdzība nav tik ļoti būtiska. Vairumā reģiona valstu palīdzība sastāda ne vairāk par dažiem procentiem no ikgadējā līdzekļu patēriņa vides aizsardzības

vajadzībām. Katrā ziņā īpašs izņēmums ir Igaunija, kur starptautiskā palīdzība pārsniedz pašmāju tēriņu par 40 % un tādējādi lielā mērā ietekmē procesu kopumā.

3.2. tabula. Pašmāju finansējums starptautiskajos vides projektos Latvijā 1991. - 1996. gadā.

Organizācija	Finansējums, Ls	Finansējums, ECU	Finansējuma veids
Latvijas valdība	5 220 518	7 610 084	valsts budžets
Pilsētu domes	2 696 706	3 931 058	pašvaldību budžeti
Latvijas uzņēmumi	275 800	402 040	uzņēmumu budžeti
Kopā	8 193 024	11 943 183	

Avots - Vides projektu datu bāze (stāvoklis uz 1996. gada aprīli). J. Zirņītis, Vides un reģionālās attīstības ministrija.

3.3. tabula. Starptautiskais finansiālais atbalsts Latvijas vides aizsardzības projektiem 1991. - 1996. gadā.

Avots	Summa, ECU	Finansējuma veids
Dānijas valdība	12 756 440	dāvinājums
	2 004 671	atvieglotais aizdevums
Zviedrijas valdība	12 407 617	dāvinājums
Nīderlandes valdība	217 837	dāvinājums
Kanādas valdība	633 090	dāvinājums
Šveices valdība	3 206 997	dāvinājums
Vācijas valdība	26 530	dāvinājums
Somijas valdība	3 536 552	dāvinājums
ASV valdība	328 578	dāvinājums
Ziemeļvalstis	3 212 827	atvieglotais aizdevums
	50 344	dāvinājums
	729 591	kredīts
ES Phare	10 279 854	dāvinājums
Pasaules banka	8 835 276	atvieglotais aizdevums
	28 112	dāvinājums
Eiropas Investīciju banka	16 034 985	kredīts
Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka	17 492 711	kredīts
Kopā	91 782 020	

Avots: Vides projektu datu bāze (stāvoklis uz 1996. gada aprīli). J. Zirņītis, Vides un reģionālās attīstības ministrija.

VIDES PASĀKUMU PROGRAMMA CENTRĀLĀS UN AUSTRUMEIROPAS VALSTĪM

Vides pasākumu programmu Centrālās un Austrumeiropas valstīs ir sagatavojusi Pasaules banka, ESAO un Eiropas Savienības komisija. Kā visas Eiropas ilgtermiņa stratēģiju to ir akceptējuši Eiropas valstu vides ministri 1993. gadā Lucernā, Šveicē.

Svarīgāko rekomendāciju kopsavilkums

Vides pamatprioritātes, balstoties uz izmaksu un guvuma detalizētu salīdzinājumu

Centrālās un Austrumeiropas valstīs nākamo 5 - 10 gadu laikā stingri pieprasīts pieejamos resursus, lai uzlabotu vides stāvokli. Ir pilnīgi skaidrs, ka ierobežotie resursi pirmām kārtām tiks izmantoti, lai risinātu pašas neatliekamākās problēmas.

Tiks īstenota politika un nodrošinātas investīcijas projektiem, kas vienlaicīgi var dot gan ekonomisko labumu, gan uzlabot vides stāvokli. Dubultieguvuma ("win-win") politika paredz subsīdiu pārdali, lai ierobežotu pārmērīgo fosilā kurināmā un ūdens izmantošanu rūpniecībā, lauksaimniecībā un sadzīvē. Investīciju "dubultieguvuma" politika attiecas uz enerģijas un ūdens taupīšanu, izejvielu

daudzuma samazināšanu uz vienu produkcijas vienību, mazatkritumu tehnoloģiju ieviešanu un izdevumiem "labas" rūpniecības uzturēšanai.

Tirgus spēku ierobežošana, lai visur tiktu kontrolēts piesārņojums

Brīvā tirgus metodes, piemēram, nodevas par piesārņojumu, degvielas akcīzes nodoklis un deponēšanas maksas modeļi zināmā mērā var palīdzēt sasniegt vēlamās rezultātus vides kvalitātes uzlabošanas jomā ar daudz mazākām izmaksām, nekā pielietojot tradicionālās regulējošās metodes. Tomēr arī regulējošās metodes vēl būs nepieciešamas, lai kontrolētu atsevišķu mikropiesārņotāju, piemēram, smago metālu, tajā skaitā arī toksiskajiem elementiem pieskaitāmā svina, radītās emisijas līmeni.

Sākotnēja koncentrēšanās uz vietējām problēmām

Daudzi cilvēki izjūt veselības pasliktinājumu, ko izraisa no gaisa un augsnes piesārņojums ar svina, gaisā esošiem putekļiem un sēra dioksīdu, no nitrātiem dzeramajā ūdenī, kā arī no cita veida piesārņojuma, ko satur pārtika un

ūdens. Atrisinot šīs problēmas, izdotos ievērojami uzlabot cilvēku veselības stāvokli un labsajūtu. Pasākumi, kas ir paredzēti, lai samazinātu piesārņojuma emisiju, galvenokārt ir saistīti ar vietējo problēmu risinājumu. Tomēr nevajadzētu aizmirst pasākumus, kas mazinātu pārrobežu un globālā piesārņojuma apjomu.

Donorvalstīm vajadzētu apsvērt iespējas, kā izveidot fondus, lai paātrinātu pārrobežu un globālā piesārņojuma apjoma samazināšanos Centrālās un Austrumeiropas valstīs

Šāds fonds būtu izmantojams gadījumos, ja Centrālās un Austrumeiropas valstīs minimālās izmaksas emisijas ierobežošanai būtu zemākas. Samazināt kopējos izdevumus, īstenojot starptautisko nolīgumu prasības, ir gan atsevišķu valstu, gan arī visas Eiropas interesēs. Maksājot mazāk par pārrobežu piesārņojuma pārneši, valstīm pavērtos iespējas agrāk uzsākt praktisku darbību vai arī izvirzīt daudz stingrākas prasības piesārņojuma samazināšanas jomā.

Noskaidrot atbildību par pagātnē nodarīto kaitējumu videi

Pašreizējā nenoteiktā situācija, kad nav zināms, kas uzņemsies atbildību par pagātnē radušos kaitējumu videi, var atbaidīt ārvalstu un vietējos investorus, kā arī traucēt privatizācijas procesu. Vadoties no praktiskiem apsvērumiem, valdībām vajadzētu uzņemties atbildību un segt lielāko izdevumu daļu par pagātnē izraisītām emisijām. Valdībām būtu jāapstiprina jauni vides standarti, kas attiektos uz jaunajiem īpašniekiem, kā arī pārejas periodu, kas vairs neparedzētu nekādas atlaides.

Noteikt vides standartus, kas ir reāli un īstenojami dzīvē

Noteikt stingrākus vides standartus nākamajiem 10 - 20 gadiem, bet pieļaujot, ka pārejas periodā rūpniecība pakāpeniski nodrošina arvien augstāku standartu ievērošanu.

Iesaistīt vietējos iedzīvotājus prioritāšu noteikšanā un risinājumu īstenošanā

Ne valdības, ne donoru institūcijas nav tik labi sagatavotas, lai izvērtētu, kāda ir vietējo iedzīvotāju attieksme pret savu apkārtni. Līdzdalība ir parasts paņēmieni ilgtermiņa vides ilgtspējas uzlabošanai.

Nepieciešams plašāk veikt pētījumus, apmācības un informācijas apmaiņu, lai palīdzētu lēmumu pieņēmējiem izvēlēties svarīgākās prioritātes

Pētījumiem vajadzētu būt orientētiem uz vides stāvokļa izvērtēšanu Centrālās un Austrumeiropas valstīs. Vēl vairāk informācijas ir nepieciešams, lai atrastu lētas metodes, kā samazināt ūdens un gaisa piesārņojumu. Tas īpaši attiecas uz krāsaino metālu kausētavām, dzelzs un tērauda ražošanas uzņēmumiem, ķīmiskajām rūpnīcām, papīra kombinātiem un notekūdeņu attīrīšanas iekārtām, kā arī uz paņēmieniem, kas lietojami, lai saglabātu bioloģisko daudzveidību.

Šī darbības programma uzsver vides izglītības nozīmi Centrālās un Austrumeiropas valstīs. Vides izglītībai un apmācībām ir jāpalīdz atrisināt virkni vienkāršu problēmu, kas ir raksturīgas katram reģionam. Piemēram:

- sabiedrības intereses trūkums, kas izpaužas pasīvā pieprasījumā pēc publikācijām par vidi, kā arī nepietiekamais vides problēmu izgaismojums masu informācijas līdzekļū;
- nepietiekami augstas prasības pēc vides izglītības un apmācībām (īpaši universitāšu līmenī), jo vides aizsardzības jautājumu risināšanai tiek piešķirta samērā zema prioritāte;
- koordinācijas trūkums starp dažādām ministrijām un mācību iestādēm jautājumā par vides izglītības attīstību un apmācībām;
- atpalcība perspektīvo plānu izstrādāšanā, mācību līdzekļu un grāmatu, pasniedzēju un skolotāju metodiskās literatūras un palīgmateriālu izdošanā;
- pretošanās vides apmācībām, ko izrāda tie vadītāji un oficiālās personas, kuras nav tieši iesaistītas vides pārvaldē, bet kurām ir spēcīga ietekme uz ekonomiskām reformām (finansu ministrijas, uzņēmumu vadītāji, pašvaldības);
- pieredzes un informācijas trūkums par Rietumeiropas valstu panākumiem vides pārvaldīšanā, speciālistu apmācībā un pētījumu veikšanā.

Lai nodrošinātu pietiekami efektīvu vides izglītību un apmācību sistēmu, Centrālās un Austrumeiropas valstīs vajadzētu četros etapos veikt šādus uzdevumus:

- 1) izanalizēt esošo izglītības iestāžu darbību un piedāvāto apmācību sistēmu, lai lemtu, kā uzlabot to devumu,
- 2) izskatīt no jauna un pārstrādāt visu līmeņu mācību programmas,
- 3) pilnveidot apmācību metodes, pielāgojot tās noteiktai auditorijai,
- 4) novērtēt finansiālās vajadzības, iespējamās fondus un līdzekļu pareizu izlietojumu.

Vēl vairāk - vajadzētu pilnveidot un ieviest apmācību programmas augsta ranga lēmējpersonālam (politiķiem, biznesa vadītājiem utt.) nacionālā un vietējā līmenī.

Šīs rekomendācijas ir spēkā arī Rietumeiropas valstīs.

3.7. Polijas parādu izmantošana vides sakārtošanai

Tāpat dažu pagājušo gadu pieredze parāda, ka Centrālās un Austrumeiropas valstis nedrīkst pašauties uz ārējo palīdzību vides uzlabošanai savā valstī. Ja Rietumeiropas valstu attieksme principiāli nemainīsies, Centrālās un Austrumeiropas valstis būs spiestas palielināt savu izdevumu daļu un izstrādāt jaunus finansēšanas paņēmienus. Viens no daudzsološākiem mēģinājumiem šajā jomā ir Polijas aizņēmums, lai mainītu vides stāvokli. Šis mehānisms tika pielietots jau 1991. gadā saistībā ar parādu samazināšanas līgumu starp Poliju un tā saukto Parīzes klubu, lai palīdzētu Polijai to vismaz daļēji nomaksāt, palielinot Polijas iekšējos izdevumus vides aizsardzības jomā. Polijai tika ļauts tērēt līdzekļus, it kā nomaksājot parādu četros prioritāros virzienos, kuriem ir arī starptautiska nozīme:

- pārrobežu pārneses gaisa piesārņojuma samazināšana,
- piesārņojuma samazināšana Baltijas jūrā,
- "siltumnīcas" efektu izraisošo gāzu un ozona slāņa noārdošo savienojumu koncentrācijas samazināšana,
- bioloģiskās daudzveidības saglabāšana.

Lai vadītu un administrētu šo projektu, tika izveidots neatkarīgs Ekoloģiskais fonds. Līdz ar to trīs Rietumvalstis - ASV, Šveice un Francija - akceptēja virzību uz vides uzlabošanu Polijā. Kopējais šī projekta apjoms naudas izteiksmē sasniedz gandrīz 500 miljonus ASV dolāru un tiks izmantots laika posmā līdz 2010. gadam. Iespējams, ka arī citas

Rietumvalstis pievienosies šim projektam. No Polijas redzes viedokļa, šī projekta nozīme ir daudzējāda. Parāda nomaksa vides uzlabošanas veidā samazinās neatbilstību starp reālajām vajadzībām un pieejamiem līdzekļiem. Līdz ar to Ekoloģiskais fonds ir zināmā mērā intrigējošs piemērs, lai vietējās institūcijas pievienotos globāli svarīgu vides problēmu risinājumam. Vēl vairāk - šis vides uzlabošanas projekts veicina stingru mijiedarbību starp vides aizsardzību un ekonomisko attīstību, paaugstina vides jautājumu nozīmi valdības darba kārtībā, kā arī palīdz Polijai sabalansēt pašmāju prioritātes ar starptautiskām vides prasībām. Šo iniciatīvu varētu apzīmēt kā "globālās vides efektivitātes, ekonomiskās efektivitātes, kredītētājvalstu interešu un debitoru valsts prioritāšu apvienošanu un samierināšanu". Nav šaubu, ka Polijas parādu nomaksa, uzlabojot vides stāvokli, varētu rosināt uz līdzīgu, vēl plašāku mēroga sadarbību starp Rietumeiropas un Centrālās un Austrumeiropas valstīm, kā arī starp Ziemeļiem un Dienvidiem pasaules kontekstā.

3.8. Vide Eiropai

Eiropas valstu vides ministri 1991. gadā tikās Dobrišas pilī netālu no Prāgas, lai apspriestu tematu "Vide Eiropai" un pieņemtu nepieciešamos pasākumus vides stāvokļa uzlabošanai gan Rietumeiropas valstīs, gan arī Centrālās un Austrumeiropas valstīs. Vēlāk, 1993. gadā, tika sarīkota konference Lucernā, Šveicē, kuras gaitā vides ministri apsprieda visas Eiropas ilgtermiņa stratēģiju un izvirzīja vides pasākumu programmu Centrālās un Austrumeiropas valstīm. Programmas pamatuzdevumus izstrādāja Pasaules banka, ESAO un

Eiropas Savienības Eiropas komisija. Galvenais no tiem ir sasniegt pēc iespējas lielāku vides stāvokļa uzlabojumu, izmantojot ierobežotos pieejamos līdzekļus. Vides pasākumu programma nosaka svarīgākās Nacionālo vides pasākumu plānu iezīmes un stratēģiju Centrālās un Austrumeiropas valstīm:

- politiskās reformas,
 - valstiskās struktūras nostiprināšanu,
 - prioritāšu noteikšanu.
- Atsevišķās valstīs vides aizsardzības jautājumi tiek izvirzīti pat valdības neatliekamo uzdevumu līmenī. Piemēram, Latvijas Republikas vides aizsardzības ministrs Indulis Emsis ir prasījis, lai, izstrādājot visas Eiropas vides koncepciju, vides pasākumu programma paredzētu debates Latvijas politiskās darbības augstākajā līmenī.

Trešā Eiropas valstu konference vides jautājumos notika 1995. gadā Sofijā, Bulgārijā. Sofijas konferences darba kārtībā bija šādi jautājumi:

- vides pasākumu programmas īstenošana,
- bizness, ražošana un vide,
- bioloģiskā daudzveidība,
- Eiropas vides programma.

Nākošā Eiropas valstu vides ministru konference ir ielānota 1998. gadā. Tajā paredzēts galveno uzsvāru likt uz pārskatu par paveikto, īstenojot vides pasākumu programmu Centrālās un Austrumeiropas valstīm, vides programmu Eiropai, Eiropas bioloģiskās un ainavu daudzveidības saglabāšanas stratēģiju, vides politikas integrēšanu vispārējās nacionālajās politikās, kā arī valdības sadarbību ar svarīgākajām un ietekmīgākajām ekonomikas un rūpniecības grupām.

3.4. tabula. Eiropas Savienības PHARE iesniegtās vides programmas Baltijas reģionā no 1990. līdz 1994. gadam.

Valsts	Kopējā summa, ECU	Ieguldījums uz vienu iedzīvotāju, ECU
Polija	89 000 000	2,31
Igaunija	5 800 000	3,78
Lietuva	2 100 000	0,56
Latvija	7 200 000	2,78

Avots - Eiropas Rekonstrukcijas un attīstības banka, 1995.

STARPTAUTISKĀ DIMENSIJA - GLOBĀLĀ UN REĢIONĀLĀ POLITIKA

4.1. Vides globālā pārvaldīšana

Atsevišķu ilgtspējīgu teritoriju pastāvēšana nelīdzsvarotā pasaulē ilgtermiņa skatījumā ir neiespējama. Tātad Baltijas reģionā dzīvojošiem cilvēkiem vajadzētu apdomāt, kādā veidā varētu tikt pārvaldīts un uzlabots globālais vides stāvoklis, pieņemot, ka visa starptautiskā sabiedrība virzās uz ilgtspējīgu attīstību. Apspiežami būtu vairāki jautājumi. Kā organizēt globālo vides pārvaldīšanu nākotnē? Vai ir nepieciešams izveidot kādu centralizētu organizāciju, kas visas pastāvošās aktivitātes apvienotu zem viena jumta? Ja tas būtu nepieciešams, tad - vai šādai organizācijai vajadzētu būt ANO ietvaros vai arī darboties ārpus tās? Vai būtu jāveido vairāki centri? Varbūt nav jāveido neviens centrs?

Nozīmīgu ieguldījumu nesen ir devis Daniels Īstijs (*Daniel C. Esty*) analizēdams vides globālās pārvaldīšanas aspektus savā darbā "Padarīsim zaļu GATT" (*"Greening the GATT"*, 1994). Svarīgākā doma, kas ir izteikta šajā grāmatā, attiecas uz to, ka pasaules vajadzībām būtu nepieciešama "... kāda visaptveroša vadības struktūra, kas spētu nodrošināt sistemātisku un nepārtrauktu vides problēmu pārraudzīšanu pasaules mērogā". Pēc Īstija uzskatiem, pašreizējā starptautiskā sabiedrība nespēj garantēt globālu ekoloģisko drošību, jo tā neprot rast institucionālu atsaucību un atbilstošu struktūru pārmaiņu ceļā uz ilgtspējīgu attīstību. Viņš norāda, ka pašlaik ir vāja starptautiskā vides jautājumu pārzināšanas sistēma. Tas nozīmē, ka valda zināms apmulsums, dublēšanās un nesaskaņotība. Koordinācija un sadarbība starp dažādām ANO aģentūrām un sekretariātiem vides līgumu un konvenciju sagatavošanas un pieņemšanas jomā "notiek, ja vispār notiek, izmantojot īpašas komitejas un komisijas". ANO Vides programmai (The United Nations Environmental Programme - UNEP) ir ierobežotas iespējas un tiesības, tās

budžets ir neliels, arī atbalsts nav nepietiekams. ANO Ilgtspējīgas attīstības komisija, kas tika izveidota Riodežaneiro 1992. gada ANO Vides un attīstības konferences (The United Nations Conference on Environment and development - UNCED) rezultātā, jau no paša sākuma saskārās ar tām pašām problēmām, kādas izriet no ANO Vides programmas. Īstijs secināja, ka Riodežaneiro konference ir kļūdījiesies, adresējot institucionālās problēmas. Viņa skatījumā bija vajadzīgs izveidot Globālās vides organizāciju (Global Environmental Organization - GEO), kuras galvenais uzdevums būtu izteikt juridiskā formā vides politikas ilgtermiņa ieceres, līdzīgi tam, kā Pasaules tirdzniecības organizācija konstitucionalizēja brīvās tirdzniecības nodomus. Sākotnēji Globālā vides organizācija varētu pievērsties vispārējo vides principu definēšanai, lai pasaules sabiedrību varētu virzīt uz to, ka tiek īstenota:

- piesardzīga pieeja vides regulācijai,
- vides jautājumu aprites cikla analīze,
- principa "piesārņotājs maksā" universāla pielietošana,
- piesārņojuma novēršanas profilakse.

Globālās vides organizācijai varētu uzticēt šādus uzdevumus:

- novērot tirdzniecības un vides aizsardzības pretrunas, kas rodas, diskutējot ar Pasaules tirdzniecības organizāciju,
- atbilstoši laika garam internacionalizēt vides izmaksas,
- izstrādāt jaunas starptautiskas vienošanās vides jautājumos (ieskaitot vides pamatstandartu izstrādāšanu),
- koordinēt fondu sadali attīstošām valstīm, lai veicinātu vides aizsardzību (Īstijs iesaka izveidot Pasaules zaļo fondu, kura ieņēmumus veidotu nelieli nodokļi, piemēram, 0,01 % no pasaules tirdzniecības un kapitāla plūsmas. Viņš vērtē, ka šāds nodoklis varētu ģenerēt 10 - 20 miljardus ASV dolāru gadā.).

Ideja izveidot spēcīgu starptautisku vides aizsardzības institūciju nebūt

nav jauna. Džordžs Kennans (*George Kennan*) jau 1970. gadā savā ievēribu guvušajā publikācijā žurnālā *"Foreign Affairs"* ieteica izveidot starptautisku vides aizsardzības aģentūru. Viņš rakstīja, ka "...vajadzētu būt starptautiskam mēģinājumam, pietiekami neatliekamam laika ziņā, drosmīgam, visaptverošam un daudz enerģiskākam izpildes ziņā, nekā ir radīts un plānots līdz šim." Vēl vairāk - ja pašreiz notiekošais process tiks apturēts, lietas, kuras vajadzētu izdarīt, varētu saskarties ar grūti novēršamu pretestību no atsevišķu valdību puses un spēcīgu interesi no atsevišķu valstu puses. Tikai būtiskām lietām, kurām ir pietiekami augsts prestižs un autoritāte un par kurām aktīvi iestājas ietekmes centri pasaules spēcīgākajās industriālajās un jūras valstīs, būtu iespējams rast atbalstu, virzoties pa ērkšķaino ceļu. Dažs labs gan teiktu, ka tāds prestižs un ietekme varētu būt vienīgi kādai atsevišķai organizācijai. Tomēr vēl grūtāk būtu iedomāties, ka kādas 50 vai 100 organizācijas spētu labāk nodrošināt iecerēto mērķu īstenošanu.

4.2. Kopējās globālās problēmas

Kāda cita ideja par to, kā uzlabojama starptautiskā vides pārvaldīšana, parādījās astoņdesmito gadu beigās, kad Padomju Savienība ieteica ANO Aizbildniecības padomi - vienu no ANO sešām svarīgākām institūcijām, kurai pēckara periodā bija ļoti liela nozīme saistībā ar dekolonizāciju - pārveidot par padomi, kas pārzinātu kopējās globālās problēmas. Pie kopējām globālām problēmām varētu pieskaitīt okeānu, atmosfēras, kosmosa un cilvēku dzīvības nodrošināšanas sistēmu stāvokli. Šo priekšlikumu nesen apsvēra Globālās pārvaldes komisija un 28 pasaules līderu neatkarīgā grupa, ko vada Šrida Rampals (*Shridah Rampal*) no Ganas un Ingvars Karlsons (*Ingvar Carlsson*), bijušais Zviedrijas premjerministrs.

4.3. Riodežaneiro konferences dokumentu īstenošana

Riodežaneiro 1992. gada konferences dalībnieki vienojās pieņemt trīs dokumentus: "Darba kārtību - 21", Konvenciju par klimata izmaiņām un Konvenciju par bioloģisko daudzveidību. Šos dokumentus iespējams īstenot, vai nu izmantojot politiskos lēmumus, piemēram, par nodokļu ieviešanu, lai samazinātu oglekļa dioksīda emisiju, vai ar speciālu finanšu programmu palīdzību, kas gan vairāk attiecas uz "Darba kārtības - 21" sfēru. Bez tam var izmantot arī nacionālo likumdošanu, kā tas tika izdarīts, lai pārtrauktu freonu un citu gāzu ievadīšanu atmosfērā, kas sagrauj ozona slāni.

Darba kārtības - 21" īstenošanas procesu pasaulē zināmā mērā virza Vietējo vides iniciatīvu padome (International Council for Local Environmental Initiatives - ICLEI) un ANO Ilgtspējīgas attīstības komisija (UN Commission on Sustainable Development - UN CSD). Pārskata ziņojums, kas tika publicēts 1996. gada vasarā, parādīja, ka vairāk nekā 1500 pašvaldības 49 valstīs ir iesaistījušās "Darba kārtības - 21" īstenošanas procesā. Sešpadsmit valstis ir jau sākušas vai arī gatavojas

sākt nacionālās "Darba kārtības - 21" kampaņas. Šajā grupā iekļaujas arī piecas Baltijas reģiona valstis - Polija, Zviedrija, Somija, Dānija un Vācija. Dažas no pārējām šīs grupas valstīm ir - Apvienotā Karaliste, Nīderlande, Austrija, Ungārija, Bulgārija, Itālija, Spānija, Grieķija, Senegāla, Uganda, Tanzānija, Zimbabve, Dienvidāfrika, Brazīlija, Kolumbija, Peru, Ekvadora, ASV, Kanāda, Austrālija, Jaunzēlande, Papua Jaungvineja, Japāna, Ķīna, Indija un Taizeme. Vietējo vides iniciatīvu padome nodarbojas ar starptautiskām vides pētījumu programmām, lai varētu dokumentēt un novērtēt "Darba kārtības - 21" panākumus. Vietēja mēroga ilgtspējīgas attīstības plānošanas programma paredz izstrādāt jaunus standartus, metodes un vadlīnijas.

Oglekļa dioksīda emisijas samazināšanos Eiropas Savienības valstīs varētu veicināt, ja tiktu izmantotas tā sauktās kopējās īstenošanas programmas. Minimālās izmaksas, kas saistās ar oglekļa dioksīda un citu "siltumnīcas" efektu izraisīto gāzu emisijas samazināšanu, Centrālās un Austrumeiropas valstīs vēl ilgi būs zem minimālajām izmaksām, kādas ir Rietumeiropas valstīs. Vairumā gadījumu tas ir saistīts ar intensīvāku enerģijas

izmantošanu bijušajās komunistiskā bloka valstīs, salīdzinot ar Rietumeiropas valstīm. Piemēram, Krievija pašlaik ir tā, kas visintensīvāk pasaulē izmanto enerģiju. Tā patērē apmēram astoņas reizes vairāk enerģijas uz vienu iekšzemes kopprodukta dolāru nekā vidēji Rietumeiropas valstis. Izmaksu efektīviem risinājumiem tādējādi vajadzētu būt tam faktoram Rietumeiropas valstīs, kas nodrošinātu Centrālās un Austrumeiropas valstu radītās oglekļa dioksīda emisijas samazināšanos. To varētu veikt, kopīgi īstenojot Klimata konvenciju. Atbilstoši šai sistēmai katra valsts varētu izlemt, kas ir lētāk - samazināt savas valsts emisiju noteiktā apjomā vai arī palīdzēt citai valstij samazināt emisiju tādā pašā apjomā. Šādas kopprojekta īstenošanas priekšrocības tika apspriestas 1993. gada augustā Polijā Starptautiskās klimata izmaiņu vienošanās komitejas konferences laikā.

Būtiskā minimālo izmaksu atšķirība, salīdzinot Baltijas reģiona valstis, varētu tikt izmantota nedaudz citā veidā, piemēram, kā emisijas atļauju tirdzniecības sistēma, lai samazinātu Baltijas jūras eutrofikāciju un sēra dioksīda emisiju.

ALA GORA PRIEKŠLIKUMS – MĀRŠALA PLĀNS VIDES AIZSARDZĪBAS JOMĀ

Als Gors, ASV viceprezidents, ir piedāvājis tālejošu priekšlikumu. Savā grāmatā "Līdzsvarotā Zeme" ("*Earth in Balance*") viņš piedāvā mūsu planētas divu tūkstošu gadu ilgās vēstures izklāstu, lai varētu aizstāvēt savus argumentus, ka videi vajadzētu kļūt par pamatu, izstrādājot svarīgākos ekonomiskās un politiskās dzīves principus. Pārvarot ekonomiskās un politiskās barjeras ceļā uz ilgtspējīgu attīstību, atbilstoši Gora teiktajam, ir nepieciešamas sociālās un institucionālās pārmaiņas, kas pēc sava apjoma un vīzijas ir salīdzināmas ar piedāvāto jauno kārtību, kāda tika ieviesta Eiropā pēc Otrā pasaules kara. Citiem vārdiem sakot, tas, kas ir vajadzīgs, ir globālais Māršala (Marshall) plāns, lai varētu saglabāt vidi. Īstais Māršala plāns faktiski bija milzīga apmēra ASV atbalsts, lai pēc kara atjaunotu Rietumeiropas ekonomiku. Māršala plāns parādīja, kā liela mēroga vīziju iespējams īstenot, efektīvi rīkojoties. Pēc Gora domām, Māršala plāns aukstā kara pēcposmā varētu kalpot ekoloģiskai rekonstrukcijai. Ekoloģiskais "Māršala plāns", kuru iesaka Gors, ietver šādus stratēģiskus uzdevumus:

- stabilizēt pasaules iedzīvotāju skaitu,
- izstrādāt, pilnveidot un nodrošināt partneriem piemērotu tehnoloģiju, pieļaujot, ka jaunajām tehnoloģijām nenosaka

nodokļus, bet pieprasot atteikties no veco tehnoloģiju izmantošanas,

- izveidot pētniecības un attīstības fondu jaunu tehnoloģiju radīšanai,
- pakāpeniski ierobežot veco tehnoloģiju izmantošanu,
- izstrādāt jaunu globālās ekonomikas sistēmu, kurā tiktu paredzētas radikālas ekonomisko likumu izmaiņas, kas ļautu civilizācijai noteikt izvēles nozīmīgumu.

Starp Gora priekšlikumiem ir arī šādi:

- izmainīt iekšzemes kopprodukta definīciju, lai tā ietvertu vides izmaksas un labumu, ko var gūt no vides,
- mainīt produktivitātes definīciju, lai tā atspoguļotu vides uzlabošanas vai degradācijas aprēķinus,
- valdībām vajadzētu ierobežot nepamatotu atļaužu likmju izmantošanu un izvēlēties labākus ceļus, lai kvantitatīvi novērtētu savu lēmumu efektu attiecībā uz nākamajām paaudzēm,
- valdībām vajadzētu samazināt sabiedriskās izmaksas, kas tiek izmantotas, lai veicinātu videi destruktīvas darbības (pēc Harvarda Starptautiskās attīstības institūta pārstāvja Teodora Panaijatu (*Theodore Panayoutou*) datiem pasaulē katru gadu tiek iztērēts apmēram 1 biljons ASV dolāru tiešu vai netiešu subsīdiju veidā, kas faktiski atbalsta

neilgtspējīgus procesus saistībā ar ūdens, enerģijas, lauksaimniecisko ķīmikāliju izmantošanu, lauksaimniecības kopprodukcijas samazināšanu, mežu masīvu izzušanu, rūpniecības radīto vides piesārņojumu, kas viss degradē vidi).

Bez tam Gora priekšlikumi attiecas arī uz citām stratēģiski svarīgām sfērām, tādām kā:

- jaunu starptautisku līgumu un citu dokumentu izstrādāšana,

- globālās vides sabalansēšana, lai "nodrošinātu fundamentālas pārmaiņas vides informācijas iegūšanā un uzkrāšanā, kā arī lai veidotu pasaules mēroga izglītības programmas, kas veicinātu pilnīgas izpratnes rašanos par iespējamo vides krīzi".

Als Gors savu grāmatu uzrakstīja, kad viņš vēl bija senators. Kad viņš kļuva par ASV viceprezidentu, praktiskās grūtības, lai īstenotu idejas par globālo Māršala plānu, ir vērtušās daudz reālākas.

4.1. attēls. ANO Vides un attīstības konference Riodežaneiro 1992. gada jūnijā, kuru vadīja ANO Ģenerālsēkretārs Butross Butross Gali (trešais no kreisās). Foto - Kenets Jonasons, "Pressens Bild".

4.4. Eiropas Savienības īstenotā ilgtspējīgas attīstības politika

Kopš septiņdesmitajiem gadiem Eiropas Komisija, bet vēlāk Eiropas Savienība ir pieņēmusi vairāk nekā 200 ar vides likumdošanas aktiem saistītus dokumentus un uzsākusi piecas vides pasākumu programmas. Kā ļoti svarīga robežlīnija vides politikas attīstībā ir jāatzīmē 1987. gadā noslēgtais Vienotās Eiropas akts, kas vides aizsardzību nostādīja līdzās ekonomiskajai augsmei un brīvajai tirdzniecībai. Parakstot Eiropas Savienības līgumu 1992. gada februārī Māstrihtā, sākās virzība uz "ilgtspējīgu un neinflācijas attīstību, kas respektē vidi" (2. pants) kā dominējošu Eiropas Savienības uzdevumu. Vēl vairāk - tika izvirzīti noteikumi, lai vides aizsardzības prasības tiktu "integrētas citu sabiedrības politiku izpaušmēs un

īstenošanā", kā arī tika uzsvērtas piesardzības principu nepieciešamība. 1993. gadā toreizējais Eiropas Komisijas prezidents Žaks Delors (*Jacques Delors*) publicēja grāmatu, kuras nosaukums ir "Baltā grāmata, sagaidot 21. gadsimtu: iespējas un pārmaiņas" (*White Book Towards the 21st Century: Ways and Challenges*). Tajā tika aprakstīts jauns Eiropas attīstības modelis, īpaši ņemot vērā attiecības starp vidi un attīstību. Varētu uzskatīt, ka šī grāmata bija viens no pirmajiem mēģinājumiem veidot makroekonomisko stratēģiju, kas ilgtspējīgu attīstību prognozēja kā ekonomisku nepieciešamību. Tika konstatēts, ka darbaspēks netiek pilnībā izmantots, bet vides resursus lieto pārmērīgi. Ja šo dilemmu spētu atrisināt, varētu runāt par ekonomiskās attīstības un vides kvalitātes saglabāšanas iespējamību.

Pieņemot vides pasākumu programmu "Pretī ilgtspējai", kas tika apstiprināta

1993. gadā, varētu uzskatīt kā Eiropas Savienības atbildi uz Bruntlandes komisijas ziņojumu un ANO Vides un attīstības konferences atziņām. Šīs programmas svarīgākās iezīmes ir:

- tālāka integrācijas attīstība starp sociāliem, ekonomiskiem un vides faktoriem lēmumu pieņemšanā,
- ilgtermiņa pieeja virknei vides problēmu, kuru atrisinājumi ietiecas 2000. gadā un tālāk,
- koncentrēšanās uz pieciem mērķsektoriem - lauksaimniecību, enerģētiku, rūpniecību, tūrisma un transportu.

Lai veicinātu programmas īstenošanos, ir izveidotas trīs dialoga grupas:

- Ģenerālais konsultatīvais forums ar 35 pārstāvjiem no biznesa pasaules, aroorganizācijām, vides un patērētāju organizācijām un pašvaldībām;
- Vides politikas pārskata grupa, kuras uzdevums ir nodrošināt saikni

starp lēmumu pieņēmējiem Eiropas Savienības valstīs;

- Programmas ieviešanas vadītāju apvienība, kas ir orientēta pildīt nozīmīgu uzdevumu - likumu prasību īstenošanu.

Piektā vides pasākumu darbības programma ir virzīta uz to, lai pievērstu īpašu uzmanību vides jautājumiem katrā no 23 Eiropas Savienības ģenerāldirektorātiem. Katrā ģenerāldirektorātā ir viens augsta līmeņa vadītājs, kura pienākums ir sekot līdzi, vai politiskie priekšlikumi atbilst ilgtspējīgas attīstības nosacījumiem un veicina tos.

4.5. Eiropas Savienības asociatīvās vienošanās ar Centrālās un Austrumeiropas valstīm

Eiropas Padome 1990. gadā Dublinā nolēma, ka ir jāveido jauna tipa asociatīvas vienošanās starp toreizējo Eiropas Komisiju (tagad Eiropas Savienība) un atsevišķām Centrālās un Austrumeiropas valstīm. Šo, tā saukto Eiropas vienošanos mērķis bija asociāciju veidošana ar jaunajām demokrātiskajām valstīm Eiropas integrācijas procesā, pamatojoties uz pakāpenisku Eiropas Savienības un starptautiskā tirgus

četrus brīvības pakāpju īstenošanu. Šīs vienošanās ietver asimetrisku Eiropas Savienības tirgus, tehniskās un ekonomiskās sadarbības uzsākšanu un likumdošanas tuvināšanos. Asociatīvās vienošanās galējais mērķis ir šo valstu pilnīga integrācija Eiropas Savienībā. Līdz 1996. gadam jau desmit Centrālās un Austrumeiropas valstīs, bet to vidū - Igaunija, Latvija, Lietuva un Polija - parakstīja asociatīvo vienošanos ar Eiropas Savienību.

Eiropas Savienības vides politikai ir visas iespējas kļūt par paraugu Centrālās un Austrumeiropas valstīm. No šāda atskaites punkta būtu vieglāk novērtējami katras valsts sasniegumi, it īpaši ņemot vērā tādu svarīgu integrācijas elementu kā likumdošanas harmonizēšana ar Eiropas Savienības juridisko sistēmu, kas ietver arī dabas resursus un vides aizsardzību. Asociatīvās vienošanās īpaši uzsver sadarbību ekoloģiskajos jautājumos gandrīz vai visās attiecību jomās ar Eiropas Savienību. Kopīgai darbībai vajadzētu kļūt par ikdienišķu parādību, kontrolējot piesārņojumu, samazinot piesārņojuma pārrobežu izplatīšanos, risinot augsnes erozijas problēmas, aizsargājot mežus, floru, faunu utt. Piemēram, Polijas un Eiropas Savienības vienošanās 73. pants nosaka, ka "politikai, kas ir orientēta

uz Polijas ekonomisko un sociālo attīstību kopumā, kā arī lauksaimniecības, enerģētikas, transporta, tūrisma un reģionālo attīstību, ir jāvadās no ilgtspējīgas attīstības principiem. Tam jābūt saistītam ar garantiju, ka vides apsvērumi tiek rūpīgi iekļauti visās izstrādātajās politikās."

Harmonizācija starp Eiropas Savienības likumiem un Centrālās un Austrumeiropas valstu likumdošanu jāsaista ar noteiktām ekonomiskām konsekvencēm, lai izdevumi vides aizsardzības vajadzībām atbilstoši palielinātos. Piemēram, pamatojoties uz Vācijas Vides pētījumu institūta (*Institut für Wirtschaftsordnung - IFO*) datiem, kopējās izmaksas, kas ir nepieciešamas Polijai, lai sasniegtu ar Rietumeiropas valstīm adekvātu vides stāvokli, varētu būt aptuveni 30 miljardi ASV dolāru. Salīdzinājumam var atzīmēt, ka pašreizējie Polijas izdevumi vides aizsardzībai gadā nepārsniedz vienu miljardu dolāru.

Viens no svarīgākajiem aspektiem asociatīvās vienošanās jomā starp Eiropas Savienību un Centrālās un Austrumeiropas valstīm ir tas, ka zināmā mērā tiek garantēta augsta prioritāte vides aizsardzības pasākumiem nacionālo valdību risināmo jautājumu klāstā.

EIROPAS VIDES AĢENTŪRA

1994. gada augustā Eiropas Savienība Kopenhāgenā oficiāli atvēra Eiropas Vides aizsardzības aģentūru (European Environmental Agency - EEA). Eiropas vides aizsardzības aģentūras loma, pēc tās vadītāja - spāņu puses izpilddirektora Domingo Himenesas Baltrana (*Domingo Jimenez-Baltran*) - domām ir "nodrošināt efektīvu informāciju politikā un sabiedrībai kopumā, lai varētu uzlabot lēmumu pieņemšanas procesu un sabiedrības līdzdalību procesā". "Mums vajadzētu kļūt," viņš turpina, "par universālu veikalu, lai jebkurš, kas iegriežas pie mums, uzzinātu visu iespējamo par vidi Eiropā. Tātad - ir tikai jāatnāk pie mums."

Eiropas Vides aizsardzības aģentūrai ir cieši kontakti ar nacionālām valdībām un citām institūcijām vai neatkarīgām organizācijām, kurām ir līdzīgas misijas. Tā sadarbojas ar vairāk nekā piecdesmit nacionāla līmeņa vadošām institūcijām, informācijas apkopošanas un atsevišķu

novirzienu centriem un veido integrētu sistēmu, kas ir pazīstama ar nosaukumu EIONET. Eiropas Vides aizsardzības aģentūra piedāvā modernas praktiskās atziņas, kas palīdz nodrošināt labu profilakses līmeni un savlaicīgu vides riska izpēti, izvērtēt ilgtspējīgas attīstības indikatoru rādītājus, lai gala rezultātā varētu sagatavot pamatu lēmumu pieņemšanai par vides aizsardzības jautājumiem. Eiropas vides aizsardzības aģentūra jau ir sagatavojusi enciklopēdisku pārskatu (apmēram 600 lpp.) par Eiropas vides stāvokli, kas tiek saukts arī par Dobrišas pārskatu. 1991. gadā Čehijas pilī Dobrišā notika Eiropas valstu vides ministru konference, kas arī ieteica veikt vides novērtējumu.

Eiropas Vides aizsardzības aģentūras dalībniekus neierobežo tas, ka viņi ir piederīgi Eiropas Savienībai. Tādas valstis kā Norvēģija, Islande, Šveice, Polija, Ungārija, Čehija, Slovākija, Slovēnija un trīs Baltijas valstis ir pilntiesīgas līdzdalībnieces vai arī kandidātes.

4.6. HELCOM process

Kā izteikti spēcīga valdību sadarbības forma Baltijas reģionā ir

HELCOM (tas ir saīsinājums no The Baltic Marine Environment Protection Commission - Helsinki Commission; Baltijas jūras vides aizsardzības komisija - Helsinku komisija). Šīs

komisijas aktīva darbība sākās 1980. gadā, un to vada sekretariāts un piecas komitejas.

Pamatdokuments, kas nodrošina HELCOM darbību, ir Baltijas jūras

aizsardzības konvencija. Tās ideja pirmo reizi radās 1972. gadā ANO Stokholmas konferences laikā, bet dokumentu vides aizsardzības ministri parakstīja tikai pēc diviem gadiem - 1974. gadā. Šī konvencija galvenokārt attiecas uz Baltijas jūras vidi.

Pēc lielajām politisko sistēmu pārmaiņām Baltijas jūras austrumu krastā 1992. gadā Baltijas jūras reģiona valstu vides ministri parakstīja jaunu konvenciju, tikai visas valstis to vēl nav ratificējušas augstākajās likumdošanas institūcijās. Jaunā konvencija ir daudz radikālāka, un tās darbība daļēji attiecas uz vides aizsardzību arī sauszemes joslā, kas atbilst Baltijas jūras ūdensšķirtnes teritorijai, jo tikai tādā gadījumā var nopietni runāt par stāvokļa uzlabošanu visā Baltijas jūrā. Šī konvencija, tāpat kā tās pirmā versija, ļauj Helsinku komisijai izstrādāt vienīgi rekomendācijas nacionālajām valdībām. 1992. gada konvencija nosaka, ka vajadzētu izmantot labāko iespējamo tehnoloģiju un pielietot profilaktisko principu, kas dotu iespēju aizsargāt vidi pat tad, ja ir tikai aizdomas par iespējamu kaitējumu cilvēku veselībai, citiem dzīvajiem organismiem un jūras ekosistēmām.

Konvencijas dalībvalstīm tiek prasīts, lai kontrolējot un izvērtējot vides stāvokli, kā arī īstenojot Helsinku komisijas rekomendācijas, tiktu izmantotas zinātniski pamatotas metodes. Dabas un bioloģiskās daudzveidības aizsardzība daudz efektīvāk tiek nodrošināta konvencijas 1992. gada tekstā salīdzinājumā ar sākotnējo dokumentu. Bez tam konvenciju parakstījušās valstis tiek aicinātas savstarpēji sadarboties, lai aizsargātu minētās dabas bagātības.

Ļoti nopietns uzdevums tika dots HELCOM sekretariātam, kad 1992. gada konferences laikā tika paziņots, ka uzsākta Baltijas jūras kopējās visaptverošās programmas (Baltic Sea Joint Comprehensive Programme) īstenošana. Šajā programmā ir profilaktiski pasākumi, kas paredz Baltijas jūras vidi izmantot ilgtspējīgā veidā, lai veiktu arī atveseļošanas pasākumus un tādējādi novērstu vides degradāciju. Informācija par vides piesārņojuma avotiem tika apkopota, gatavojot materiālus 1992. gada konferencei. 132 avoti tika novērtēti kā "karstie punkti" un iekļauti neatliekamo uzdevumu sarakstā. Tika

izstrādāts divdesmit gadu plāns, kurā paredzēts likvidēt šos piesārņojuma avotus. Bez tam tika izstrādāti priekšlikumi par iespējam atrast nepieciešamo finansējumu, kas tika vērtēts ar apmēram 20 miljardiem ECU. Līdz 1996. gadam no šī HELCOM saraksta tika svītrotas 13 piesārņojuma avotu vietas, jo tajās piesārņojums tika likvidēts - daudzos gadījumos, pilnveidojot rūpniecības uzņēmumu operācijas, it īpaši papīra un celulozes ražošanas jomā, bet dažos gadījumos tāpēc, ka ekonomiskie apsvērumi lika atteikties no šādu novecojušu uzņēmumu izmantošanas. Tomēr svarīgākais sasniegums ir tas, ka divdesmit gadu plāna īstenošana ir sākusies.

4.2. attēls. 1992. gadā Helsinku komisija, kuras darbībā piedalās visas Baltijas reģiona valstis, uzsāka Baltijas jūras kopējās visaptverošās programmas īstenošanu, kuras uzdevums ir arī novērst 132 kartē parādīto ļoti nopietno avotu, tā saukto "karsto punktu", piesārņojumu. 1996. gadā to skaits samazinājās līdz 117.

Kopš 1996. gada HELCOM iesaistās arī Baltijas reģiona "Darba kārtības - 21" īstenošanā.

4.7. Premjerministru konference Visbijā

Baltijas jūras valstu premjerministri 1996. gada 3. - 4. maijā tikās Visbijā, Gotlandes salā, lai piedalītos konferencē. Šajā konferencē piedalījās ne tikai deviņu Baltijas jūras valstu premjerministri, bet arī Eiropas Savienības prezidents.

Šī konference kļuva par nozīmīgāko pasākumu kopš aukstā kara beigām, jo bija saistīta ar lēmumu pieņemšanu reģionālajā plānošanā.

Noslēguma deklarācijā prioritāte bija ierādīta vides aizsardzības jautājumiem. Starp 14 pozīcijām, kas skaitījās svarīgākās, bija arī "Darba kārtība - 21" Baltijas reģionam. Bez tam tika uzsvērtā sadarbības īpašā nozīme izglītības un zināšanu apmaiņas jomā. Tomēr netika pieņemti nekādi dokumenti attiecībā uz programmas finansēšanu. Šai konferencei sekoja virkne sanāksmju ministru līmenī - ārlietu ministru sanāksme 1996. gada jūlijā, vides ministru un plānošanas ministru sanāksmes 1996. gada novembrī.

Zviedrija, kas bija konferences saimniece, uzņēmās iniciatīvu un atbildību par Baltijas reģiona "Darba kārtības - 21" procesa norisi. Tajā pašā laikā Zviedrijas premjerministrs Gorāns Pērsone izveidoja īpašu padomnieku padomi sadarbībai un Baltijas reģiona svarīgāko jautājumu risināšanai subsidēja apmēram 1 miljardu Zviedrijas kronu (apmēram 150 miljonus ASV dolāru), lai nodrošinātu nepieciešamo pasākumu veikšanu.

Visbijas konference bija otrā premjerministru konference Baltijas reģionā. 1990. gadā Ronebijā, Zviedrijā, pēc Zviedrijas un Polijas premjerministru iniciatīvas notika pirmā konference. Tas bija laiks, kad tika apspriestas izmaiņas Baltijas jūras aizsardzības konvencijā un pieņemts lēmums par Baltijas jūras kopējās visaptverošās programmas izstrādi.

4.8. Baltijas jūras reģiona vīzijas un stratēģijas līdz 2010. gadam

Trešais Baltijas valstu pasākums valdību sadarbības līmenī saistībā ar Baltijas reģiona ilgtspējīgas attīstības koncepciju bija Baltijas jūras reģiona vīzijas un stratēģijas līdz 2010. gadam (Visions and Strategies for the Baltic Sea Region 2010 - VASAB) izstrādāšana. Jau 1992. gada vides un plānošanas ministru sanāksmē Ronebijā, kur saimnieka lomu uzņēmās Zviedrijas plānošanas ministrs Gorels Turdins (*Görel Thurdin*), tika nolemts izveidot īpašu organizāciju. Tai tika dots uzdevums veikt darbu, izmantojot līdzīgas idejas

un plānus no Eiropas Savienības un Riodežaneiro konferences pieredzes.

Šīs organizācijas nolūks bija izstrādāt kompleksu plānu Baltijas reģiona infrastruktūras modernizēšanai, ieskaitot plānus ceļu būvei, dzelzceļiem, ostām utt. līdz 2010. gadam. Reģionālā vīzija zināmā mērā balstījās uz agrāk izstrādātajām

nacionālajām vīzijām. Kompleksajā darbībā tiek ņemti vērā visi nacionālie plāni, piemēram, mitraiņu un vispārējas lietošanas zemju izmantošana. Jau iepriekš tika panākta vienošanās, ka plāna pamatā būs ilgtspējīgas attīstības principi. Ilgtspējīgas attīstības principu korekts pielietojums parādās, ja tiek analizēti,

piemēram, vispārējie zemes izmantošanas plāni. Organizācijas sekretariāts, kas sākotnēji darbojās vienā vietā kopā ar Zviedrijas Mājokļu un celtniecības aģentūru Karlskronā, 1995. gadā pārvietojās uz Gdaņsku Polijā.

4.3. attēls. 1996. gada 3. - 4. maijā visu Baltijas jūras reģiona valstu premjerministri, kā arī prominentākās Eiropas Savienības amatpersonas tikās Visbijā, Gotlandes salā. Konference līdzās daudzām jautājumiem, nolēma izstrādāt "Darba kārtību - 21" visam Baltijas reģionam. Zviedrijas premjerministrs Gorāns Pērsone (Goran Persson), kas attēlā ir redzams centrā, bija konferences saimnieks. Augšējā rindā no kreisās puses ir Polijas premjerministrs Cimosevičs (Cimoszewicz), Lietuvas premjerministrs Stankevičs (Stankevicius), Igaunijas premjerministrs Vēhi (Vah), Somijas premjerministrs Liponens (Lipponen), Zviedrijas ārlietu ministre Helma-Vallena (Hjelm-Wallen), Islandes premjerministrs Odsons (Oddson) un Latvijas premjerministrs Šķēle. Priekšplānā no kreisās: Itālijas premjerministrs Dini (Dini), Krievijas premjerministrs Černomirdins (Chernomyrdin), Vācijas premjerministrs Kols (Kohl), Zviedrijas premjerministrs Pērsone (Persson), Norvēģijas premjerministre Bruntlande (Brundtland), Dānijas premjerministrs Rasmusens (Rasmussen) un Eiropas Savienības prezidents Santērs (Santer). Foto - Karls Melanders, "Pressens Bild".

ĪSTENOŠANA NACIONĀLĀ LĪMENĪ

5.1. Visaptveroša redzes viedokļa nepieciešamība

Ekoloģija piedāvā vienu no pamatīgākām mācībām politikas izstrādē un dažādu institūciju radīšanā - ka ir jādomā visaptveroši. Vides problēmas un atsevišķu tautsaimniecības sektoru politika ir jāsaskaņo, ir jāveido sabiedrības politika, kas balstās uz daudzveidīgu mijiedarbību, piemēram, starp transporta plānošanu, rūpniecisko ražošanu, patēriņu, lauksaimniecību, enerģētiku utt. Vides aizsardzība dažkārt nesakrīt ar sociālajām un ekonomikas interesēm. Apkopojot priekšlikumus, bieži vien rodas domstarpības starp Vides ministriju, no vienas puses, un citām ministrijām - Lauksaimniecības, Enerģētikas, Rūpniecības, Transporta utt. - no otras puses. Tādējādi Deivida Pīrsa (*David Pearce*) teiktais, ka, "lai plauktu ilgtspējīga attīstība, vides vajadzībām ir jādarbojas kā konstantam un pārveidojošam faktoram visās politikās", ir ar dziļu jēgu.

Nacionālā līmenī, kā arī citos līmeņos ir ārkārtīgi svarīgi, lai vides politika netiktu formulēta, pieņemta un īstenota dziļā izolācijā. Tas nebūt nav pieņemami, ja tikai viena ministrija, kas, ir atbildīga par vides aizsardzību, būtu vadošā, lai nodrošinātu pāreju uz ilgtspējīgu attīstību, kamēr citas ministrijas īstenotu politiku, kas, iespējams, būtu pat pretēja Vides ministrijas mērķiem. Ilgtspējīgu attīstību nav iespējams sasniegt ar vienas - Vides ministrijas - savrupiem pūliņiem. Ilgtspējīgai attīstībai ir jābūt visas valdības redzes lokā. Šāda virzība pašlaik vērojama vairumā valstu, kur ilgtspējīgas attīstības īstenošanai tiek veidotas starpministriju komisijas. Lai sekmīgi virzītos uz priekšu un pārvarētu grūtības ceļā uz ilgtspējīgu attīstību, valdībām nākas un nāksies pielietot visdažādākās īstenošanas metodes un paņēmienus, ieskaitot pārrunas ar ietekmīgu grupu pārstāvjiem, kopīgās vienošanās, sadarbības plānus starp

dažādām ministrijām un to pakļautībā esošām organizācijām.

Nacionālās ilgtspējīgas attīstības stratēģijas ir viens no galvenajiem paņēmieniem un mehānismiem, lai realizētu nacionālu pieeju "Darba kārtībai - 21". "Darba kārtība - 21" iesaka katrai valstij "izstrādāt un pieņemt ilgtspējīgas attīstības nacionālo stratēģiju, kas balstās uz iekšēju nepieciešamību, ANO Vides un attīstības konferences atziņām. Stratēģija ir jāveido un jāsaskaņo ar dažādiem ekonomikas un sociālās sfēras sektoriem, ņemot vērā vides politiku un plānus, kas jau darbojas valstī. Pieredze, ko var gūt no esošās plānošanas sistēmas piemēriem - nacionālajiem ziņojumiem, vides saglabāšanas stratēģijām un vides pasākumu plāniem - ir pilnībā jāizmanto un jāiestrādā kopējā visas valsts ilgtspējīgas attīstības stratēģijā. Gala rezultātā tām ir jāatbilst sociālās atbildības garantijām un ekonomiskajai attīstībai, kā arī resursu bāzes un vides saglabāšanai nākamo paaudžu vajadzībām. Tāda apjoma un nozīmes darbu iespējams veikt tikai tad, ja tajā piedalās visplašākās iedzīvotāju masas. Bez tam ir jāņem vērā esošās situācijas izvērtējums un no tā izrietošie secinājumi" ("Darba kārtība - 21", 8. nodaļa, ANO Vides un attīstības konference, 1992).

Atbilstoši Starptautiskās dabas aizsardzības savienības (Union for the Conservation of Nature - IUCN) nacionālajai ilgtspējīgas attīstības stratēģijai ir jābūt kā:

- forumam dialoga kontekstā par ilgtspējīgu attīstību, ietverot vadlīnijas par vīziju un vērtībām,
- ietvaram, lai noteiktu svarīgākos jautājumus,
- mehānismam, lai fokusētu politiku un pētījumus par izvirzītajiem jautājumiem,
- priekšstatam par īstenošanas kapacitāti ar institucionālām saitēm starp izpildorganizācijām.

Tālāk sekos īsi pārskati par nacionālajām ilgtspējīgas attīstības stratēģijām, kas tika izstrādātas Nīderlandē, Polijā un Igaunijā, kā arī

apraksts par stāvokli Baltijas reģiona Krievijas daļā.

5.2. Nīderlande

Iespējams, ka visu aptverošā ilgtspējīgas attīstības nacionālā stratēģija ir izstrādāta Nīderlandē. Kopš 1988. gada Nīderlande ir apņēmusies īstenot indikatīvu (norādošu) programmu politiku, kurā iestrādāta informācija par ietekmi uz vidi un tās svarīgāko tendenču analīzes rezultāti. 1989. gadā Nīderlandes parlaments pieņēma nacionālo vides politikas plānu, kas ir pats aptverošākais un perspektīvākais šāda veida politiskais dokuments pasaulē. To parakstījuši četri Ministru kabineta ministri - vides, transporta, lauksaimniecības un ekonomikas, kas liecina par jaunu pieeju vides vadībā. Šo dokumentu var vērtēt kā visas valdības atbildību, nevis tikai kā Vides aizsardzības ministrijas pienākumu. Šāda integrālas politikas izstrādāšana valdības līmenī, iespējams, kļūs par nepieciešamību, jo dabiskā vide un sociālā pasaule ir jāvērtē kā savstarpēji saistīta sistēma, kurā uzvirmojums vienā vietā izraisa atbilstošu reakciju citur. Tātad vides un citu sektoru politikas integrācija ir galvenais pamatnosacījums, lai veiksmīgi risinātu vides problēmas.

Nīderlandes nacionālajā vides politikas plānā katrai politiskai problēmai ir noteikti konkrēti lēmumu analīzes etapi. Pirmais etaps saistās ar problēmas identificēšanu. Šajā etapā tiek precizēta problēmas būtība un tās ģeogrāfiskās izplatības līmenis. Nākošais etaps ir problēmas sīka analīze, kas saistās ar Nīderlandes nacionālā vides politikas plāna triju prioritāro principu pielietošanu piesārņojuma kontrolē. Šie principi ir: enerģijas izmantošanas samazināšana, nepieciešamība kontrolēt atkritumu plūsmas ražošanas vai produkcijas izmantošanas cikla laikā, kā arī nepieciešamība paaugstināt produkcijas kvalitāti. Trešais etaps ir kopējās ietekmes novērtēšana atkarībā no avotu, apjomu un emisiju radītā efekta.

5.1. attēls. Nīderlande bija pirmā valsts pasaulē, kas uzsāka īstenot nacionāla līmeņa ilgtspējīgas attīstības programmu. Nīderlande ar tās lielo iedzīvotāju blīvumu, jo nelielā teritorijā dzīvo apmēram 15 miljoni iedzīvotāju, rada ievērojamu ietekmi uz vidi. Ūdens kvalitātes nodrošināšana ir pamatjautājums, jo Nīderlandē ir milzums kanālu, dambju un ezeru. Foto - T. Dirkse.

Nīderlandes Nacionālajā vides politikas plānā katrai politiskai problēmai ir noteikti konkrēti lēmumu analīzes etapi. Pirmais etaps saistās ar problēmas identificēšanu. Šajā etapā tiek precizēta problēmas būtība un tās ģeogrāfiskās izplatības līmenis. Nākošais etaps ir problēmas sīka analīze, kas saistās ar Nīderlandes Nacionālās vides politikas plāna triju prioritāro principu pielietošanu piesārņojuma kontrolē. Šie principi ir: enerģijas izmantošanas samazināšana, nepieciešamība kontrolēt atkritumu plūsmas ražošanas vai produkcijas izmantošanas cikla laikā, kā arī nepieciešamība paaugstināt produkcijas kvalitāti. Trešais etaps ir kopējās ietekmes novērtēšana atkarībā no avotu, apjomu un emisiju radītā efekta.

Nīderlandes nacionālais vides politikas plāns nosaka, ka uz pašu avotu orientētie pasākumi ir prioritāri, ja vien ir iespējami. Ceturtais etaps ir mērķa grupu piesaistīšana, lai panāktu izmaiņas politikā. Tieši mērķa grupu izmantošana ir viens no interesantākajiem Nīderlandes nacionālā vides politikas plāna jaunievedumiem. Nīderlandes nacionālā vides politikas plāna izstrādes gaitā tika izvēlētas deviņas mērķa grupas. Mērķa grupai, piemēram, no kādas rūpniecības nozares, ir jābūt iesaistītai politikas mērķu noteikšanā un politikas īstenošanas metožu izvēlē. Mērķa grupu iesaistīšana lika Vides ministrijai piekrist mazāk stingru

pasākumu noteikšanai, nekā tas būtu citos gadījumos. Tomēr šāda pieeja attaisnojās, jo politiķi būtu iebilduši, ka politiskais labums, nodrošinot vairāku ministriju līdzdalību, neatsvērtu grūtības, aptverot iespējamās mērķus un vienojoties par tiem.

Piektais etaps ir politikas mērķu un uzdevumu noteikšana. Sestais etaps ir izdevumu noteikšana, bet septītais un pēdējais - politisko metožu izvēle.

Nīderlandes nacionālais vides politikas plāns tika izstrādāts, balstoties uz idejām, kas konceptuāli atbilda internalizācijai (uz kultūru vai uzvedību balstītiem elementiem). Visiem sociālās sfēras līdzdalībniekiem - gan patērētājiem, gan ražotājiem - bija nepieciešams savstarpēji sadalīt atbildību par savām darbībām, jo Nīderlandes nacionālajā vides politikas plānā bija stingras prasības attiecībā uz sadarbību starp valdību, rūpniecību un patērētājiem, lai palīdzētu ražotājiem un patērētājiem saprast, ka vides degradācijas pakāpe ir abu šo grupu kopīgā lēmuma sekas.

Tālāk sekojošais citāts raksturo situācijas saspringtību attiecībā uz atsevišķām personām: "Vairs nav iespējams uzskatīt par vienkāršu jautājumu atbildību, ko atsevišķas personas izjūt viena pret otru. Attālums starp cēloni un sekām ir kļuvis tik liels - gan telpiski, gan arī laika ziņā - ka jautājums par atbildību, kas tagad dzimst katrā individuā kā sabiedrības locekļi, attiecas uz

sabiedrību jebkurā vietā uz Zemes, bet sabiedrības locekļiem - arī attiecībā uz nākamajām paaudzēm. Katram individuālam savu iespēju robežās ir jāuzņemas atbildība, veicot jebkuru darbību, lai novērstu piesārņojumu, kas faktiski ir tiešas vai netiešas cilvēka darbības sekas."

Nīderlandes nacionālais vides politikas plāns paredz ievērojamas pārmaiņas patēriņa modelī. Ir domājams, ka iedzīvotāji, piemēram, piedalīsies sadzīves cieto atkritumu šķirošanā, kā arī izmantos individuālo vieglo autotransportu, tomēr dodot priekšroku sabiedriskajam transportam. Modernizēta Nīderlandes nacionālā vides politikas plāna variants tika iesniegta 1990. gadā, bet 1993. gada likums par vides vadību noteica stingrāku plānošanas procedūru, paredzot četru gadu darba kārtību un paplašinot likuma ietekmes sfēru līdz reģionālajam un vietējam līmenim. Jaunais Nīderlandes nacionālais vides politikas plāns, kurā bija ņemta vērā valsts attieksme attiecībā uz ilgtspējīgu attīstību, tika apstiprināts 1992. gadā.

Pamatojoties uz iepriekš teikto, par svarīgākām iezīmēm Nīderlandes vides plānošanā ir uzskatāmas šādas:

- noteikt vides politikas virzību un struktūru,
- apvienot visu ministriju darbību attiecībā uz vides izmantošanu un vadību,
- plānošanas procesā iesaistīt sabiedrību un mērķa grupas, precizējot to darbību,

- atbalstīt pārmaiņas ražošanas un patēriņa struktūrā.

Berijs Dalals-Kleitons (*Barry Dalal-Cleyton*) no Starptautiskā vides un attīstības institūta uzsver, ka "zaļie" plāni un stratēģijas varētu attīstīties cikliski. Tādus plānus un stratēģijas vajadzētu periodiski pārskatīt, ņemot vērā atgriezenisko saiti un gūtās mācības, izvērtējot pārskatus par īstenošanas gaitu un izmantojot principu "mācies darot". Atbilstoši Dalalam-Kleitonam, tikai otrā Nīderlandes Nacionālā vides politikas plāna versija atbilda kritērijiem, kas savukārt tika veidoti uz pirmā plāna bāzes 1989. gadā.

Vajadzētu uzsvērt, ka ilgtspējīga attīstība nav tikai viens no Nīderlandes valdības plānošanas pamatprincipiem. Apmēram piecdesmit neformālās organizācijas ir izstrādājušas savu platformu par ilgtspējīgu attīstību un ir radīta Nacionālā jaunatnes vides un attīstības padome. Bez tam "Zemes draugi" ir publicējuši svarīgu dokumentu ar nosaukumu "Ilgtspējīgā Nīderlande". Pēc ESAO datiem, Nīderlandē 1992. gadā bija 525 kompānijas, kuras varēja uzskatīt par ekoloģiski industriālām. Tajās bija nodarbināti 30 000 cilvēku, bet kapitāla apribe bija aptuveni 2,5 miljardi guldeņu.

No iepriekš teiktā kļūst skaidrs, ka Nīderlandes ambīcijas labā nozīmē ir ļoti augstas. Tomēr daudzi svarīgi apstākļi, kas traucē pāreju uz ilgtspējīgu attīstību, vēl nav likvidēti. ESAO šos apstākļus ir vispārinājusi, un tie ir šādi:

- grūtības teorētisko ilgtspējīgas attīstības koncepciju samērot ar optimālu praktisko darbību, lai īstenotu reālas pārmaiņas, pieņemot ekonomiskas un praktiskas dabas lēmumus,
- domstarpību veidošanās, kad runa ir par ekonomiku un nodarbinātību, bet tas savukārt mazina vides aspektu nozīmīgumu, apspriežot nacionālās politiskas jautājumus,
- ekonomiskā struktūra, kam galvenais ir apjomīgas iekārtas, intensīva lauksaimniecība un intensīva enerģijas un transporta izmantošana.

5.3. Polijas perspektīvas

Polijas Parlaments 1991. gada maijā apstiprināja Polijas Nacionālo vides politiku. Viss sākās ar to, ka

samērā šauras vides aizsardzības problēmas tika izprastas saistībā ar "ilgtspējīgas attīstības plašākiem mērķiem, tas ir, sociālie, ekonomiskie, tehniskie un vides apstākļi attīstības procesā tika kompleksi sabalansēti". Apstiprinātais dokuments nosaka vides aizsardzības prioritātes trijās dažādās laika skalās:

- īstermiņa prioritātes (3 - 4 gadi), lai galvenokārt samazinātu to piesārņojuma avotu skaitu, kuri rada briesmas sabiedrības veselībai,
- vidēja termiņa prioritātes (kuras vajadzētu īstenot līdz 2000. gadam) - samazināt ietekmi uz vidi un tuvināties Rietumeiropas valstu standartiem,
- ilgtermiņa prioritātes (apmēram 25 - 30 gadi) - "...pilnībā īstenot ilgtspējīgas attīstības principus visā ekonomikā..."

Piecus gadus pēc šī dokumenta pieņemšanas jau var izdarīt zināmus secinājumus un teikt, ka īstermiņa un vidēja termiņa politiskie mērķi lielos vilcienos ir vai tiks izpildīti. Lielā mērā šie panākumi gūti, balstoties uz:

- 1) efektīvu realizācijas sistēmu, kas pamatojās uz Vides aizsardzības inspekcijas darbību un "ekoloģisko politiku",
- 2) stingras sistēmas izmantošanu attiecībā uz investīcijām, kas pamatojās uz nodokļiem un sodiem, ko nācās maksāt piesārņotājiem, kā arī izveidojot nacionālo, reģionālos un vietējos vides fondus.

Tomēr Polijas ilgtermiņa mērķa - ilgtspējīgas attīstības realizācija - var izrādīties problemātiska. Polijai ir unikāla iespēja integrēt vides aizsardzības atziņas valsts attīstības stratēģijā, jo vides politika tika izstrādāta pirms citām politikām. Tomēr dzīvē vispārējās politikas veidotāji valdības un biznesa aprindās ne vienmēr uzskata par nopietnu vides aizsardzības politiku. To skaidri ilustrē vairāki piemēri, kas liecina, ka politiķi nonākuši dilemmas priekšā.

Nacionāla autoceļu tīkla (apmēram 2000 km) attīstībai nākamajos 20 gados, iespējams, tika izmantots tik daudz līdzekļu, ka to var katastrofāli nepietikt sabiedriskā transporta sistēmai. Vēl vairāk - 1994. gada Autoceļu likums ierobežoja sabiedrības līdzdalību un daudzos aspektos neatbilda zemes izmantošanas plānošanas noteikumiem.

Privatizācijas procesā vides auditorpārbaude ne vienmēr ir obligāta. Bet vides auditorpārbaude dod skaidru priekšstatu par esošajām vides problēmām un nepieciešamajiem pasākumiem to novēršanai. Bez tam vides audita rezultāti var kalpot par pamatu pārrunām starp pircēju, piemēram, ārvalstu investoru, un pārdevēju - valsti, no kuras ir atkarīga finansiālā atbildība par vides sakopšanu.

Ogļrūpniecības sektorā, it īpaši Katovices vojevodistē, izdevās ļoti efektīvi izvairīties no pārmaiņām, ko pieprasīja vides politika.

Vides aizsardzības atziņu integrācijas trūkums ekonomikas sektorā zināmā mērā tika novērsts, kad paklausot ESAO valstu ieteikumiem 1995. gadā tika pieņemta jauna Polijas vides politika. Tika konstatēts, ka lielos vilcienos, svarīgākajās ministrijās nav pietiekami ņemti vērā vides apsvērumi, bet esošā lietu kārtība nav bijusi pietiekami efektīva, lai vides problēmu sekas kļūtu acīmredzamas kopējā politikā. Vide joprojām tiek aplūkota kā dārga piedeva, par ko ir uzdots atbildēt Vides aizsardzības, dabas resursu un mežu ministrijai.

Bet ESAO valstis norāda, ka "neizskatās, ka Polijas valdība būtu apstiprinājusi "Darba kārtības - 21" īstenošanas stratēģiju kopumā".

Svarīgs solis, lai Polijas valdību padarītu "zaļāku", tika sperts 1994. gadā, kad tika nodibināta starpministriju komisija ilgtspējīgas attīstības jautājumu risināšanai, ko vadīja vides ministrs. Daži Polijas vides aizsardzības entuziasti gan iebilda, ka šo komisiju vajadzēja vadīt vismaz premjerministra vietniekam, lai krasāk izjustu valdības nostāju.

5.4. Igaunija

Igaunijas Parlaments 1995. gada februārī pieņēma likumu par ilgtspējīgu attīstību. Pamatojoties uz 1992. gada ANO Vides un attīstības konferences lēmumiem par ilgtspējīgas attīstības principiem, ar likumu tika apstiprināta ilgtspējīgas attīstības nacionālā stratēģija. Likuma pamatprincips nosaka, ka jebkuram ir jā rūpējas par cilvēku un dabas vides saglabāšanu un jāizvairās no kaitējuma nodarīšanas tai. Līdzīgs princips ir iekļauts arī Igaunijas Konstitūcijā. Tiek uzsvērts, ka

gadījumos, ja ir paredzama vides un dabas resursu izmantošana, plānošanas dokumentiem, programmām un projektiem ir jābūt pieejamiem sabiedrībai. Nacionālās vides programmas ir izstrādātas šādiem sektoriem: rūpniecībai, enerģētikai, transportam, lauksaimniecībai un tūrismam. Likuma piektais pants savukārt nosaka, ka atjaunojošies resursi ir iedalāmi divās grupās - ar kritisku un droši izmantojamu daudzumu. Ar kritisku saprotot "vismazāko pieļaujamo daudzumu, kas garantē dabisko līdzsvaru un atjaunošanos, bet tomēr prasa aizsardzības režīma nodrošināšanu, lai

saglabātu bioloģisko un ainavas daudzveidību". Izmantojamais daudzums nosaka valdība. Tie ir dabas resursu daudzumi, kas pārsniedz kritiskos. Pieļaujamo ikgadējo resursu izmantojumu un lietošanas intensitāti nosaka valdība, pamatojoties uz likumā noteikto procedūru.

Likuma sestais pants attiecas uz neatjaunojošiem dabas resursiem. Tas nosaka, ka, plānojot šo resursu izmantošanu, ir jāņem vērā:

- 1) izpētīto krājumu adekvātums pēc iespējas ilgākā laika periodā,
- 2) iespējamība pārorientēties uz produkciju, kas ir saražota no

atjaunojošiem resursiem vai neizsīkstošiem enerģijas krājumiem, 3) iespējamība aizvietot neatjaunojošos dabas resursus ar otrreizējām izejvielām vai citu nozaru atkritumvielām; arī šo resursu ikgadējo izmantojuma apjomu un intensitāti nosaka valdība.

Bez tam likumā ir norādes, kas attiecas uz vides ietekmes novērtējumu un vides auditu (8. pants), bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu (9. pants), vides normām un standartiem (10. pants) un vides monitoringu (11. pants).

STARPTAUTISKĀ ZAĻO PLĀNOTĀJU ASOCIĀCIJA

Starptautiskā zaļo plānotāju asociāciju (The International Green Planners Network - INGP) 1992. gadā nodibināja neliela valdības un vides stratēģiskās vadības grupa, kas bija pulcējusies Vašingtonā, ASV. Tagad šo asociāciju vada sekretariāts, kas atrodas Nīderlandes Vides ministrijas Stratēģiskās plānošanas direktorātā. Sekretariāts ir atbildīgs par jaunu biedru reģistrāciju (pašlaik ir apmēram 200 praktizējošu speciālistu no visas pasaules), kontaktu nodrošināšanu, informācijas apmaiņu par jautājumiem, kas interesē asociācijas biedrus, darba kārtības izstrādāšanu asociācijas ietvaros un starptautisku vai reģionālu konferenču organizēšanu. Biedrību darbību nodrošina arī regulāri publicējams biļetens "Zaļā Lapa" (Green Page).

Cita derīga lieta ir "Zaļo plānotāju rokasgrāmata", kas sniedz īsu informāciju par katra asociācijas locekļa profesionālo orientāciju. Otrajā Starptautiskās zaļo plānotāju asociācijas konferencē, kas notika Sanfrancisko 1995. gadā, liela vērība tika pievērsta jautājumiem, kuri saistās ar zaļo plānu īstenošanu - esošām grūtībām, līdzdalībnieku piesaistīšanu, problēmu apzināšanu, mērķu izvirzīšanu un ar tiem saistītu pasākumu izstrādāšanu, ūdens resursu pārvaldīšanu, jo visu varētu uzskatīt kā progresu pašreizējā laika posmā.

Avots - Barry Dalal-Clayton, 1996, "Getting to Grips with Green Plans".

NACIONĀLĀS ILGTSPĒJĪGAS ATTĪSTĪBAS STARTĒGIJAS PAMATI UN SVARĪGĀKIE PRINCIPI

Nacionālās ilgtspējīgas attīstības stratēģija faktiski ir plānošanas un īstenošanas cikliski procesi, kuros uzsvars ir likts uz virzību pretī ilgtspējīgas attīstības mērķiem, nevis uz plānu izstrādāšanu vai plāniem kā gala rezultātu.

Nacionālās ilgtspējīgas attīstības stratēģijai:

- pēc būtības ir jāaptver katrs tautsaimniecības sektors, tie jāintegrē un to darbība ar dažādu institūciju un politikas palīdzību jāvirza vispārējo interešu labā;
- ir ārkārtīgi svarīgi orientēties uz prioritāriem jautājumiem, noteikt svarīgākos mērķus, uzdevumus un darbības;
- jābūt orientētai uz visplašāko iespējamo līdzdalību;
- ir jābūt pieņemamai un elastīgai, atzīstot, ka problēmas var būt gan sarežģītas, gan nenoteiktas, ka politiskā

atgriezeniskā saite un tehnoloģiskās iespējas laika gaitā mainās;

- ir jābūt tādai, kas atzīst, ka monitorings, novērtējums un mērīšanas no pieredzes ir pamats veiksmīgai darbībai un šiem faktoriem ir jābūt procesa integrālai daļai;
- sagatavošana ir iespēju pārbaudījums, un tas ir jāveic, organizējot procesu tā, lai palielinātos institucionālā sakārtotība, izslīpētos koncepcijas un metodes, izvērstos profesionālā prasme un kompetence, kā arī palielinātos sabiedrības atbildība.

Avots - Barry Dalal-Clayton, 1996, "Getting to Grips with Green Plans".

5.5. Virzība uz ilgtspēju Baltijas reģiona Krievijas daļā - ūdens resursi

5.5. - 5.7. Demosteness Petersons

Krievijas teritorija aizņem tikai nelielu Baltijas reģiona daļu. Tomēr Krievijai ir būtiska ietekme uz vides kvalitāti Baltijas reģionā, galvenokārt tāpēc, ka tur ir liels iedzīvotāju skaits un izvēsta rūpniecības infrastruktūra, turklāt šajā valstī ir notikušas sociālās

un ekonomiskās pārmaiņas. Šīs apakšnodalās uzdevums ir dot priekšstatu par dažām svarīgākām vides problēmām Baltijas reģiona Krievijas daļā un atzīmēt svarīgākās, kopš 1990. gada notikušās politiskās pārmaiņas un ar tām saistītās

tendences. Lai ilustrētu situāciju, tiks izvērtētas divas problēmas: ūdens kvalitāte pilsētās un zemes pārvaldīšana lauku apvidos.

Ūdens kvalitāte ir vissāpīgākā vides problēma Baltijas reģiona Krievijas daļā. Kā liecina valdības publicētie dati, Ļeņingradas apgabālā ir konstatēti vissliktākie ūdens piesārņojuma rādītāji, kas absolūtā izteiksmē sastāda vairāk par septiņiem procentiem no kopējā Krievijas Federācijas ūdens piesārņojuma. Lielākā piesārņojuma daļa ir saistāma ar pavisam izplānotām sadzīves notekūdeņu attīrīšanas iekārtām vai arī to trūkumu. Sanktpēterburga ir Krievijas otrais, visvairāk industrializētais reģions, un dažas no tā rūpniecības nozarēm ir pieskaitāmas pie netīrākajām Krievijā: tanki un bruņojums, elektronika, kuģu būvniecība, transports, smagā mašīnbūve un naftas pārstrāde. Bez tam Krievijas Jūras kara flote veic ekstensīvas operācijas Baltijas jūras austrumu daļā - gan Kaļiņingradā, gan arī Sanktpēterburgā, kas rada spēcīgu, negatīvu ilgtermiņa ietekmi, kas iedarbojas uz reģiona ūdens resursiem. Šādas darbības rezultātā ievērojami palielinās piesārņojuma līmenis, piemēram, ūdens paraugos, kas ir ņemti no Ņevas, ir liela fenolu, naftas produktu, vara savienojumu un smago metālu koncentrācija. Neraugoties uz to, Krievijas Vides aizsardzības aģentūra ziņo par "zināmu stāvokļa uzlabošanos" attiecībā uz hidroloģiskajiem apstākļiem Ņevas grīvā, iespējams, kontekstā ar tiešā piesārņojuma emisijas samazināšanos no rūpniecības un Jūras kara flotes avotiem sakarā ar ekonomisko lejupslīdi deviņdesmitajos gados. No otras puses, ūdens piesārņojums gar Baltijas jūras piekrasti Kaļiņingradas apgabālā ir daudz mērenāks un pat zināmā mērā lokalizēts.

Ūdens piesārņojuma problēma ir visai nozīmīga Krievijas pilsētām, jo daudzās no tām dzeramā ūdens apgāde ir ļoti atkarīga no virszemes ūdens resursiem. Pēc oficiāliem statistikas datiem, apmēram puse Krievijas iedzīvotāju dzer ūdeni, kas neatbilst veselības aizsardzības standartiem, un šī problēma ir pietiekami asa arī Baltijas reģiona Krievijas daļā. Jau gadiem ilgi Sanktpēterburgai ir tādas pilsētas reputācija, kurā tiek izmantots nedrošs dzeramais ūdens, bet, spriežot pēc Krievijas Vides aģentūras datiem,

stāvoklis Arhangeļskas un Kaļiņingradas apgabalos ir "īpaši nopietns". Šāds stāvoklis nav ilgtspējīgs, jo parasti sliktas kvalitātes dzeramais ūdens nopietni ietekmē sabiedrības veselību, palielina veselības aprūpes izmaksas un atbaida biznesa investorus.

Lai normalizētu situāciju, pašvaldībām ir vairākas iespējas attiecībā uz dzeramā ūdens apgādi: samazināt piesārņojumu vietējās ūdenstilpnēs, palielināt dzeramā ūdens sagatavošanas iekārtu jaudu vai arī apgūt jaunus, bieži vien attālus tīra ūdens avotus. Kad divdesmitajos gados daudzas Amerikas pilsētas saskārās ar līdzīgu problēmu, pašvaldību vadība vairākās pilsētās, piemēram, Ņujorkā, Bostonā, Čikāgā un Losandželosā izvēlējās pēdējās divas iespējas. Tas radīja pamatu, lai zināmā mērā varētu turpināt ignorēt pilsētvides ūdens piesārņojumu daudzas desmitgades. Un tikai deviņdesmitajos gados Amerikas politiķi sāka saprast, kādu sociālu un ekonomisku labumu var gūt no tīras un veselīgas robežšķirtnes starp ūdeni un sauszemi. Līdzīgā veidā varētu spriest arī par ilgtermiņa ekonomisko vitalitāti un dzīves kvalitāti tādās Krievijas pilsētās kā Kaļiņingrada, Vīborga, un, jo īpaši, Sanktpēterburga, kas faktiski ir radušās, pateicoties liktenim, kurš tām ir devis ģeogrāfiski izdevīgu piekrasti.

5.6. Meži

Cita Baltijas reģiona Krievijas daļas vides problēma ir zemes pārvaldīšana, tajā skaitā arī mežu liktenis. Mežu izciršana reģionā pēdējās desmitgadēs ir mazinājusies, jo viegli pieejamie masīvi ir kļuvuši arvien retāki. Pēdējā laika dati liecina, ka ekonomisko grūtību pārvarēšana un pārstrukturēšanās liek aizdomāties, ka paliekošie veco mežu krājumi Karēlijā, Arhangeļskas apgabala dienvidu daļā un Kolas pussalā nemaz tik neizsmejami nav. Vairums kokmateriālu Krievijas ziemeļrietumu daļā vairs netiek izmantoti turpat uz vietas, bet gan neapstrādātas koksnes veidā ar kuģiem aizvesti uz Somiju, kur tos sagatavo tālākam eksportam. Koksne tiek izmantota, lai apgādātu arī vietējo papīra rūpniecību.

Baltijas reģiona Krievijas daļā ļoti liela nozīme ir "Karēlijas zaļajai joslai". Tā ir 20 - 25 km plata veco

mežu josla, kas stiepjas gar Somijas robežu no Kolas pussalas cauri visai Karēlijai līdz pat Lādogas ezeram. Drošības prasībās izteiktie aizliegumi ierobežo koku ciršanu šajā teritorijā un padara to par vienu no pēdējām nesadalītām un nefragmentētām boreālo jeb ziemeļu mežu platībām visā reģionā, kam ir milzīga bioģeogrāfiska nozīme, veidojot tiltu starp Skandināvijas un Krievijas zemju masīviem. 1995. gada maijā Krievijas valdība izdeva dekrētu par šo mežu izciršanu, lai atvieglotu robežkontroles patruļu darbu. Tā kā tas nenotika PSRS pastāvēšanas laikā, ir pamats domāt, ka dekrēts izdots aiz ekonomiskiem apsvērumiem.

Pagātnes un arī tagadējā koku izciršanas prakse Krievijā nav ilgtspējīga, jo meži tiek izcirsti, bet to atjaunošanas darbi ir ierobežoti un neefektīvi. Bez tam liels daudzums no izcirstās koksnes tiek izniekots gan mežā, gan arī veicot pirmapstrādi. Tāpēc Krievijas mežrūpniecības firmām ir jāmaina politika un jāievieš progresīvākas un ilgtspējīgākas mežu izmantošanas un pārvaldīšanas metodes, kas ir labi pazīstamas Skandināvijā un citur pasaulē. Dīdzelī pieaugošās izmaksas un stingrās prasības, kas ierobežo koku ciršanu Skandināvijas valstīs, mudina firmas ekspluatēt vāji kontrolēto vidi Krievijas pierobežā.

Pastāv iespēja attīstīt un pārprofilēt vietējās vērtību palielinošās ražošanas nozares, piemēram, mēbeļu un celtniecības materiālu ražošanu. Tas katrā ziņā varētu palīdzēt vairot ekonomiskos labumus, kas gūstami no katra mežā nocirstā koka, kā arī mazināt reģiona atkarību no izejvielu eksporta. Un patiešām, daudzi Krievijas vadītāji labvēlīgi izturas pret videi draudzīgas produkcijas ražošanas izpēti un vadības tehnoloģiju, kas labi izmantojama konkurencē ar Rietumvalstīm. No otras puses, Rietumu firmas ir investējušas lielus līdzekļus vietējās papīra ražošanas rūpnīcās un palīdzējušas celt produkcijas efektivitāti, vienlaicīgi samazinot piesārņojumu.

Interesants ir fakts, ka kopējā mežu aizņemtā teritorija pēdējās desmitgadēs ir pat palielinājusies, jo vairs nenotiek tik intensīva koku izciršana un sākusies sekundāro mežu ataugšana. Šī tendence, šķiet, varētu turpināties arī tuvākajā nākotnē,

reģiona lauksaimniecības sektoram arvien vairāk pārveidojoties un konsolidējoties. Padomju ideoloģija un plānošanas prakse savulaik atbalstīja reģiona kolhozus un mājlopu fermas, piešķirot lielas subsīdijas un tirdzniecības privilēģijas. Tagad šādu pieredzi vairs nav iespējams izmantot, jo pastāv ekonomiskas grūtības un daudziem nākas ciest un pat izputēt, kopš Krievijas lauksaimniecība virzās uz dienviņu pusi. Tomēr šai tendencei ir arī pozitīva nozīme, it īpaši attiecībā uz slāpekļa savienojumu noplūdes mazināšanos mazās upēs un ezeros. Pēc kāda avota datiem, apmēram viena piektā daļa no vircas, kas uzkrājas lopu fermās, tika ieludināta atklātās ūdenstilpnēs.

5.7. Pārejas procesi Krievijā

Lai varētu sasniegt attīstību ilgākā laika posmā, ņemot vērā vides saglabāšanas aspektu, Baltijas reģiona Krievijas daļā ir nepieciešamas principiālas pārmaiņas, kuru rezultātā ekonomika, kurā dominēja aizsardzības industrija un iegūstošā rūpniecība, kas radīja spēcīgu vides piesārņojumu, tiktu pārorientēta uz pēcindustriālo modeli, tas nozīmē - uz moderno tehnoloģiju un rūpniecību, kur tiek izmantoti pēdējie zinātnes atzinumi. Tādai rūpniecībai ir vajadzīgas plašas zināšanas dažādās jomās, ieskaitot, piemēram, tirdzniecību, finansu lietas, modernās tehnoloģijas, telekomunikācijas. Šāda veida pāreja jau ir sākusies. Tādu reģionā dominējošu rūpniecības nozaru kā, piemēram, elektronikas rūpniecība un mašīnbūve ekonomiska pārveidošana un pārstrukturēšana bija lielākais panākums kopš deviņdesmito gadu sākuma. Daudzos uzņēmumos notiek rekonstrukcijas process, ieskaitot arī rūpniecības produkcijas valsts pasūtījuma daļas samazināšanos, galvenokārt tās, kas attiecas uz aizsardzību. Samazinās arī valsts kapitāla investīcijas, kļūst mazākas valsts subsīdijas un notiek to pārbīde, kā arī paātrinās integrācija pasaules ekonomiskajā sistēmā.

Baltijas reģiona Krievijas daļa, ņemot vērā lielo vietējo iedzīvotāju skaitu un vietējā tirgus intensitāti, kā arī tās ostu infrastruktūru un ceļa meklējumus uz Eiropas tirgu, vēl joprojām ir ļoti svarīgs Krievijas industriālais reģions. Tāpēc izmaiņas vides jomā ir vajadzīgas, lai pārietu uz

ilgtspējīgāku ražošanas modeli. Tas ietver vairākas pakāpes. Vispirms ir jāpārtrauc ļoti neefektīvas un problēmas nerisinošas operācijas. Lielākā daļa rūpniecības infrastruktūras tika plānota un veidota padomju ēras laikā, kad izejvielām bija noteikta ļoti zema cena, bet produkcijas efektivitātes pieaugums netika augstu vērtēts. Vēl vairāk - ņemot vērā šīs infrastruktūras ilgo izmantošanas laiku un samērā bezrūpīgo attieksmi pret to, mēģinājums modernizēt vēl palikušo un centieni ieviest vislabākās piesārņojuma kontroles metodes un tehnoloģijas reti kad dod labus rezultātus, it īpaši no izmaksu viedokļa. Šķiet, ka lietderīgāk būtu investēt jaunu uzņēmumu radīšanā un modernas tehnikas iegādē, uzsverot tīru ražošanas metožu un tehnoloģijas nepieciešamību, kas, pirmām kārtām, ļautu samazināt un novērst piesārņojumu. Tādējādi ar laiku varētu panākt ievērojamu efektivitātes kāpumu un vides stāvokļa uzlabošanu, veicot samērā vienkāršas un ne pārāk dārgas organizatoriskās un vadības izmaiņas.

Ir vēl kāds cits faktors, kam varētu būt ļoti svarīga nozīme Baltijas reģiona Krievijas daļas ekonomiskajā un vides liktenī, un proti, atpūtas kultūras līmeņa paaugstināšana un dabas dotu iespēju izmantošana. Tūrisma un atpūtas industrija varētu attīstīties ļoti strauji nākamajos gados, līdz ar Krievijas jaunā vidusslāņa un augstākā slāņa palielināšanos un reģiona aktīvāku integrēšanos Eiropas tirgū. Šīs tendences ietekmēs ne vien tādas vēsturiski pazīstamas pilsētas kā Sanktpēterburga, Novgoroda un Kaļiņingrada, bet arī relatīvi pamestas savvaļas teritorijas ap Lādogas ezeru, Karēlijā un Kolas pussalā. Faktiski pamatjautājums ir tāds: kad beidzot politiskie un ekonomiskie līderi šajā reģionā mainīs savu attieksmi no ierastā un tradicionālā padomju laiku ekstensīvā saimniekošanas veida uz resursu efektīvas izmantošanas modeli, pirms reģiona dabas bagātības tiek pilnīgi izsmeltas. Tātad Baltijas reģiona Krievijas daļas lēmumu pieņēmēju rīcībā ir vairāki svarīgi ekonomiskās pārkārtošanas un atjaunošanas modeļi, no kuriem šo to varētu mācīties, ieskaitot arī Stokholmas, Amsterdams, Bostonas un Sanfrancisko pieredzi.

Tomēr ir jāņem vērā, ka piesārņojums strauji palielinās, turklāt apstākļos, kad notiek arī iedzīvotāju skaita palielināšanās. Baltijas reģiona Krievijas daļā ir liels iedzīvotāju skaits - apmēram 6,7 miljoni Sanktpēterburgā un Ļeņingradas apgabalā. Turoties pie stingrajām padomju plānošanas metodēm, pilsētas tika veidotas kompaktas un adekvāti nodrošinātas ar sabiedrisko transportu. Lauku apvidos vasarnīcu un dārzkopības kooperatīvu rajoni bija ļoti ierobežoti gan pēc izmēriem, gan skaita ziņā. Bez tam padomju pilsoņiem bija ļoti minimālas iespējas iegādāties savā īpašumā vieglās automašīnas. Kamēr pilsētu vides problēmas vēl tika uzskatītas par atsevišķiem negadījumiem, labums no šādas plānošanas bija liels, jo bija iespējams saglabāt plašas, relatīvi maz skartu zemju teritorijas. Pēcpadomju ērai savukārt ir raksturīgi, ka strauji pieaug privāto transporta līdzekļu skaits un notiek piepilsētu teritoriju urbanizēšanās. Kā sekas izveidojas stāvoklis, kad gaisa piesārņojums, kas agrāk skāra tikai pašas pilsētas un maz ietekmēja piepilsētu zonu, tagad, saistībā ar autotransporta intensitātes pieaugumu strauji pārņem arī ārpuspilsētu teritorijas. Bīstamais piesārņojums apdraud arī vasarnīcu rajonus un lauku sētas, kas atrodas bijušajās "zaļajās zonās". Šajās teritorijās nav arī izveidota nepieciešamā aizsardzības sistēma. Notekūdeņu attīrīšanas iekārtu trūkums un pastiprinātā augsnes erozija lielā mērā apdraud ūdens apgādi.

Līdzīgā veidā pašvaldībām nākas risināt jautājumu par ātri augošo cieto atkritumu daudzumu. Atkritumu plūsmas padomju laikā bija ļoti ierobežotas, jo tika ražots ļoti maz atkārtoti neizmantojamu preču. Padomju pilsoņi radīja tikai apmēram trešo daļu no tā atkritumu daudzuma, ko spējuši uzkrāt amerikāņu vienaudži. Tolaik atkritumu savākšanu, dzeramā ūdens apgādi un notekūdeņu attīrīšanu nodrošināja praktiski par velti, jo nepieciešamie sistēmas uzturēšanas izdevumi tika ieturēti no lielajiem uzņēmumiem. Pašreizējās konkurences un ekonomikas nestabilitātes apstākļos firmas, kā redzams, vairās piedāvāt šādus pakalpojumus. Arī pašvaldības ir saņēmušas smagu finansiālu triecienu, jo federālā valdība ir atteikusies sniegt finansiālu palīdzību,

bet stabila neatkarīgu nodokļu bāze vēl arvien nav izveidojusies. Lai nodrošinātu elementārus pakalpojumus, pašvaldības ir spiestas ieviest ļoti nepopulārus nodokļus un maksas pakalpojumu modeļus.

To, kas pašlaik notiek, varētu nosaukt par vides "šķēru krīzi". Padomju laikā visas valsts lielā un visaptverošā plānošanas sistēmā kaut ko vēl spēja darīt, lai pakāpeniski un piesardzīgi regulētu privāto automašīnu un iedzīvotāju skaita palielināšanos, kā arī atkritumu plūsmas. Tā kā ir zudusi valsts varas ietekme, demogrāfisko un attīstības spēku darbības rezultātā notiek pakļaušanās tirgus ietekmei. Valsts vara nav pietiekami stipra, lai tā spētu efektīvi ietekmēt šo tendenču virzību. Ilgtspējīgas attīstības kontekstā izvirzās jautājums, vai tikai šīs problēmas nekļūs nekontrolējamas, pirms vēl ir iespējams kaut ko izdarīt.

5.8. Politikas izmaiņas: Krievijas institūciju reformas

Lai izvairītos no tāda draudoša scenārija, veicamo pārmaiņu uzdevums būtu attīstīt piesārņojuma novēršanas iespējas, nevis uzturēt spēkā tradicionālo pieeju, proti, piesārņojuma līmeņa kontroli. Bet, lai uzdevumu veiktu, ir nepieciešams īstenot vairākas fundamentālas ekonomiskas un institucionālas pārmaiņas. Kamēr Krievijā vēl ļoti lēni notiek virzība pretī ekonomiskām reformām, svarīgākie jautājumi, kas ir ļoti lielā mērā saistīti ar ietekmi uz vidi, paliek nerisināti.

Pārmērīgā inflācija un milzīgie biznesa darbības nodokļi nemudina veikt investīcijas, lai atvērtu jaunas ražotnes ar tīrāku tehnoloģiju. Lielais budžeta deficīts, kas daļēji ir saistīts ar valdības nespēju savākt nodokļus un nodrošināt līdzekļu efektīvu izmantošanu, spiež federālo valdību aizņemties naudu no kapitāla tirgus. Tas savukārt paaugstina aizdevuma procentus un mazina investīciju efektivitāti. Milzīgās subsīdijas tādiem tautsaimniecības sektoriem kā akmeņogļu, naftas un dabas gāzes ieguve, kā arī lauksaimniecība ļauj izmantot līdzekļus neefektīvi un bieži vien ar "nefīras" tehnoloģijas palīdzību. Tajā pašā laikā ļoti daudz sabiedriskā fonda līdzekļu tiek ieguldīts projektos, kas no vides

aizsardzības viedokļa ir apšaubāmi, piemēram, Ļeņingradas kodolelektrostacijas darbības nodrošināšanai.

Daudz radikālāk būtu jārisina īpašuma tiesību jautājumus, vajadzīgo skaidrību ieviešot ar paātrinātu tiesību aktu, arī likumu pieņemšanu. Tā kā tiesības izmantot sabiedrības vērtības, piemēram, mežus un upes, paliek nemainīgas, atsevišķām organizācijām paveras kārdinājums ekspluatēt tās pēc iespējas intensīvāk un tik ātri, cik vien iespējams. Turklāt ekonomiskā nestabilitāte un nenoteiktā institucionālā sistēma veicina strauju ēnu ekonomikas ekspansiju. Tā rezultātā par vislielāko draudu Krievijas videi deviņdesmito gadu vidū kļūst korupcija un nelegālas darbības.

Situācijā, kad pārtrūkst institucionālās mijiedarbības saites, par vienīgo iespēju cīnīties pret korupciju un attīstīt ilgtspējīgu darbību kļūst sabiedrības virsuzraudzība, ekonomisko un politisko lēmumu pieņemšanas demokratizācija. Sabiedrības atklātuma kontekstā Krievija kopš padomju laikiem ir veikusi ilgu un smagu ceļu. Piemēram, jauni likumi un noteikumi ir nostiprinājuši prasību, ka visos jaunos attīstības projektos ir obligāti jābūt vides ietekmes novērtējumam, kā arī jāparedz īpaša uzraudzība pār civilo kodolindustriju. Tomēr, acīmredzot ekonomisko nebūšanu dēļ, atsevišķiem iedzīvotājiem un nevalstiskām organizācijām bieži vien ir grūtības iegūt nepieciešamo informāciju, kā arī materiālo atbalstu, lai tās kā līdzīgi partneri varētu piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā. Vides aktīvistiem bieži vien trūkst nepieciešamo iemaņu un zināšanu, lai iekļautos politiskajās darbībās, piemēram, balstīt lobiju kampaņas, analizējot dokumentu projektus un iesniedzot savus priekšlikumus.

Iedibinājušās sociālās un organizatoriskās tradīcijas mainās ļoti lēni. Kaut gan sabiedrības oficiālās personas, ieskaitot arī vides aizsardzības darbiniekus, bieži vien izsaka savu atbalstu iedzīvotājiem, kas ir devuši zināmu ieguldījumu lēmumu pieņemšanas gaitā, tomēr tikai dažu šādu darbinieku darbi atbilst viņu teiktajiem vārdiem. Biežāk valsts un pašvaldību oficiālie darbinieki uzskata, ka viņi atrodas privilēģētā

stāvoklī un ka dienesta informācijas un pašu statusa izmantošana ir labākais veids, kā rīkoties, kad tiek pieņemti lēmumi "sabiedrības interesēs".

Vides aizsardzības aktīvistu uzsver, ka pat tad, ja viņi ir kādas idejas iedvesmoti un gatavi darboties ar lielu atdevi, viņi tomēr ir nostumti malā no lēmumu pieņemšanas procesa gaitā un reti kad tiek izaicināti piedalīties arī apspriedēs. Aleksandrs Pimenovs (*Alexsander Pimenov*), vides aizsardzības entuziasts, kuram ir liela pieredze darbā ar Sanktpēterburgas birokrātiju, saka, ka oficiālās struktūras "...cenšas nepievērst uzmanību nevalstiskām organizācijām, uzskatot tās par mazsvarīgām un neprofesionālām, lai spētu veidot kādu sadarbības struktūru. Oficiālās personas bieži vien uzskata par politiski nepieņemamu rēķināties ar nevalstisko organizāciju ieteikumiem svarīgākos jautājumos, bet "valdības oficiālās personas parasti nekad uz tām nepaļaujas."

Uzticēšanās sadarbības jomā arī ir diezgan vāja. Bijušajos padomju laikos daudzu uzņēmumu darbība tika vērtēta kā "valsts noslēpums". Arī tagad Krievijā turpinās tā pati prakse, pieprasot nosargāt "biznesa noslēpumus". Daudzu firmu vadītājiem ir izteikta vēlme slēpt no nodokļu iekasētājiem un citiem ierēdņiem savas firmas finansiālo un biznesa darbību. Pat akcionāriem ir ierobežota pieeja informācijai vai redzama ietekme uz lēmumu pieņemšanu.

Tātad ilgtspējīgas attīstības panākumu pamatā vajadzētu būt daudz plašākai atklātībai gan firmu sēžu telpās, gan arī valdības iestādēs, lai tiktu pārvarēta attīstību kavējoša prakse. Gadījumos, kad lēmumu pieņem gan valsts, gan privātas struktūras, parādās nepieciešamība pēc jauna veida likumdošanas aktiem vai vismaz solījumiem veikt reformas, lai mainītu birokrātijas un biznesa kultūru.

Arī vides aizsardzības aizstāvjiem - ierindas pilsoņiem vai akciju turētājiem - ir jānodrošina tiesības aizstāvēt savus uzskatus atklātā lēmumu pieņemšanas procedūrā, lai lēmumu pieņemšanas procesu zināmā mērā ekologizētu.

Tomēr līdz pat šim laikam Krievijā vides speciālistiem valdības institūcijās un vides entuziastiem

nevalstiskās organizācijās nav lielu iespēju būtiski ietekmēt ekonomisku un organizatorisku problēmu apspriešanu.

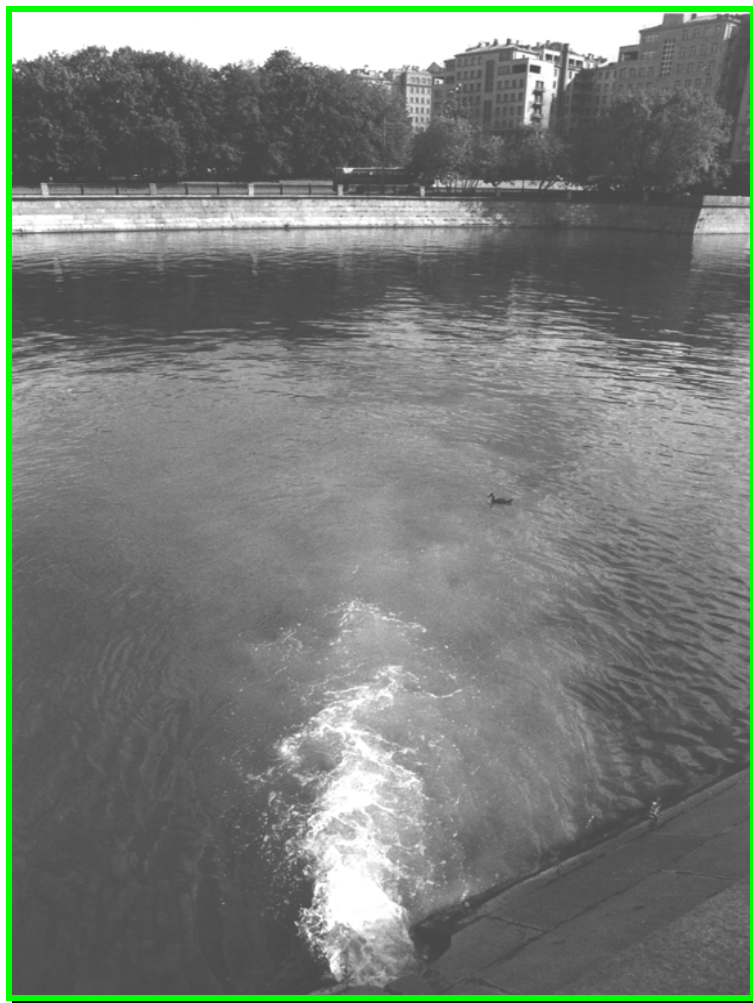
Vairumā gadījumu speciālisti un vides "advokāti" ir zinātniskā un tehniskā darba profesionāļi - biologi, inženieri, un viņi ir orientēti uz eksaktajām zinātnēm vides aizsardzības un dabas resursu izmantošanas jomās. Tāpēc viņi lielākoties uzsver tādus jautājumus kā

notekūdeņu attīrīšana, bioloģiskās daudzveidības saglabāšana vai dabas liegumu veidošana.

Tas faktiski attiecas uz jomu, ko varētu nosaukt par piesārņojuma kontroli, un mazākā mērā - uz cēloņiem, kas problēmu izraisījuši.

Kā liecina, vides speciālistu un aktīvistu zināšanas, viņi šķiet, nav īpaši labi sagatavoti, ne arī ieinteresēti līdzdarboties paplašinātā vides aizsardzības jomā un vides

pārvaldīšanā, kas saistās ar ekonomisko un sabiedrisko sfēru - sabiedrības līdzekļiem, kopējo vadību, ekonomisko attīstību, likumdošanu, likumprojektu īstenošanu dzīvē un politikas analīzi. Bet tieši šie ir tie svarīgākie virzieni un nozīmīgākās problēmas, kuru risinājums spēj nodrošināt piesārņojuma novēršanu un galu galā arī ilgtspējīgas attīstības uzsākšanu.

5.2. attēls. Ziemeļrietumu Krievijā ūdens apgāde ir viena no galvenajām iedzīvotāju problēmām, it īpaši Sanktpēterburgā. Esošajām notekūdeņu attīrīšanas iekārtām ir ierobežota jauda, un notekūdeņi bieži vien tiek ievadīti upēs un ezeros neattīrīti. Bet dzeramais ūdens sāk kļūt par grūti pieejamu resursu. Foto - Andre Maslennikovs, Pressens bild.

VIETĒJIE PASĀKUMI

6.1. Savstarpējās palīdzības un sadarbības princips

Savstarpējās palīdzības un sadarbības princips, kas ir īpaši uzsvērts Māstrihtas līgumā un citos dokumentos, nosaka, ka valdības uzdevums ir izveidot tādu situāciju, lai nepieciešamie pasākumi tiktu veikti pēc iespējas zemākā vadības līmenī, ja vien šajā līmenī var nodrošināt adekvātu izpildi, ņemot vērā optimālo koncentrēšanos un darba apjomu.

Šī principa loģika ir tāda, ka lēmumus nepieciešams pieņemt tiem cilvēkiem tuvinātākā līmenī, kurus tas tieši ietekmē. "Darba kārtības - 21" 28. pants "Vietējo pašvaldību iniciatīvas" nosaka, ka pašvaldībām ir izšķirošā loma pārejas procesā uz ilgtspējīgu attīstību. Secinājumi, pie kādiem ir nonākuši Lielbritānijā, norāda, ka apmēram divas trešdaļas no "Darba kārtības - 21" nav iespējams īstenot bez pašvaldību atbalsta un līdzdalības. Līdzīgā veidā arī Eiropas komisija ir aprēķinājusi, ka apmēram 40 % no Piektās vides pasākumu programmas būtu jārealizē pašvaldībām. Tātad vides jautājumu iekļaušana pašvaldību politikā ir ārkārtīgi nozīmīgs uzdevums.

6.2. Vietējās "Darba kārtības - 21"

"Darba kārtības - 21" 28. pantā ir rekomendācija, ka jau līdz 1996. gadam vairumā pašvaldību vajadzēja izskatīt un, konsultējoties ar dažādiem sabiedrības sektoriem, apstiprināt vietējās "Darba kārtības - 21". Vietējās "Darba kārtības - 21" būtu jāuztver kā vietējo ilgtspējīgas attīstības un partnerattiecību veidošanās process starp pašvaldībām un citiem sabiedrības sektoriem, lai nodrošinātu sekmīgu to īstenošanu. Dabiski, ka procesa laikā radīsies daudz jaunu iniciatīvu un dažādi sabiedrības grupējumi noteiks savas prioritātes.

Grāmatā "Vietējās vides politikas un stratēģijas" Jūlians Eidžimēns un Bobs Evanss (*Julian Agyeman, Bob Evans; "Local Environmental Policies*

and Strategies") izvirza domu, ka ir nepieciešami četri pamatnosacījumi, lai vietējā mērogā (pilsētā vai pagastā) veiksmīgi īstenotos ilgtspējīga attīstība tādās jomās, kā vides izglītība, demokratizācija, partnerattiecības starp pašvaldību un dažādiem sabiedrības sektoriem, kā arī tiktu integrēta, visaptveroša politika. Pēc viņu domām, "ierosinājumu panākumi vai neveiksmes ir atkarīgas no tā, vai izvirzītās problēmas un prioritātes tiks saprastas un atzītas".

Zviedrijas pašvaldībās bija milzīga atsauce, kad vajadzēja izstrādāt un pilnveidot "Darba kārtību - 21". Kopš 1995. gada visas 288 Zviedrijas pašvaldības bija uzsākušas darbu pie "Darba kārtības - 21", un gandrīz visos gadījumos šīs aktivitātes guva atbalstu politisko lēmumu veidā. Divās trešdaļās pašvaldību šim nolūkam tika piešķirti speciāli ekonomiskie resursi, bet puse no pašvaldībām atvēlēja īpašu štata vietu "Darba kārtības - 21" izstrādes un īstenošanas koordinēšanai. Vēl kāds cits skaitlis arī šķiet ļoti iespaidīgs - 90 % pašvaldību savus iedzīvotājus nodrošināja ar vispārēju informāciju par "Darba kārtību - 21", bet divas trešdaļas no tām pat piedāvāja īpašas apmācības biznesā iesaistītām personām, politiķiem un skolniekiem. Papildus "Darba kārtībai - 21" vismaz 62 Zviedrijas pašvaldībās dažādās variācijās sāka pielietot tā saukto "zaļo rēķināšanu". Zviedrijas panākumi vietējo "Darba kārtību - 21" jomā nav nejaušība. Šo ideju aktīvi izvirzīja un atbalstīja valdība. Jau 1993. gada pavasarī Zviedrijas pašvaldību asociācija un Vides un dabas resursu ministrija vērsās pie visām pašvaldībām un aicināja tās apsvērt, kā Zviedrijā varētu īstenot 1992. gada ANO Vides un attīstības konferences rekomendācijas. Visas pašvaldības tika uzaicinātas izstrādāt savas vietējās "Darba kārtības - 21" versijas. Vēlāk tika izstrādāts "Darba kārtības - 21" kopsavilkums, un 25 000 tā kopiju tika izplatītas visā Zviedrijā.

Arī Somijā vietējo "Darba kārtību - 21" izstrāde un īstenošana ir sākusies, gan ne tik plašā mērogā kā Zviedrijā.

1992. gadā Somijas valdība kopā ar Centrālo pašvaldību organizāciju uzsāka Pašvaldību ilgtspējīgas attīstības izmēģinājuma projektu. Šajā projektā bija iesaistītas 11 pašvaldības, sākot ar galvaspilsētu Helsinkiem un beidzot ar ļoti mazām pašvaldībām. Projekta galvenais mērķis bija pārbaudīt, kā darbojas dažādas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas. Dažās vietās tika akcentēta zemes izmantošanas plānošana, citur - izglītība vai ekoloģiskie ciemati utt. Tomēr lielos vilcienos šis izmēģinājuma projekts bija veiksmīgs, jo ierosināja plašas diskusijas par to, kā sasniegt ilgtspējīgu attīstību vietējā līmenī.

6.3. Vietējie vides politikas plāni

Skaidra un precīza politikas plāna izstrādāšana ir paņēmieni, kā pašvaldība var nostiprināt savu neatkarību un nodrošināt izvirzīto prioritāšu īstenošanu. Īpaši svarīgi tas ir gadījumos, kad nākotnē iespējamie apstākļi attiecībā uz fondiem un darba ietilpību ir neskaidri. Īpaši svarīgi tas ir, lai jau no paša sākuma veidotos skaidra pozīcija mijiedarbībā ar iedzīvotājiem, kompānijām, valdību utt. Tomēr lielākais sasniegums ir iespēja formulēt pieņemamu politiku, lai tā būtu derīga un tātad arī praktiski nozīmīga. Daudzi gan iekrita birokrātiskos slazdos, gatavodami simtiem lappušu garus materiālus ar vispārzināmām patiesībām un kosmētiskus pielabojumus esošajos materiālos, lai tie izskatītos pēc iespējas "zaļāki". No otras puses, politiskais plāns ir iespēja nodrošināt izteikto motivāciju. Trīs lappuses, kas ir vēltas vispārējam pozīcijas pamatojumam un vērtējumam, kopā ar 20 - 30 lappusēm, kurās izklāstīta darbības nepieciešamība un īstenošanas gaita, varētu būt aptuvenais plāna apjoms un saturs pēc būtības. Tomēr laba plāna izstrādāšanai ir nepieciešama zināma centība un neatlaidība, kā arī godīga reālā stāvokļa izpratne.

VIDES SADARBĪBAS TĪKLI POLIJĀ

Maciejs Kozakevičs

Polijā ir apmēram 700 vides organizāciju. Lielākās un ietekmīgākās ir Dabas aizsardzības līga (dibināta 1928. gadā), Polijas ekologu klubs (1980) un Zaļā federācija (1988). Kad 1989. gadā krasi izmainījās politiskā situācija, sākās arī vētrains nevalstisko organizāciju darbība. Dažu iepriekšējo gadu laikā tika veikti vairāki etapi, lai integrētu un padarītu profesionālākas sabiedrībā izkļaidēto nevalstisko organizāciju aktivitātes. Šo procesu zināmā mērā atspoguļo daži piemēri.

Starpakadēmiskais ekoloģiskais lobijs (Interacademic Ecological Lobby) tika nodibināts Lodzā 1992. gadā, lai palīdzētu otrajā lielākajā Polijas pilsētā veidot apstākļus, kas sabiedrībā modinātu interesi par vides aizsardzību un virzītu to uz integrāciju. Starpakadēmiskais ekoloģiskais lobijs par savu uzdevumu uzskatīja nodrošināt informācijas apmaiņu, sadarbību starp vietējām vides aizsardzības organizācijām, sadarbību starp pašvaldībām un arī privāto sektoru. Svarīgākās aktivitātes bija šādas:

- ekoloģijas žurnāla izdošana
- vides kursi nevalstisko organizāciju pārstāvjiem,
- ekoloģiskā lobija pasākumi,
- stratēģijas izstrādāšana Lodzas ilgtspējīgai attīstībai,
- konferenču "Ekoloģiskās pēcpusdienas" organizēšana biznesa pārstāvjiem, politiskām partijām, pašvaldību un reģionālo institūciju darbiniekiem.

Kopš 1992. gada Polijas vides aizsardzības organizācijas tiekas ikgadējā nacionālā līmeņa konferencē, kas notiek Kolumnā, netālu no Lodzas. Galvenais mērķis ir dalīties pieredzē, pieteikt jaunus pasākumus un nostiprināt virzību uz priekšu, īstenojot valsts mēroga kampaņas. Katras konferences gaitā tiek pieņemta konkrēta stratēģija nākamajiem 12 mēnešiem.

Polijas Zaļais tīkls (The Polish Green Net) tika izveidots 1995. gadā, un tā darbībā iekļaujas 10 vides aizsardzības organizācijas no lielākajām pilsētām. Darbības mērķis ir izveidot infrastruktūru, kas padarītu vides aizsardzības kustības pēc iespējas efektīvākas. Dalīborganizācijas ir akceptējušas kopīgu pasākumu programmu, kas faktiski tika izstrādāta, pamatojoties uz līgumattiecībām starp šīm organizācijām. Šo tīklu vada programmas komisija, kas tiekas vismaz reizi mēnesī. Polijas Zaļais tīkls galvenokārt ir orientēts uz informācijas izplatīšanu. Reģionālie biroji šī tīkla ietvaros savāc datus no reģionālajām grupām un citām institūcijām, apkopo tos un sagatavo pietiekami populārā formā. Bez tam Polijas Zaļais tīkls darbojas vides izglītības laukā, kā arī cenšas nodrošināt vides vadības zināšanas tīkla dalībniekiem.

SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBA LIETUVĀ

Lietuvas Vides aizsardzības ministrija un dažādas neformālās vides aizsardzības organizācijas ir parakstījušas vairākas vienošanās, kas paredz sadarbības iespējas jaunā līmenī. Ministrija cer, ka šīs vienošanās nodrošinās sabiedrībai labākas iespējas piedalīties lēmumu pieņemšanas procesā un pavērs ceļu informācijas plūsmai starp valsti un iedzīvotājiem. Ministrija ir solījusi, ka nodrošinās nevalstiskām organizācijām pieeju vides informācijai un sagatavotajiem likumprojektiem, lai šīs organizācijas varētu tos izvērtēt un iesniegt savus

komentārus, kas vēl vairāk pamatotu attiecīgu dokumentu stāšanos spēkā. Tāpat vienošanās paredz, ka Vides aizsardzības ministrijas pienākums ir atbalstīt nevalstisko organizāciju pasākumus. Savukārt šīs organizācijas ir apņēmušās informēt ministriju par saviem pasākumiem un sadarboties ar valdību noteiktu projektu un programmu ietvaros, lai palīdzētu Vides aizsardzības ministrijai pildīt savus pienākumus, arī respektējot nevalstisko organizāciju viedokli.

6.4. Patērētāji

Tirgus ekonomikas apstākļos vides aizsardzībā noskaņotiem patērētājiem paveras unikālas iespējas paātrināt pāreju uz ilgtspējīgu attīstību, konstanti balsojot par zaļajām idejām ar maciņa palīdzību, tas ir, pērkot videi draudzīgas preces. Savukārt ražotāji ir ļoti jūtīgi pret pircēju noskaņojuma maiņu. Piemēram, ja neviens nepirks ne dzērienus alumīnija kārbās, ne cigaretes, šo preču ražošana tiks pilnīgi pārtraukta. Ja ikviens atteiksies no primārā ietinamā papīra, pieprasot šim nolūkam no otrreizējām izejvielām gatavoto, tad tikai tāds ietinamais papīrs būs dabūjams tirgū. Arī valdība varētu atbalstīt procesus,

kas ir vērsti uz "zaļo" patēriņu, ieviešot ekoloģiskās produkcijas marķējumu, nodrošinot ekoloģisko izglītību un iedibinot finansu mehānismu, kas veicina ekoloģiski pieņemamu preču ražošanu. Tomēr pārmaiņas neaprobežojas tikai ar noteikta patēriņa modeļa izstrādāšanu, kas ir atbilstošs ilgtspējīgas attīstības principiem. Vēl ir nepieciešams nodrošināt arī vispārējā patēriņa kvantitatīvo līmeni, kas arī būtu atbilstošs šiem principiem. Arī "zaļās" preces izmanto dabas resursus, un tās ir jāpārvalda, izmantojot noteiktu transporta veidu. Izmaiņas patēriņa modelī ir iespējamās, ja patērētāji uzskata tās par:

- pievilcīgām,

- iespējamām,
- pieņemamām.

Sabiedrības attieksme pret vidi un pret attiecībām starp korektu uzvedību vidē, sociāliem un kultūras faktoriem vēl nav pietiekami pētīta. Varētu vēl būt daudz šķēršļu, kas traucētu cilvēkiem kļūt par "zaļajiem" patērētājiem un aktīviem "Darba kārtības - 21" īstenotājiem vietējā līmenī. Viens no šķēršļiem ir vides problēmu raksturs. Ir daudz vides problēmu, kuru tehniskais risinājums ir tik sarežģīts, ka cilvēki atsakās piedalīties. Cits šķērslis varētu būt vispārpieņemtais uzskats par neiejaukšanos procesos, ja tas nav absolūti nepieciešams. Lai pārvarētu šos un vēl citus šķēršļus, ir

nepieciešams izstrādāt ilgtspējīgas attīstības koncepciju, kas ir pietiekami praktiska un pievilcīga, lai "vienkāršie" cilvēki redzētu motivāciju līdzdarboties. Galu galā, Gandija vārdiem runājot - "vajadzīgās pārmaiņas mēs vēlētos redzēt īstenotas pasaulē".

6.5. "Darba kārtība - 21" Zviedrijā

6.5. - 6.7. Madeleine Granvika

Ja vien mēs esam spējīgi piesaistīt ļaužu – gan jaunu, gan vecu, sirdis un domas, mēs nedrīkstam novirzīties no attīstības ceļa.

Bruntlandes komisijas ziņojums

Zviedrijā vietējais līmenis, kā tas jau tika minēts iepriekš, ir ļoti atsaucīgi reaģējis uz Riodežaneiro konferences Noslēguma dokumentiem, it īpaši uz "Darba kārtības - 21" 28. pantu, kas attiecas uz vietējās "Darba kārtības - 21" īstenošanu. Un tomēr - kāpēc tieši Zviedrijā "Darba kārtībai - 21" bija tādi panākumi? Ja kāds palūkot atpakaļ un pavērotu vēsturisko notikumu gaitu, tad viegli saskatītu, ka ir daudz faktoru, kas pietiekami labi atbilst "Darba kārtības - 21" procesam, piemēram, lēmumu pieņemšanas decentralizācija, uz ekoloģisko ciklu pārzināšanu balstīti risinājumi un iedzīvotāju aktīva līdzdalība.

Ja ir runa par orientēšanos uz vietējo līmeni, tad tieši Zviedrijai ir senas vietējo pašvaldību tradīcijas. Pirmais likums, kas noteica pašvaldību pienākumus un varu, ir datēts ar 1860. gadu. Tomēr modernā pašvaldību sistēma Zviedrijā tika radīta septiņdesmitajos gados, kad īstenojās lēmumu pieņemšanas decentralizācijas politika. Zviedrijas pašvaldībām tika dotas arvien lielākas tiesības un prasīta atbildība par zemes un ūdens resursu izmantošanas plānošanu un izmantošanu. Lai būtu iespējams prasīt pilnīgu atbildību par saviem īpašumiem pašvaldību līmenī, Zviedrijas parlaments pieņēma likumus, kas noteica plānošanas tiesību decentralizāciju un atbildību vietējā līmenī, paredzot sabiedrības līdzdalību zemes lietu apspriešanā, kā arī nodrošinot valsts interešu aizstāvību attiecībā uz aizsargājamām teritorijām.

Ja vakar tika runāts par vides sakopšanu, tad šodien jau ir jārunā par piesārņojuma novēršanu. Pēdējo 20 gadu laikā vides aizsardzības darbs Zviedrijā galvenokārt bija orientēts uz vides sakopšanas pasākumiem. Nu ir pienācis laiks nākošajam etapam - paplašinātai darbībai, lai novērstu pašas vides problēmas.

Laika posmā starp sešdesmitajiem gadiem un astoņdesmito gadu vidu galvenais uzdevums bija samazināt esošā piesārņojuma apjomu gan notekūdeņos, gan izmešos gaisā. Īpaša vērība tika pievērsta smagajiem metāliem, piemēram, svinam, kadmijam un dzīvsudrabam, kā arī gaisa piesārņotājiem - sēra un slāpekļa oksīdiem un aromātiskajiem ogļūdeņražiem. Prasmīgāk izmantojot gaisa attīrīšanas iekārtas, tika panākta gaisa kvalitātes uzlabošanās. Notekūdeņu attīrīšanas iekārtu tehniskās iespējas tika paplašinātas, paredzot veikt gan ķīmisko attīrīšanu, galvenokārt lai samazinātu fosfora savienojumu koncentrāciju, gan arī vairākas bioloģiskās attīrīšanas paņēmienus, kas nodrošinātu notekūdeņu pakāpenisku attīrīšanos līdz noteiktai kvalitātei. Daudzi lielākie uzņēmumi izbūvēja savas notekūdeņu attīrīšanas iekārtas. Mūsdienu Zviedrijā ūdens kvalitāte ir laba, bet dzeramais ūdens tiek atzīts par vienu no labākajiem pasaulē. Radītā ūdens resursu aizsardzības un pārvaldes sistēma ir nodrošinājusi iespēju peldēties un pat ķert lašus Stokholmas atklātajās ūdenstilpnēs. Starptautiskā skatījumā Zviedrija ir viena no vadošajām valstīm notekūdeņu attīrīšanas jomā, tajā skaitā jaunu attīrīšanas metožu un tehnoloģijas izstrādes un izmantošanas ziņā. Urīna atdalīšana, notekūdeņu infiltrācija un attīrīšana, izmantojot mitraines un dambjus, ir metodes, kas tiek arvien vairāk pilnveidotas.

Trešais iemesls, kāpēc Zviedrijā tik ātri tika pieņemtas "Darba kārtības - 21" idejas, bija senās tautas izglītības tradīcijas. Tautas izglītības sistēma Zviedrijā sakņojas 19. gadsimtā. Tas bija laiks, kad pastāvēja liela sociālā un ekonomiskā nevienlīdzība un tikai dažiem cilvēkiem bija iespējas saņemt vairāk par četrgadīgu pamatzglītību. Industrializācija nevienlīdzību vērā vēl dziļāku. Tāpēc sāka darboties daudzas grupas, lai mainītu sabiedrības struktūru, iesaistoties tautas kustībā.

Pašlaik ir 11 studiju asociācijas ar 900 vietējām nodaļām, kas rīko pulciņu apmācības un dažādus kultūras pasākumus. Studiju pulciņš ir neliela ļaužu grupa, kas regulāri apgūst zināšanas kādā noteiktā jomā. Viss pamatojas uz dalībnieku vēlmi apgūt zināšanas, un studijas balstās uz demokrātiskām vērtībām.

Neformālā pieaugušo apmācība Zviedrijā nebūt nenozīmē tikai iegūt zināšanas vai apgūt praktiskas iemaņas kādā noteiktā jomā. Ļoti svarīgi ir tas, ka tiek apgūta arī sociālā pieredze un aug atbildības sajūta, bet tas viss virza uz plašāku un dziļāku demokrātijas izpratni. Tātad Zviedrijas tautas izglītības mērķis ir gan paplašināt zināšanas, gan likt iedzīvotājiem apzināties savu atbildību sabiedrībā, gan arī aicināt viņus aktīvi līdzdarboties mūžīgi mainīgajos apstākļos.

6.6. Vietējo "Darba kārtību - 21" izstrādāšanas sākums

Ja tu jūties bezspēcīgs, tad tev nav varas.

Ja tu jūties spēcīgs, tad tev ir vara.

Konrāds fon Moltke

1992. gada rudenī Konvencija par "Darba kārtību - 21", Riodežaneiro Deklarācija un citi svarīgi dokumenti tika pārtulkoti zviedru valodā. Valdība iesniedza parlamentā likumprojektu par Riodežaneiro konferences dokumentu īstenošanu Zviedrijā. Lai process varētu sākties, Zviedrijas valdība Riodežaneiro dokumentus nosūtīja 50 pašvaldībām un Zviedrijas pašvaldību asociācijai konsultēšanās nolūkā, bet pārējām pašvaldībām - informācijas dēļ. Zviedrijas pašvaldību asociācija ieteica šos politiskos dokumentus par ilgtspējīgu attīstību izplatīt vietējo pašvaldību līmenī.

Zviedrijas pašvaldību asociācijas priekšsēdētājs, vides aizsardzības ministrs un plānošanas ministrs uzrakstīja kopīgu vēstuli ar aicinājumu uzsākt "Darba kārtības - 21" procesu un nosūtīja to visām Zviedrijas pašvaldībām. Zviedrijas pašvaldību asociācija kopā ar ministrijām, pašvaldību reģionālām asociācijām un pašvaldībām piedalījās ļoti daudzās konferencēs un sanāksmēs nacionālā, reģionālā un vietējā līmenī.

Kopš tā laikā Zviedrijā ir pastiprināta interese par "Darba kārtības - 21" procesu. Pašvaldības, nevalstiskās organizācijas, studiju apvienības un citi dalībnieki piedalās diskusijās, izpētes darbos un īpašos "Darba kārtības - 21" projektos. Vienlaikus, kad tika uzsākts dialogs ar iedzīvotājiem par to, kādā veidā iespējams pāriet uz ilgtspējīgu vietējo attīstību, iezīmējās arī ļoti nozīmīgais pārvērsiens uz vietējās demokrātiskās sistēmas uzlabošanu.

6.7. Apakšējo līmeņu nozīmīgums - orientācija uz jaunatni

Ir nepieciešams, lai visas pasaules jaunatne piedalītos noteikta līmeņa lēmumu pieņemšanas procesā, jo tie ietekmēs viņu nākotni.

Līdzās jaunatnes intelektuālajam ieguldījumam un iespējai nodrošināt vajadzīgo atbalstu, paveras unikāla perspektīva ņemt vērā jaunatnes vajadzības.

"Darba kārtība - 21", 25.; 25.2. pants

Tajā pašā laikā, kad Zviedrijas pašvaldību asociācija un Vides konsultatīvā padome sāka "Darba kārtības - 21" aktualizēšanu pašvaldībās, sākās arī jaunatnes kampaņa par ilgtspējīgas attīstības uzsākšanu. Arī šīs kampaņas mērķis bija īstenot "Darba kārtību - 21" un ilgtspējīgu attīstību Zviedrijas pašvaldībās un valstī kopumā.

Neatlaidīgi un aktīvi strādājot pie "Darba kārtības - 21", organizācija "Jaunatnes q2000 tīkls" (pašvaldību attīstība 2000) pirms un pēc Riodežaneiro konferences stingri ietekmēja valdību un pašvaldības, lai tās izstrādātu un pieņemtu tādu politiku, kas ir orientēta uz ilgtspējīgu attīstību. ANO Vides un attīstības konferences izvirzītie mērķi veidoja darbības pamatu, īpaši uzsverot pasākumu programmas sagatavošanu "Darba kārtības - 21" īstenošanai. "Darba kārtība - 21" īpaša uzmanība tika veltīta jaunatnei kā ļoti svarīgai interešu grupai. "Darba kārtība - 21"

nosaka, ka ir jānodrošina jaunatnes līdzdalība plānošanas un lēmumu pieņemšanas procesā.

Kampaņu uzsāka daži jauni cilvēki, gatavojoties Riodežaneiro konferencei. Drīz viņiem pievienojās daudzu jaunatnes organizāciju pārstāvji, kā arī studenti un skolnieki. Ap 1991. gada beigām šī kampaņa kļuva par acīm redzamu spēku, t.i., laikā, kad Zviedrija gatavojās Riodežaneiro konferencei. Pamatuzdevums bija dot ietekmīgu Zviedrijas ieguldījumu konferencē, kā arī izplatīt informāciju par vides un attīstības jautājumiem. "q2000" bija soli priekšā pārējām institūcijām, padarot Riodežaneiro konferences materiālus par jaunatnes akcijas sastāvdaļu. Vietējiem un nacionālā līmeņa politiķiem pat netika dota nekāda iespēja izvairīties no dotajiem solījumiem.

"q2000" kampaņa ir veidota tīkla formā ar centrālo administrāciju kā koordinātoru. Tas dod iespēju decentralizēti pieņemt lēmumus darba grupās, kas ir orientētas uz konkrētiem mērķiem. Informācija cirkulē biļetenu veidā, bet drīz būs pieejama arī datu bāzes veidā datoros. Aktivitāšu centrā ir "Darba kārtības - 21" programmu sagatavošana, šim nolūkam tiek izmantots katrs pozitīvs teikums no Riodežaneiro dokumentiem. Lēmumu pieņēmēji tiek mudināti domāt plašākā diapazonā, kas pārsniedz pašreizējās ekonomiskās aktualitātes, un izdarīt lielāku spiedienu, lai pašvaldības pieņemtu programmas, kas virza uz pārmaiņām. Bez tam "q2000" aktīvisti konsultējas ar parlamenta locekļiem par ANO Vides un attīstības konferences ideju plašāku ieviešanu Zviedrijā, kā arī seko līdzi valdības politikai starptautiskajās attiecībās.

Darbā izmantotās metodes veicina dialogu, mudina apzinātai un mērķtiecīgai darbībai domstarpību gadījumā, rosina uz sarunām pie apaļā galda. Dialogs ir panākumu ķīla, tāpēc, organizējot konferences un vienas dienas sanāksmes skolās, tiek radīta interese par galveno mērķi. Studenti piedalās darba grupās, kas izstrādā atsevišķu jautājumu risinājumus, piemēram, enerģētikas,

satiksmes, piesārņojuma, vides izglītības, "Darba kārtības - 21" un citās jomās, kā arī cenšas plānot dažādus atbilstošus pasākumus. Daži zvana pa telefonu, raksta vēstules vai nosūta faksus politiķiem, korporāciju prezidentiem vai skolu vadītājiem utt. Citas grupas apmeklē tūdens apgādes stacijas, citi dodas uz veikaliem un tirdzniecības bāzēm, lai noskaidrotu to vides profilu. Tiek organizētas tikšanās pie apaļā galda, it īpaši konferenču laikā, kad ir jāsaskaņo atšķirīgi jautājumi. Uz diskusijām tiek uzaicināti korporāciju pārstāvji, politiķi, fermeri, zinātnieki, un, protams, jauniešiem ir plašs jautājumu klāsts, kas rosina diskusijas.

"q2000" ir organizējusi daudzas reģionāla un nacionāla līmeņa konferences un seminārus 14 - 30 gadus jaunu cilvēku grupām. Šo konferenču rezultātā izveidojas darba grupas visos Zviedrijas novados, kuras cenšas uzņemties atbildību par notiekošo un pieprasa adekvātu rīcību arī no pašvaldībām, it īpaši jautājumā par ilgtspējīgu attīstību. Kampaņa sākotnēji bija paredzēta samērā īsam laika posmam, un tai vajadzēja beigties 1994. gada oktobrī. Bet tajā laikā notika pārrunas par to, ko darīt tālāk, un tika izdarīts secinājums, ka nav pamata kaut ko pārtraukt, ja nav sasniegts gala mērķis - ilgtspējīga attīstība, tāpēc kampaņa joprojām ir dzīva. "q2000" faktiski veica ļoti nozīmīgu pasākumu un panāca savu politiku iesaistīšanos Riodežaneiro procesā, kā arī nacionāla līmeņa lēmumu pieņemšanu šīs konferences garā. Šodien visā Zviedrijā ir simtiem "q2000" kustības dalībnieku, kas ir iekļāvušies kampaņā.

Lai būtu vieglāk uzsākt vietēja mēroga pasākumus un akcijas, "q2000" veicināja 170 lappušu grāmatas "Misija" sagatavošanu. Šī grāmata vispārīgā veidā iepazīstina ar nepieciešamajām pārmaiņām, kas attiecas uz vidi un attīstību, kā arī piedāvā 58 veiktās "misijas", kuras varētu kalpot par piemēru, kā panākt ilgtspējīgas attīstības īstenošanu savā apvidū.

6.8. "Darba kārtības - 21" jautājumi šodienas Zviedrijā

Specifiska un plaša pasākumu plāna formulēšana ir liela uzdrīkstēšanās, jo nekas tāds agrāk nebija darīts. Pašvaldībām tiek izvirzīts uzdevums jaunajā pasākumā iesaistīt visas savas organizācijas un pat visus iedzīvotājus. Kaut gan "Darba kārtība - 21" dziļākā būtībā ir orientēta uz atsevišķu cilvēku, kas dzīvo noteiktā vietā, pašvaldībai ir ļoti svarīgi atrast savu lomu, lai organizētu kopējo darbību un nodrošinātu to vadību. Neapšaubāmi, ka ir ļoti svarīgi, lai vietējie apstākļi un risinājumi, kas raksturo pašvaldību un tās darbību, kļūtu par argumentu tiesībām izmantot savu varu, nosakot, kāds būs vietējais pasākumu plāns. Bez tam pašvaldībai ir ļoti svarīgi apzināties, ka tās darbība ir orientēta uz ilgtermiņa attīstību un tāpēc ir nepieciešams vietējo iedzīvotāju atbalsts. Tā kā netika izstrādātas nacionāla līmeņa vadlīnijas, pašvaldībām bija lielāka brīvība vairāk nodarboties tieši ar savām aktuālām un ilgtermiņa problēmām, ņemot vērā vietējos apstākļus. Tas deva iespēju no daudziem iespējamiem risinājumiem arī sameklēt vispareizāko.

Pašlaik visas Zviedrijas pašvaldības ir sākušas izstrādāt savas vietējās "Darba kārtības - 21". Vairāk nekā 90 % no tām apspriež vietējās "Darba kārtības - 21" jautājumus un pieņem atbilstošus lēmumus pašvaldības padomē, tādējādi nodrošinot pasākumu plāniem, projektiem un programmām visaugstāko politisko statusu. 50 % no pašvaldībām ir pieņēmušas darbā vienu vai vairākus darbiniekus, kas

nodrošina "Darba kārtības - 21" procesa virzību.

Šajā apjomīgajā darbā milzīga nozīme ir informācijai. 90 % pašvaldību ir informējušas savus iedzīvotājus par "Darba kārtību - 21" un ilgtspējīgas attīstības principiem. Visplašāk lietotās metodes ir vietējās sabiedrības sanāksmes un brošūru izdalīšana ģimenēm. Vairāk par 75 % pašvaldību ir noorganizējušas īpašas apmācības vai seminārus par "Darba kārtības - 21" jautājumiem gan politiķiem un pašvaldības darbiniekiem, gan arī interešu grupām.

"Darba kārtībā - 21" galvenā uzmanība ir pievērsta vietējam līmenim. Tomēr ir pilnīgi skaidrs, ka ilgtspējīgas attīstības īstenošanas darba slodze ir jāuzņemas visiem sabiedrības slāņiem. Bet ir jāņem vērā, ka visu valsts pašvaldību darbība, lai sagatavotos "Darba kārtības - 21" īstenošanai, nav tas pats, kas realizēt visas valsts kopējo "Darba kārtību - 21". Kad skartas tiek konkrētas lietas, tādās kā nodrošinājums ar enerģiju, autoceļu būve, nodokļi par CO₂ izmešiem, vides likumdošana utt., lēmumi ir jāpieņem nacionālā līmenī. Tāpēc ir nepieciešama arī nacionāla līmeņa "Darba kārtības - 21" organizācija, kas šīs un vēl citas problēmas iekļautu valdības izskatāmo jautājumu sarakstā. Pretējā gadījumā palielinātos risks situācijai kļūt paradoksālai, kad tikai pašvaldības un nevis valsts kopumā virzītos uz ilgtspējīgas attīstības īstenošanu.

Zviedrijas Nacionālā ilgtspējīgas attīstības komiteja tika nodibināta 1995. gada aprīlī. Tās priekšsēdētājs ir vides ministrs. Komitejas galvenais uzdevums ir nodrošināt "Darba kārtības - 21" procesa norisi valsts līmenī. Komitejai bija jāizstrādā arī

Nacionālais ziņojums ANO Ģenerālās asamblejas speciālajai sesijai par "Darba kārtību - 21" 1997. gadā, lai varētu noskaidrot, kā pasaules valstis ir tikušas galā ar virzību uz ilgtspējīgu attīstību.

Ir arī citas nacionāla līmeņa aktivitātes, kas ir notikušas Zviedrijā, un tās ir šādas:

- Zviedrijas pašvaldību asociācija un Zviedrijas dabas aizsardzības biedrība nodrošināja kopīgu informāciju par "Darba kārtības - 21" darbu, kā arī sagatavoja ilgtspējīgas attīstības principus, publicējot tos nelielu ziņojumu un biļetenu veidā.

- Vides konsultatīvā padome sagatavoja CD-ROM materiālu par "Darba kārtību - 21", kas saturēja informāciju par vietēja līmeņa pasākumiem dažādās Zviedrijas pašvaldībās.

- Valdība ir izveidojusi īpašu fondu vietējo "Darba kārtību - 21" projektu izstrādei, lai pašvaldības un nevalstiskās organizācijas varētu saņemt finansiālu atbalstu.

- "Jaunatnes vides parlaments" - vairāki tūkstoši skolnieku un studentu - veltīja divas dienas, lai tiktos ar pašvaldību darbiniekiem, kompāniju pārstāvjiem, un gūtu priekšstatu par "Darba kārtības - 21" programmām, kā arī saņemtu atbildes uz svarīgiem jautājumiem.

- Vides aizsardzības aģentūra koordinēja nacionālo "Darba kārtības - 21" tīklu, nodrošinot sekmīgu valdības darbību.

- Karalis Kārlis XVI Gustavs 1996. gadā kontekstā un saistībā ar "Darba kārtību - 21" izziņoja uzsaukumu vides aizsardzībā. Tika aicinātas sadarboties Karaliskā tiesa, Zviedrijas pašvaldību asociācija un neformālā organizācija "Dabas pakāpieni".

“DARBA KĀRTĪBA - 21” PRAKTISKAJĀ DZĪVĒ

Madeleine Granvika

7.1. “Darba kārtības - 21” labākā pieredze

Vietējo “Darba kārtību - 21” programmas Zviedrijā piedzīvoja nepieredzēti plašu atbalstu. Bet jau šodien var runāt par bagātīgu pieredzi, kas uzkrāta praktiskajā darbā. Pat tad, ja arī visas pašvaldības vēl nav nonākušas līdz kādai noteiktai pakāpei, ko daudzas pašvaldības jau ir sasniegušas, un ja ir gadījušies kādi pasmagi kritieni, tomēr var runāt par labiem un daudzsoļoziem rezultātiem.

Šajā nodaļā tiks apskatīta virkne piemēru no vietējo “Darba kārtību - 21” īstenošanas prakses Zviedrijā. Tie attiecas uz samērā plašu un daudzveidīgu pieeju darbam. Dažas pašvaldības ir rīkojušās daudzveidīgi un visaptveroši, kā arī ņēmušas vērā visus iespējamus ilgtspējīgas attīstības aspektus. Citas savukārt ir orientējušās tikai uz praktiskiem un tehniskiem risinājumiem, kā arī uz procesu pašu par sevi, piesaistot pēc iespējas vairāk dažādu grupu vienam un tam pašam projektam. Vēl citas pašvaldības vairāk uzmanības ir pievērsušas partneru līdzdalības shēmu izveidošanai. Vairāki piemēri, kuri tiks apskatīti, liecina par lielisku

pieredzi, tomēr plašu un novatorisku sasniegumu “Darba kārtības - 21” ietvaros pašlaik Zviedrijā nav daudz.

Dažās vietās process sākās jau samērā agri. Pat jau astoņdesmitajos gados dažās nelielās pašvaldībās, piemēram, Markā, Dienvidzviedrijā, tika mēģināts iesaistīt vietējos iedzīvotājus aktivitātēs, lai veidotu labāku vietējo vidi. Tas deva iespēju šai pašvaldībai kļūt par modeli vietējo “Darba kārtību - 21” programmā. Šodien, izvērtējot stāvokli, tiek iesaistīta arī rūpniecība un lauksaimniecība. Vispārīgie mērķi ir aprakstīti vietējās darbības programmās, jau sākot no 1993. gada, kad tika pieņemta “Vietējo pašvaldību “Darba kārtība - 21” programma. Tās ietvaros ir sastādīti ziņojumi par apstākļiem, dabas resursiem un vides stāvokli pirms šīs programmas ieviešanas, kā arī pievienoti apraksti par pasākumiem, kas tika veikti, lai uzlabotu situāciju.

Vairākas iniciatīvas, ko Markas pašvaldība pielietoja, lai iesaistītu vietējos iedzīvotājus procesā, ir pieminēšanas vērtas. Projekta pārraudzības grupā tagad ir pārstāvji no ražošanas, tirdzniecības, lauksaimniecības, apgabala padomes un nevalstiskām organizācijām, kā arī

no nekomerciālām asociācijām un, protams, no vietējās pašvaldības. Šī projekta pārraudzības grupa koordinē darbus, kas ir saistīti ar vides stāvokļa uzlabošanu, popularizē labu pieredzi, nodrošina zināmas izglītības iespējas, kā arī stimulē cilvēkus sākt pašiem realizēt savus projektus. Visi no 3000 strādājošiem sabiedriskajā sektorā ir guvuši teorētiskas un praktiskas zināšanas par ekoloģijas un “Darba kārtības - 21” pamatiem. Tika organizēti īpaši semināri par tādu svarīgu jautājumu kā vadītāju ekoloģiskā atbildība. Tika veidotas vietējās grupas, lai risinātu problēmas, kas attiecas uz mazākām ģeogrāfiskām teritorijām. Citas grupas, kurās apvienojās dažādu profesiju cilvēki, centās uzlabot attieksmi pret vidi savās darba vietās.

Pašlaik pašvaldības strādā pie tādu pasākumu īstenošanas, kas veicami, lai sasniegtu “Darba kārtības - 21” programmā izvirzītos mērķus. Šo mērķu īstenošanas finansējums ir iekļauts budžetā, bet konkrētie uzdevumi - gada darbu plānā. Ik pēc četriem gadiem ir paredzēts veikt vides revīziju, lai nepieciešamības gadījumā varētu koriģēt plānus.

NOTEKŪDEŅU ATTĪRĪŠANA

Šobrīd ir grūti iedomāties alternatīvu, kas būtu labāka par notekūdeņu attīrīšanu, lai sakārtotu vidi nākotnes vajadzībām. Gotlandē bioloģiski attīrītais ūdens tiek izmantots lauksaimniecisko zemju irigācijai. Jau 1984. gadā Gotlandes pašvaldība izveidoja pirmās bioloģiskās notekūdeņu attīrīšanas sistēmas. Notekūdeņus attīrīja bioloģiskajos nosēdlaukos, izmantojot senu metodi, kas, šķiet, ir vecākā no zināmajām pasaulē. Gotlandē notekūdeņiem ļāva nostāvēties šajos laukos apmēram sešus mēnešus. Šajā laikā lauksaimnieciskie augi saņēma ūdeni un barības vielas, bet notekūdens attīrījās. Papildu ieguvums šajā procesā ir tas, ka fermeri vairs nav tik atkarīgi no nokrišņu daudzuma sausajos vasaras mēnešos. Cits aspekts saistās ar to, ka pašvaldība iegūst vienkāršu un

lētu paņēmieni notekūdeņu attīrīšanai, tajā skaitā slāpekļa un fosfora savienojumu koncentrācijas samazināšanai.

Šī projekta galvenā iniciatore bija Gotlandes pašvaldība. Augošās vides problēmas spieda meklēt jaunus risinājumus, kas nav saistīti ar dārgas tehnoloģijas izmantošanu. Pēc tam, kad sistēmas funkcionēšana bija pārbaudīta nelielā mērogā un ieviesta pilnībā, pašvaldība sāka plūkt savas iniciatīvas auglus. Vēlāk tika pieņemts lēmums nākotnē palielināt nosēdlauku platības. Pašvaldība tic, ka turpmāk būs iespēja atteikties no tik primitīvas sistēmas un ieviest kaut ko modernāku, bet pašlaik visi tomēr ir apmierināti, it īpaši zemnieki, kuriem šie nosēdlauki lieti noder labu ražu iegūšanai.

7.1. attēls. "Darba kārtības - 21" aktivitātes 9 Zviedrijas pašvaldībās (skat. karti), kas ir aprakstītas šajā apakšnodaļā. Tomēr kopš 1996. gada vasaras jau visās 288 Zviedrijas pašvaldībās norisa "Darba kārtības - 21" process.

7.2. Vides vai ekoloģiskās grupas

Neraugoties uz sasniegto progresu, daudzi cilvēki joprojām uzskata, ka vides uzlabojumi notiek pārāk lēni un nav pamata runāt par pietiekamiem rezultātiem. Viņi vēlas darboties, lai veidotu labāku vidi, un šādā veidā pozitīvi ietekmē citus. Tāpēc vides grupu veidošana ir visnotaļ atbalstāma.

Vides grupa varētu būt arī tāda, kuras sastāv no piecām vai sešām ģimenēm, kas kopīgi darbojas, lai dzīvotu un strādātu videi draudzīgā veidā. Cilvēki apmainās ar informāciju, palīdz cits citam tikt galā ar atkritumiem, organisko vielu kompostēšanu, taupa enerģiju, cenšas izmantot sabiedrisko transportu un ir videi draudzīgi patērētāji. Viņi darbojas, lai ierobežotu enerģijas patēriņu, izvairītos no kaitīgām vielām un samazinātu atkritumu daudzumu. Viņus atbalsta pašvaldības eksperti, kas dod stāvokļa izvērtējumu, vai kāda pētījumu asociācija. Apmainoties ar pieredzi starp kaimiņiem vai citām grupām, izmantojot, piemēram, vietējo presi, viņi cer ietekmēt arī citas ģimenes, lai tās piekoptu vidi atbalstošu dzīves veidu.

Pirmā Zviedrijas vides grupa sāka darboties 1992. gadā Nakā, kas atrodas netālu no Stokholmas. Iniciators bija vides aizsardzības entuziasts Diks Tilbergs (*Dick Tillberg*). Viņš kopā ar ģimeni nolēma kādu laiku dzīvot pēc iespējas saskaņā ar apkārtējo vidi. Panākumi tika gūti, samazinot ūdens un enerģijas patēriņu

apmēram uz pusi, bet atkritumu daudzumu - apmēram par 90 %, pat īpaši nemainot dzīves veidu. Drīz pēc tam Nakas pašvaldība uzaicināja D. Tilbergu uzņemties vadīt vides projektu, kas paredzēja veidot vides grupas.

Jau 1994. gadā tika izveidotas 65 vides grupas, kurās darbojās apmēram 350 ģimenes. D. Tilbergs cer, ka 25 gadu laikā vismaz puse no ģimenēm mainīs dzīves veidu, lai mazinātu vides problēmas.

Vides grupas parasti apņemas:

- kompostēt organiskos atkritumus,
- atsevišķi savākt stiklu, papīru, baterijas, alumīniju un svīnu, lai to nodotu otreizējai pārstrādāšanai,
- regulēt siltuma līmeni, lai tas atbilstu dažādo mājas telpu funkcionālai nepieciešamībai,
- apmēram uz pusi samazināt karstā ūdens izmantošanu sadzīves vajadzībām,
- videi draudzīgā veidā izmantot iegādātās preces un materiālus,
- savā dārziņā nelietot ķīmiskos savienojumus,
- samazināt degvielas patēriņu, retāk braucot ar personīgo automašīnu, kā arī censties mazāk izmantot citus transporta veidus - autobusus, kuģus un lidmašīnas,
- cik iespējams izmantot tādus transporta veidus, kas nepiesārņo gaisu,
- lietu kārtošanai pēc iespējas plašāk izmantot telekomunikācijas.

7.3. Kompāniju vides asociācijas

Sandbaibergā, kas arī atrodas tuvu Stokholmai, vietējā biznesa pārstāvji regulāri notur rīta sanāksmes kopā ar pašvaldības "Darba kārtības - 21" vadītājiem. Kompānijas direktors, vadītājs vai pat kurjers un noliktavas īpašnieks - viņi visi sanāk kopā, lai saņemtu informāciju par vidi un apspriestu, kā atbalstīt vietējo "Darba kārtības - 21" programmu. Pašlaik apmēram 50 kompānijas ir iesaistījušās sadarbības tīklā, ko dažkārt sauc par "Kompāniju vides asociāciju".

Četras no kompānijām - Makdonalds, Toijotas centrs, Toijota-Auto un Statoil-ICA ir pieņēmušas lēmumu nodrošināt atkritumu dalīto savākšanu. Aprēķini, ko ir veikuši vides grupu grāmatveži, parāda, ka apmēram 100 tonnas no kompāniju savāktā kartona iespējams pārstrādāt un izmantot atkārtoti.

Tomēr kompānijas ir pieprasījušas, lai tiktu nodrošināta kopēja šo sadalīto atkritumu izvešana.

Tā rezultātā atkritumu saimniecības uzturēšanas izdevumi šīm četrām kompānijām ir samazinājušies par 60 %. Kompāniju vides asociācija daļēji finansē vietējās "Darba kārtības - 21" programmas īstenošanu Sandbaibergā.

Vietējais vides laikraksts, T-krekliņi un šīs kampaņas izdales materiāli tiek sponsorēti no minēto kompāniju līdzekļiem.

7.2. attēls. Diks Tilbergs ir viens no daudziem vides entuziastiem, kura personīgais devums ir spējis pārvietot kalnus. Diks Tilbergs radīja jaunu, ļoti veiksmīgu vides grupu Nakā. Viņš ir redzams pie automašīnas, kurā par degvielu izmantota rapšu eļļa. Foto - Jans Johansons.

Iniciatīva uzsākt Kompāniju vides asociācijas darbību pieder pašvaldībai un, kā izrādās, tam ir liela nozīme visā “Darba kārtības - 21” procesā. Oficiālās personas, kas bija atbildīgas par “Darba kārtības - 21” īstenošanu pašvaldībā, sākotnēji darbojās uz brīvprātības principiem un centās sniegt palīdzīgu roku vai apgādāt ar informāciju tos, kam tas bija nepieciešams. Bet tagad jau kompānijas daudz ko veic pašas, patstāvīgi un pat piemaksā, lai tiktu uzlabota vietējā vide. “Tādā veidā kompānijas ir izšķīrušās par vides projektu atbalstīšanu”, sacījis viens no vietējiem “Darba kārtības - 21” vadītājiem Sandbaibergā.

7.4. Ekoloģiskie ciemati

Daudzās Zviedrijas pilsētās un ciematos cilvēki sadarībā ar vietējam pašvaldībām mēģina atrast optimālus ekoloģiskos ceļus, lai veiktu plānošanu, uzsāktu celtniecību un nodrošinātu labus dzīves apstākļus savā mājvietā. Viens no piemēriem saistās ar Erebru, kur pilsētas paplašināšana tika plānota, balstoties uz ekoloģiski korektiem principiem un videi draudzīgu materiālu izmantošanu.

Erebru pilsētas pašvaldība plānošanas darbus uzsāka jau astoņdesmitajos gados. 1981. gadā šai pašvaldības plānošanas programmai, kurā bija īpaša nodaļa par vidi, tika dots pat speciāls nosaukums - “Erebru - ekoloģiska pilsēta”. Ar to aizsākās vairākas svarīgas programmas, tajā skaitā arī vides programma, teritoriālā plānošana, atkritumu saimniecības plāni un enerģijas izmantošanas plāni.

Ladugardsangenas pilsētas jaunā rajona plānošana sākās, balstoties uz ekoloģiskiem principiem un liekot uzsvaru uz to, ka tiks veidota ilgtspējīga pilsētvide. Tika pieļauts, ka arī iedzīvotāji piekritīs piekopt videi draudzīgāku dzīves veidu. Bet drīz vien tika uzdoti vēl citi jautājumi, piemēram, vai mums būtu jāievēro visas spēkā esošās celtniecības normas, vai vajadzētu izstrādāt plānu vieglo automašīnu intensīvai izmantošanai, vai būs nepieciešamas atkritumu savākšanas mašīnas, utt. Plānošana faktiski sākās ar atbilžu meklēšanu uz šiem jautājumiem un

jaunu perspektīvu veidošanu. Kaut gan daudzas radušās idejas nebija iespējams izmantot, tomēr tās atstāja savu ietekmi uz reālo pilsētas plānošanas procesu. 1992. gadā jaunais rajons Ladugardsangena bija gatavs.

Šī rajona platība aizņem 110 akus, un tur ir uzbūvēti 13 namu bloki ar 950 dzīvokļiem, kurus izmantos 20 dzīvokļu asociācijas, lai nodrošinātu privāto un sabiedrisko dzīvokļu fondu. Ladugardsangena ir Zviedrijā lielākais ekoloģiskais apdzīvojamais masīvs, kas paredzēts 2200 iedzīvotājiem un apmēram 500 biznesa un rūpniecības kompānijām. Ekoloģiskie cikli tiek nodrošināti daudzos līmeņos, sākot ar pilsētas ģenerālplānu un beidzot ar tehnisko risinājumu, kas nodrošina moderna dzīves veida iespējas.

Teritorijas plānojumā ņemti vērā šādi aspekti:

- teritorija tika izvēlēta tāpēc, ka tā no pilsētas centra ir viegli sasniedzama ar velosipēdu (apmēram 1 km);
- virszemes ūdens un it īpaši nokrišņu ūdens tiek uzkrāts un novadīts uz dīķiem, lai iefiltrētu to augsnē, tādējādi atrisinot jautājumu par tā attīrīšanu;
- satiksmes ceļu atdalīšana no dzīvojamā masīva palielina drošību un uzlabo vides stāvokli;
- ierobežotais automašīnu stāvvietu skaits dzīvojamajos rajonos kombinācijā ar jaunu stāvvietu radīšanu citās vietās un to racionālu izmantošanu gar galvenajām maģistrālēm un jau esošajās stāvvietās dod iespēju samazināt stāvvietu skaitu par 50 %, salīdzinot ar standarta nosacījumiem;
- parki un apzaļumotas vietas padara vidi daudz patīkamāku un ietekmē arī sociālo dzīvi, palielinot nekustamā īpašuma vērtību;
- cieta atkritumu dalītā savākšana atbilstoši atkritumu saimniecības attīstības plānam paredz arī ekstensīvu kompostēšanu;
- atpūtas vietu labiekārtošana un parku stāvkļā uzlabošana dod iespēju pilsētas iedzīvotājiem vairāk nodarboties ar sportu un vairāk laika pavadīt ārpus telpām, tādējādi samazinot vajadzību pēc automašīnu izmantošanas.

Ladugardsangena tika plānota laikā, kad bija vērojams ekonomiskais

uzplaukums un augsta biznesa darbības aktivitāte, kā arī sāka iezīmēties pastiprināta interese par ekoloģiskajiem jautājumiem plānošanā un celtniecībā. 1992. gada Zviedrijas Mājokļu izstāde aicināja ikvienu, kas interesējas par ekoloģisko plānošanu, apmeklēt Ladugardsangenu. Ieradās apmēram 126 000 cilvēku, lai izvērtētu sasniegto. Jaunā pieeja nokrišņu ūdens pārvaldīšanā, ekstensīva cieta atkritumu dalītā savākšana un kompostēšanas vietu ierādīšana tika augstu novērtēta.

Šī projekta pēdizpēte tika veikta ar Orebro universitātes palīdzību, noskaidrojot iedzīvotāju viedokli par dzīves apstākļiem pilsētā. Tā parādīja, ka apmēram 50 % iedzīvotāju neko daudz nezina par dzīvošanu atbilstoši ekoloģiskām normām, tomēr intensīva cieta atkritumu dalīta savākšana un kompostēšana likusi tiem padomāt par atbildību saistībā ar vides problēmām. 42 % iedzīvotāju teica, ka ir mainījuši savu dzīves stilu, piemēram, sākuši samazināt atkritumu daudzumu. Iegūtie rezultāti par atkritumu dalīto savākšanu un kompostēšanu parādīja, ka šīs metodes jau ir kļuvušas populāras un tiek vērtētas pozitīvi. Dažas ģimenes pat spēja samazināt atkritumu daudzumu par 30 %, bet tā rezultātā iedzīvotājiem izdevās ietaupīt naudu.

Ir arī citi labi un pamācoši piemēri:

- Saules enerģijas kolektori spēja uzkrāt vairāk enerģijas, nekā bija aprēķināts,
- kļuvuši iecienīti nelieli “zaļās” produkcijas veikaliņi, kuros var iegādāties pārtiku un pirmās nepieciešamības preces; tie apkalpo apmēram 200 cilvēkus,
- daži cilvēki sāk kooperēties, lai kopīgi izmantotu automašīnas. Tas dod iespēju apmēram 40 ģimenēm izmantot automašīnu, un nav nepieciešams katrai ģimenei to iegādāties personīgā īpašumā.

Vides kvalitātes uzlabošanās Ladugardsangena kļuva iespējama tāpēc, ka visa pilsētas sabiedrība, ieskaitot pašvaldību un iedzīvotājus, spēja svaigu un labu ideju pārvērst noteiktā ilgtspējīgas attīstības rezultātā.

7.3. attēls. Nelielā ekoloģiskā mājā, kas atrodas Bergsjonas bērnu dārzā, bērni gūst pirmās zināšanas par izejvielu otrreizējo izmantošanu un kompostēšanu. Foto - Kristers Erlings.

SVARĪGĀKIE TERMINI VEIKSMĪGAM VIETĒJĀS “DARBA KĀRTĪBAS” PROCESAM

Noslēguma dokuments nebūt nav svarīgāks par procesu, kas notiek, lai šāds dokuments taptu, jo procesā piedalās dažādu sabiedrības grupējumu pārstāvji, tiek radīta interese par ilgtspējīgu attīstību, tiek ietekmētas juridisko un privāto personu intereses un to ekonomiskā aktivitāte, palielinās vides un sociālās atbildības līmenis.

Starpsektorālā pieeja

Lai gūtu panākumus, vietējās “Darba kārtības - 21” radīšanā ir jāpamatojas uz ideju, ka ir runa par vienu, kaut gan plašu jautājumu. Tam pakārtotie jautājumi ir jāintegrē vienotā veselumā, izmantojot pašvaldības un iedzīvotāju aktivitātes vietējā līmenī.

Iespējas piedalīties jebkuram

“Darba kārtības - 21” procesā ir jāprieccājas par jebkuras personas līdzdalību, ieskaitot sievietes, jauniešus, vietējos uzņēmējus un sabiedrības grupas. Šīs grupas ir ļoti vērtīgs intelektuālais potenciāls, jo pauž savas ikdienas dzīves problēmas un izvirza nepieciešamos jautājumus lēmumu pieņemšanai. Tātad vietējās “Darba kārtības - 21” īstenošana ir jāvērtē kā demokrātijas padziļināšanās.

Visaptveroša perspektīva

Ir ļoti svarīgi izvērtēt savu pilsētu vai pagastu visaptverošā, pat globālā kontekstā. Bet koncepciju varētu formulēt šādi: “Domā globāli, bet darboies vietējā līmenī.”

Ilgttermiņa perspektīva

Lēmumu pieņēmējiem ir jāplāno un jālemj par ilgāku periodu nekā viņu mandāta darbības laiks. Pieņemot lēmumus nākamajiem četriem vai pieciem gadiem, tomēr ir jāņem vērā, ka risinājumam ir jābūt ilgtspējīgam vēl turpmākajos 50 - 100 gados.

Jaunu ideju meklējumi

Kāpēc gan izgudrot velosipēdu? Ļoti daudzi risinājumi jau ir atrasti. Vairākas pašvaldības ir ļoti nopietni strādājušas pie viena vai dažiem jautājumiem un atradušas risinājumus, kurus varētu izmantot arī citas pašvaldības. Problēmas, ar kurām daudzas pašvaldības ir saskārušās, pārsvarā ir šādas:

- pašvaldības padomes nereālie priekšstatī un idejas,
- vietējās pieredzes trūkums par ilgtspējīgu attīstību,
- vietējās pieredzes trūkums par attieksmi pret jaunajām problēmām un rīcības izvēle,
- sabiedrības intereses trūkums,
- labu praktisku risinājumu piemēru trūkums ilgtspējīgas attīstības ceļu meklējumos,
- nacionāla līmeņa atbalsta un vadlīniju trūkums,
- grūtības panākt “Darba kārtības - 21” politisku akceptu,
- intereses trūkums citās pašvaldības struktūrvienībās,
- ekonomisko resursu nepietiekamība,
- laika ierobežojumi un personāla trūkums.

7.5. Mājokļa teritoriju rehabilitācija

Zviedrijai, tāpat kā daudzām citām valstīm, ir zināmas problēmas ar fiziski un sociāli degradētām apdzīvojamām teritorijām. Lai šīs teritorijas rehabilitētu un pārvērstu par ekoloģiski ilgtspējīgām, Zviedrijas pašvaldībām ir jāaskaras ar nopietnām grūtībām. Labas praktiskās pieredzes piemērs šajā aspektā varētu būt Lielā Gēteborga. 1992. gadā

Gēteborgas pašvaldība apstiprināja vides politikas plānu, kas cita starpā ietvēra arī ieteikumu izstrādāt pašvaldības apakšvienību un kompāniju vides plānus. Lai ieteikumus īstenotu, Bergsjonas (Gēteborgas priekšpilsēta) pašvaldības padome nolēma pārveidot savu teritoriju par ekoloģisku rajonu.

Sabalansējot ekoloģisko domāšanu ar sociāliem panākumiem, radās iespēja apspriest tādas Bergsjonas problēmas kā bezdarbs, sociālā

nomāktība, zemais pakalpojumu līmenis. Pašvaldība, mēģinot rast iespējamus risinājumus, uzsāka sadarbību ar iedzīvotājiem, lai noskaidrotu viņu personīgās idejas par iespējām uzlabot vidi. Bezdarbniekiem, it īpaši jauniešiem un imigrantiem, tas deva iespēju reāli apsvērt nākotnes perspektīvas.

Vairāki ekoloģiskie projekti, kas bija orientēti uz dabiskiem cikliem, pašlaik tiek izstrādāti, lai palielinātu iedzīvotāju ieinteresētību par vides

jautājumiem. Šiem projektiem ir praktiska ievirze un tie ir orientēti uz vietējiem iedzīvotājiem, lai dotu iespēju jebkuram, kas to vēlas, darboties līdzī un sajūst, ka viņi paši arī spēj pozitīvā veidā ietekmēt vidi. Ekoloģiski pieņemama celtniecība, lauksaimnieciski izmantojamo zemju apstrādāšana, dažādas remontdarbnīcas, siltumnīcas un arī dzīvnieki kā sistēmas sastāvdaļa – tie ir tikai daži no piemēriem. Iedzīvotāji paši savām acīm redz vides uzlabojumus, un tā kļūst arvien pievilcīgāka, bet tas savukārt stiprina piederības sajūtu. Bez tam vides aktivitātes rada arī jaunas darba vietas. Pašvaldības vadītāji un personāls, kā arī iedzīvotāji ar savu līdzdalību dod lielu ieguldījumu kopējā projekta virzībā. Balstoties uz Gēteborgas vides politiku, Borgsjonas pašvaldībai radās iespēja īstenot savu plānu un kļūt par ekoloģisku kopienu. Cilvēki, kas ir nodarbināti pašvaldības struktūrā, skolās, bērnudārzos un administrācijā, kļūst pilnībā saistīti ar savas ekoloģiskās kopienas veidošanu. Borgsjonas iedzīvotāji ir kļuvuši par šīs jaunās vides patiesajiem veidotājiem.

7.6. “Zaļā” enerģētika

Falkenbergā, pilsētā, kurā dzīvo apmēram 39 000 cilvēku un kas atrodas Zviedrijas rietumu krastā, pašvaldība uzsāka īstenot “zaļās” enerģētikas politiku. Process sākās septiņdesmitajos gados un bija pietiekami veiksmīgs, jo notika cieša sadarbība ar sabiedrību, brīvprātīgajām organizācijām, vietējiem politiķiem un rūpniecības pārstāvjiem. Tā rezultātā apmēram 15 gadu laikā naftas produktu patēriņš siltuma nodrošināšanai un rūpniecības vajadzībām samazinājās par 75 %. Atbilstoši samazinājās gaisa piesārņojums ar sēra, slāpekļa un dzīvsudraba un citiem savienojumiem. Šis iespaidīgais enerģijas izmantošanas efektivitātes kāpums tika sasniegts, pateicoties ieguldījumam, ko deva gan ražotāji, gan arī patērētāji, pacietīgi veicot savus pienākumus. Pašvaldība izveidoja Enerģijas taupīšanas konsultatīvo padomi, kuras pakalpojumi bija pieejami ikvienam

un bez maksas, lai konsultēja iedzīvotājus un citus patērētājus. No tās varēja saņemt atbildes uz jautājumiem par kurtuvju efektivitātes paaugstināšanu, ventilācijas siltuma izmantošanu, ēku izolāciju, logu konstrukcijas uzlabošanu. Bez tam tika nodrošinātas izglītības iespējas, it īpaši politiķiem un oficiālām personām. Enerģija, ko izmanto vietējā kopienā, tiek saražota hidroelektrostacijā, vietējā siltumstacijā, kas dedzina šķeldu, ar 11 vēja ģeneratoriem, Saules enerģijas kolektoriem 5500 m² platībā un biogāzes uzņēmumu.

7.7. Kopēja cieto atkritumu savākšanas sistēma pilsētas teritorijā

Olofstroma ir neliela kopiena ar 15 000 iedzīvotāju, kas atrodas Zviedrijas dienvidaustrumos. 1995. gadā Olofstromas pašvaldība nolēma ieviest jaunu cieto atkritumu savākšanas sistēmu. Mērķis bija dot katram iedzīvotājam iespēju pašam parūpēties par saviem atkritumiem, protams, spēkā esošo likumdošanas aktu prasības.

Jaunā atkritumu saimniecības sistēma balstījās uz brīvprātīgu līdzdalību un pirmām kārtām aptvēra viengimenes mājas. Iedzīvotāji, sadarbojoties ar kaimiņiem, izveidoja savu sistēmu, šim nolūkam iekārtojot atkritumu izgāztuves vietu. Tie, kuriem radās mazāk atkritumu un kuriem nebija nepieciešami augsta līmeņa pakalpojumi, maksāja mazāk. Pašlaik cietie atkritumi tiek šķirti vairākās grupās: krāsains un bezkrāsains stikls, papīrs, organiskie atkritumi, metāli un plastmasas. Trīs mēnešus pēc tam, kad jaunā sistēma bija sākusi darboties, tajā jau bija iesaistījušās apmēram 800 ģimenes no vairākām kopienām. Pašvaldība nodrošināja atkritumu transportu un sašķirotu otrreizējo izejvielu nogādi kompānijām.

Projekts bija orientēts uz cieto atkritumu daudzuma samazināšanu. Faktiski no kopējā atkritumu daudzuma, ko bija paredzēts vest uz izgāztuvi, tika atdalīta atkārtoti izmantojamo materiālu daļa. Gala rezultātā tika panākta vienošanās starp iedzīvotājiem, samazinājās uz

izgāztuvi vedamo atkritumu daudzums un pieauga otrreizējo izejvielu daudzums. Šī pieredze samērā ātri izplatījās, un 1997. gadā jau visām Zviedrijas kompānijām vajadzēja uzņemties rūpes par savu produkciju, kas bija pārvērtusies par atkārtoti izmantojamām vielām.

7.8. Bērni un jaunatne

Pēdējo desmitu gadu laikā Zviedrijā ir pasliktinājusies gaisa kvalitāte iekštelpās. Veselības problēmas, ko izraisa sliktais telpu gaiss, rada galvas sāpes, nogurumu, ādas sausumu un slimības. Dažās skolās vienai trešdaļai no bērniem ir alerģijas problēmas. Viens no faktoriem ir modernā celtniecības materiālu ražošana. Daudzi celtniecības materiāli kļūst mitri un pārklājas ar pelējumu. Hiltas kopienā viens no projektiem sākās ar “jaunas” skolas celtniecību. Tajā bija iesaistīti skolotāji, skolnieki, viņu vecāki, pašvaldība, citas valsts pārvaldes iestādes un sabiedrība.

Šis projekts daudzējādā ziņā lika pievērsties jaunam domāšanas veidam, kad jāizvērtē vairāki iespējamie risinājumi. Skolnieki apguva videi draudzīgu uzvedību gan teorētiskā, gan arī praktiskā ziņā. Tika izmantoti tikai videi draudzīgi materiāli un instalācijas. Jaunā skola tika veidota kā vairākas nelielas koka ēkas, kas izvietojās plašā dārzā, kurš bija saglabājies no seniem rūpnieciskās sabiedrības laikiem. Par projekta vadmotīvu kļuva četri elementi - zeme, ūdens, gaiss un uguns. Dārzā atrodas “Ūdens māja” ar strūklaku, ko darbina Saules enerģija. Nelielas pārmitras teritorijas tiek izmantotas, lai attīrītu ūdeni, kas rodas, mazgājot traukus, kā arī no citām ikdienas darbībām. “Gaisa māja” atrodas vēja ģenerators, bet “Zemes māja” ir siltumnīca, kurai blakus notiek kompostēšanas procesi. Skolas tualetēs ir izveidota sistēma automātiskai skalošanai un urīna atdalīšanas iekārta. “Uguns māja” ir apgādāta ar Saules diodēm un ugunsкура vietu ārpusē. Mazajā skolā, stiprinās ģimeniskuma izjūta un valda stabila drošības sajūta.

7.9. Pilsētas un lauku mijiedarbība

Agrāk lauku teritorijas lielās, kaimiņos esošās pilsētas apgādāja ar pārtiku. Pašlaik pārtika tiek transportēta, pārvarot lielus attālumus ar autofurģoniem gan vienas valsts robežās, gan arī starp valstīm. Daudzi cilvēki apsver šādas prakses lietderīgumu. Vai tā ir ilgtspējīga? Vai nebūtu lietderīgāk atgriezties pie tradicionālām metodēm? Īstadas pašvaldība, kas atrodas Zviedrijas dienvidos, mēģināja atjaunot kādreizējās lauku - pilsētas attiecības.

Īstadas teritorija aizņem 355 km², bet tās iedzīvotāju skaits ir 25 000. 75 % teritorijas ir lauksaimnieciski izmantojamā zeme, tātad tā varētu lieliski nodrošināt vietējos ar pārtiku. Neskatoties uz to, pārtika tomēr tiek ievesta no citiem apgabaliem, kas atrodas tālu projām. 1991. gadā tika aizsākts ilgtspējīgas attīstības ceļš,

veidojot ciešāku mijiedarbību starp lauku un pilsētas kopienām. Izmantojot vairāku universitāšu ekspertu palīdzību, pašvaldības darbinieki izstrādāja modeli, lai uz vietas ražotu nepieciešamo pārtiku, veiktu tās pārstrādi nelielā mērogā, izmantotu vietējo biomasu kā kurināmo, bet atkritumus izmantotu tīrumu mēslošanai. Kaut gan pieprasījums pēc vietējiem produktiem ir palielinājies, tomēr radās zināmas grūtības, lai pārtiku piegādātu patērētājiem Īstadā. Tradicionālā pārtikas piegādes sistēma bija izzudusi līdz ar importētās pārtikas īpatsvara palielināšanos. Tomēr, izmantojot vairākas programmas, uz vietas iegūtā pārtikas piegāde sāk palielināties.

Vērienīgākiem pārtikas patērētājiem ir lielākas iespējas izvēlēties, kur iegādāties pārtiku. Zināmu daudzumu uz vietas iegūtās pārtikas patērē bērnudārzi, skolas, slimnīcas, pansionāti utt. Tātad pieprasījums pēc pārtikas pakāpeniski

palielināsies, ja vien pašvaldība uzskatīs par lietderīgu, to iepērkot, dot priekšroku vietējiem ražotājiem.

Vienošanās attīstīt pilsētas un lauku sadarbību palīdzēja Īstadai strauji uzsākt vietējās "Darba kārtības - 21" programmas izpildi. Iepriekš minētais pasākums ir tiešā saistībā ar "Darba kārtības - 21" principiem. Domājot ekoloģisko ciklu kontekstā, var teikt, ka pārtikas piegāde no laukiem, pārstrādātu atkritumu izvešana uz laukiem un enerģijas apmaiņa krasi samazina transporta nepieciešamību. Līdz ar to mainās arī ražošanas un patēriņa modelis, tas tuvinās ilgtspējīgas attīstības prasībām. Pieaugošais pieprasījums pēc vietējās pārtikas liek mainīties arī pašiem cilvēkiem. No globālā redzes viedokļa raugoties, var teikt, ka industriāli attīstītās valstis pakāpeniski atsakās izmantot nabadzīgākās valstis kā pārtikas ražotājas un piegādātājas.

7.3. attēls. Borgsjonā, otrās lielākās Zviedrijas pilsētas Gēteborgas priekšpilsētā, galvenais uzsvars tika likts uz pilsētas un lauku vides integrāciju, kā rezultātā ieguvējas bija abas. Foto - Kristers Erlings.

CEĻŠ UZ NĀKOTNI

8.1. attēls. Aleksejs Jablokovs (pa kreisi) un Rolfs Edbergs (pa labi) tikšanās laikā 1987. gada rudenī pirms grāmatas “Svētdien jau būs par vēlu” klajā laišanas. Foto - Henrihs Anohins.

Rolfs Edbergs (*Rolf Edberg*):

Godātais Aleksej !

Es bieži atceros, kāds liels pārdzīvojums tas bija - satikt Jūs kādu dienu 1987. gada augustā ar mikrofonu un jautājumu sarakstu rokās pirms mūsu pirmā patiesi atklātā Austrumu - Rietumu dialoga par iespējamiem draudiem cilvēcei nākamajā tūkstošgadē.

Vienas nedēļas garumā notikušās sarunas Maskavā un Stokholmā tika atspoguļotas grāmatā ar intriģējošu nosaukumu “Svētdien jau būs par vēlu”, kurā mēs mēģinājām parādīt, kā cilvēce ir iesaistījusies absurda radīšanas procesā, kura rezultātā ir samilzuši draudi mūsu planētas pārvērst tuksnesī. Mūsu domu apmaiņa notika laikā, kad cilvēce dzīvoja zem kodolbriesmu Damokla zobena. Eiropas kontinents bija sadalīts: cilvēki tika nošauti, kad tie mēģināja izglābties un bēgt uz Rietumiem pāri bēdīgi slavenajam Berlīnes mūrim. Kad mēs beidzām mūsu

dialogu 1988. gada sākumā, neviens no mums nevarēja iedomāties, ka tikai gadu vēlāk dzelzs aizkars tiks norauts, bet Siena tiks sadalīta suvenīru gabaliņos. Gandrīz vai vienas nakts laikā neiespējamais kļuva iespējams un vīzija pārvērtās par realitāti.

Bet “samta” revolūcija, kurā iesaistījās bijušās padomju satelītvalstis Austrumeiropā un bijušās Padomju Savienības republikas, atklāja arī biedējošo stāvokli, ko agrāk pie varas esošie bija centušies noslēpt. Tika konstatēts šausmīgs radioaktīvais piesārņojums. Jūs kā Tautas deputātu kongresa Vides komitejas priekšsēdētājs, bet vēlāk - arī Valsts kanclera amatā Gorbačova un Jelcina laikā un būdams uzticīgs vides aizsardzības idejām, bijāt pietiekami drosmīgs un apbrīnojams savā darbībā, kad atklājāt reālo kaitējumu, kura rezultātā daļa no kontinenta kļuva tik neizmantojama un neveselīga, ka bija nepieciešama evakuācija.

Kā pamatpunkts, uzsākot mūsu šodienas pārrunas, būtu aicinājums sniegt kādu mājienu par šokējošo situāciju, ko Jūs pārzināt un kurai sekojat.

Aleksejs Jablokovs (Alexey Yablokov):

Jā, Rolf !

Tas patiešām bija ļoti bēdīgs skats, kas pavērās, kad aukstais karš tuvojās beigām. Mēs atklājām nepārskatāma mēroga piesārņojumu, ko ir radījis militārais sektors un ieroču ražošana. Šodien tās ir jaunas briesmas ne tikai Krievijai, Ukrainai, Kazahijai un citiem, bet arī Eiropai kopumā un varbūt pat visai pasaulei.

Ja ir runa par ķīmiskajiem ieročiem, mēs domājam, ka galvenā problēma ir droša esošo krājumu iznīcināšana. To daudzums Krievijā ir apmēram 40 000 tonnas, bet ASV - apmēram 30 000 tonnas. Tomēr mēs esam konstatējuši, ka galvenās briesmas videi draud no vecajām ražošanas vietām, kur ķīmiskie ieroči tika sadedzināti, nogremdēti vai aprakti absolūti nedrošā veidā. Varētu būt vairāki simti tādu vietu, tajā skaitā Baltijas, Barenca, Melnajā un Japāņu jūrā. Ko mēs varētu darīt ? Vai mums vajadzētu nogremdētās bumbas celt no jūras dzelmes ārā ?

Atgriežoties pie jautājuma par kodolieročiem, jāsaka, ka situācija ir līdzīga. Pretēji vispārizplatītajam uzskatam, galvenā problēma ar kodolbumbu arsenālu nav vis droša to iznīcināšana, bet gan to agrāko ražošanas vietu sakopšana. Plutonijs tika ražots trijās vietās: Krasnojarskā - 26 (tagad Železnogorska), Tomskā - 7 (Severska) un Čelabinskā - 65 (Ozjorskā). Katrā no šīm vietām ir ārkārtīgi daudz radioaktīvo vietu, kuru kopējā aktivitāte ir apmēram 1 miljards kirī. Salīdzināšanai piebilstīšu, ka Černobiļas avārijas laikā radās radioaktīvie atkritumi, kuru aktivitāte tika vērtēta ar 50 miljoniem kirī. Diemžēl tagad mums ir jāreķinās ar nenormāli augstu radioaktīvo piesārņojumu Jeņisejas un Obas baseinos, no kuriem ūdeņi ieplūst Ziemeļu ledus okeānā, kā arī ar milzīgām piesārņotām teritorijām ap Tomsku - 7 un Čelabinsku - 65, no kurienes apmēram 10 000 cilvēku tika evakuēti jau sešdesmitajos gados. Ap šiem centriem ir arī nopietns pazemes ūdeņu piesārņojums. Kopējais ar radioaktīvajām vielām piesārņoto vietu saraksts iznāktu diezgan garš. Tikai Maskavas apgabalā vien katru gadu tiek slēgtas kādas 50 - 70 vietas, kurās ir bīstams radiācijas līmenis.

Rolfs Edbergs:

Šis atstātais mantojums ir bijušā kara sekas. Supervaru rīcībā ir ārkārtīgi lieli un pat vēl augoši plutonija krājumi, neskatoties uz līgumu starp bijušo PSRS un ASV par vairāk nekā 1 500 kodolgalviņu likvidēšanu katru gadu līdz pat 2003. gadam. Ir informācija par apmēram 900 tonnām plutonija, kas radioaktīvo pārvērtību rezultātā katru gadu rodas pasaulē urānu izmantojošos kodolreaktoros. Varētu domāt, ka pasaulē esošās apmēram 33 000 kodolbumbas satur 260 tonnas plutonija, tajā skaitā 170 tonnas bijušajā PSRS, bet atlikušo daļu ASV.

Šis uzkrātais plutonijs ir īsta Pandoras lāde. Ieročiem paredzētais radioaktīvā plutonija izotops ar atommasu 239 ir visbīstamākā viela, ko jebkad cilvēce ir radījusi. Tā pussabrukšanas laiks ir gandrīz 25 000 gadu. Tas nozīmē, ka pirmā pussabrukšana notiek divreiz ilgākā laika posmā, nekā ir pastāvējusi civilizācija. Būs jāpaiet bezgala ilgam

laikam, līdz kamēr viss plutonijs būs pārvērties. Savukārt nemākulīga rīcība var novest pie nopietnām vides sekām. Plutonijs var noplūst no sarūsējušiem konteineriem, kas ir nogremdēti Atlantijas un Klusajā okeānā, tādējādi piesārņojot ūdeni, dibena nogulas un okeāna dzīvības formas. Parastās piena pudeles lieluma bumba, kas būtu piepildīta ar kaujas plutoniju, varētu iznīcināt visu pilsētu.

Aleksejs Jablokovs:

Tas nav tikai jautājums par radioaktīvo piesārņojumu vien. Urālu reģionā ir arī milzīgs piesārņojums ar smagajiem metāliem, it īpaši ap metalurģiskiem centriem: Čelabinsku, Nižņiju Tagilu, Pervouralsku un vēl citur. Arhangeļskas apgabalā, Jakutijā-Sahā un Aleutu republikā ir apmēram 20 miljoni hektāru ļoti piesārņotu teritoriju sakarā ar kosmisko raķešu izmēģinājumiem. Šīs teritorijas lielums ir ekvivalents pusei no Zviedrijas vai piecām Šveicēm ! Katrā raķetē parasti iepilda no dažiem desmitiem līdz dažiem simtiem kilogramu geptela (asimetriskais metilhidrazīns), kas ir ļoti indīgs savienojums, bet to izmanto kā raķešu degvielu. Tas spēj iznīcināt augus un dzīvniekus simtiem metru apkārtnē no atrašanās vietas. Arī tas ir aukstā kara izraisīts piesārņojums, jo šīs teritorijas bija nodotas padomju militāristiem, lai veiktu kosmosa pētniecības programmas. Uz katru ASV pavadoni-spiegu PSRS palaida 29 pavadoņus - spieģus !

Pēc maniem apsvērumiem, būs nepieciešami apmēram 200 miljardi ASV dolāru, lai tiktu galā tikai ar radioaktīvo piesārņojumu, un apmēram vēl tikpat daudz, lai likvidētu aukstā kara piesārņojumu. Kopā tas būtu līdzvērtīgi dažiem Krievijas nacionālajiem budžetiem. Optimistiski aprēķini parāda, ka mums būs nepieciešami vairāk nekā 40 gadi, lai tiktu galā ar šo problēmu.

Rolfs Edbergs:

Jā, lai tiktu galā ar aukstā kara šausmīgajām sekām, būs nepieciešami miljardi un miljardi ASV dolāru. Man šķiet pamatoti, ka Jūsu pašu valsts šodien nespēj tikt galā ar to, ko Jūs tik dramatiski aprakstījāt. Tas ir pats par sevi saprotams, ka Austrumeiropas valstis nav spējīgas sakopt savu vidi. Pat tad, ja, piemēram, Ungārija ir izstrādājusi ambiciozus plānus visas valsts apjomā, lai nākošajās desmitgadēs sakārtotu piesārņotās teritorijas. Ņemot vērā, ka viss paliek tāpat, kā tas ir gan Jūsu valstī, gan arī Jūsu bijušajās satelītvalstīs, tas viss ir jāuzskata arī kā zināmas briesmas, kas apdraud dažas citas valstis, un tāpēc ir jāvērtē kā starptautisks uzdevums, kura mērķis ir mazināt aukstā kara gadu sekas. Starptautiskie mēģinājumi ir virzījušies uz priekšu, tomēr maz kas ir mainījies.

Mums nevajadzētu iedomāties, ka Rietumeiropai būtu jāaktivizē sava darbība, lai risinātu Austrumu problēmas. Arī ASV noteikti ir daudz ko darīt, lai sakoptu savu teritoriju. Tāpēc es domāju, ka šis ir pamatuzdevums, kas adresēts visai pasaules sabiedrībai, kā to ir vērtējis Als Gors, runājot par globālo Māršala plānu vides sakārtošanai. Un mēs nedrīkstam zaudēt laiku. Jo svētdien jau būs par vēlu.

Cik es saprotu, Jums šķiet simpātiska Helmūta Kola ideja par ANO Vides drošības padomi. Es dedzīgi piekrišu Jums šajā jautājumā. Kāds Zviedrijas valdības padomnieks, gatavojoties Riodežaneiro konferencei, mudināja izvīrīt šādu priekšlikumu. Tomēr - tad tas tika vērtēts kā nereāls. Un tāpat mēs esam tikuši pie samērā nenoteiktas institūcijas ECOSOC paspārnē. Lai parādītu pasaules viedokli, ka vides drošības problēmas ir vismaz tikpat nozīmīgas kā militārās, tomēr vajadzētu veidot Ekoloģiskās drošības padomi ar tādu pašu statusu, kāds ir politiskajai un militārai padomei, bet bez veto tiesībām. Kā Jūs jūtat, es esmu pilnīgi vienprātis ar Jums šajā jautājumā.

Aleksejs Jablokovs:

Es esmu bijis iesaistīts dažos starptautiskos vides sakopšanas pasākumos. 1995. - 1996. gadā es biju uzaicināts piedalīties Lielbritānijas Parlamenta apakšpalātas un ASV Kongresa debatēs par iespējamo pēcpadomju laika vides piesārņojumu Arktikas teritorijā un citos reģionos. Krievijai tagad ir īpašs līgums ar Japānu un Norvēģiju, lai mazinātu radioaktīvo piesārņojumu, kas radies militāro aktivitāšu rezultātā. Norvēģija ir aktīvi iesaistījies Niķeļas metalurģiskā kombināta rekonstrukcijā Kolas pussalā, kas ir viena no visvairāk piesārņotajām vietām pasaulē, kā raksta tūrisma ceļveži. Krievijai formāli ir ļoti labi līgumi vides aizsardzības jomā ar daudzām valstīm, un tā cenšas ievērot svarīgākos starptautiskos vides līgumus, ieskaitot Monreālas protokolu.

Rolfs Edbergs:

Briesmas, kas draud atmosfērai, neapšaubāmi ir vienas no nopietnākām. "Siltumnīcas" efekta pazīmes kļūst arvien vairāk un vairāk saskatāmas un faktiski parāda mūsu dzīves veidu. Ledus kušana Arktikā un Antarktīdā un tajā pašā laikā sausumi un tuksnešu veidošanās ir brīdinājuma zīmes.

Britu un amerikāņu zinātnieki baidās, ka viss arktiskais ledus kupols varētu izkust līdz nākošā gadsimta beigām. Kad celsies okeāna līmenis, zemienes jau tā pārapslāpētajā pasaulē varētu applūst. ASV Zinātņu akadēmija brīdina, ka sausums varētu nodarīt lielu ļaunumu graudaugu joslai Ziemeļu puslodē, bet tas radītu drūmas sekas miljoniem cilvēku. Bet, no otras puses, zinātnieki arī brīdina, ka lielu meža platību izzušana Amazones reģionā arī var tikt saistīta ar "siltumnīcas" efektu, kas varētu izmainīt klimatu un pat apturēt Golfa straumi, pirms tā sasniedz mūsu platuma grādus, pārvēršot Skandināviju par tikpat aukstu un skarbu vietu kā Labradoru.

Lielākā daļa "siltumnīcas" gāzu rodas ASV un bijušajā PSRS. Vai Jūs kā zinātnieks, kurā ieklausās ļaudis daudzās valstīs, varētu ko teikt lielvaru valdībām, kas tādā veidā spēj ietekmēt mūs visus?

Aleksejs Jablokovs:

Krievijas stāvoklis nav viegls, tomēr vismaz daļēji vides pasliktināšanās ir mazinājusies. Krievijas rūpnieciskās ražošanas apjoms laika periodā no 1990. līdz 1996. gadam ir samazinājies vismaz par 40 %. Vispārīgā veidā

piesārņojums ir mazinājies arī tīri vizuāli. Piemēram, Norilskā, kur atrodas Arktiskā apgabala milzīgākais metalurģiskais kombināts, kas tiek vērtēts kā vislielākais atsevišķais gaisa piesārņojuma avots pasaulē, atmosfērā tiek ievadīts daudz mazāk par agrākajām 2,5 miljoni tonnām piesārņojuma gada laikā. Varbūt tagad šis piesārņojuma daudzums (diemžēl mums nav precīzu statistikas datu) ir kādi 1,5 miljoni tonnu gadā vai pat mazāk.

Es šaubos, vai pārejas perioda laikā no centralizēti plānotās sistēmas uz brīvā tirgus ekonomiku bijušajā Padomju Savienībā kāds var īstenot videi saudzīgu un pietiekami efektīvu politiku. Pat, ja parlaments budžetā iekļautu kādus "vides" līdzekļus, reālajā dzīvē šī nauda izzustu neplānotā vai pat puskriminālā veidā. 1993. gadā tika izdotas īpašas oficiālas atļaujas eksportēt naftu tādā daudzumā, kas ievērojami pārsniedz oficiālo naftas ieguves apjomu! Es esmu pārliecināts, ka visas izsniegtās atļaujas tika pilnībā izmantotas. Bet tas nozīmē, ka oficiālie dati par naftas ieguvu neatbilst patiesībai par kādiem 20 - 40 %. Nelegālā vai puslegālā niķeļa, alumīnija, vara, koksnes, zivju un pat dimantu tirdzniecība ir ļoti zināma. Valsts ekonomika šobrīd balstās galvenokārt uz primāro dabas resursu izpārdošanu. Tomēr tas ir pārejas stāvoklis, un drīz tas mainīsies. Nākošo 4 - 6 gadu laikā mums veidosies daudz spēcīgāka ekonomika, kurā būs ņemti vērā stingri vides izmantošanas noteikumi, kas Krievijā jau ir izstrādāti pēdējo gadu laikā, tikai diemžēl vēl atrodas uz papīra.

Rolfs Edbergs:

Radnieciskā izjūta ar visu pastāvošo dabā agrākajās cilvēku paaudzēs izpaudās kā intuitīvās zināšanas un vēl joprojām ir raksturīga cilvēkiem, kurus dažkārt vērtē kā "primitīvus". Dažkārt ceļojumu laikā šī izjūta gan kļūst vājāka: attīstība rit nepareizā virzienā. Mēs varam uzkrāt neiedomājamu zināšanu apjomu un radīt darba rīkus, ar kuriem var gūt lielus panākumus, tomēr zināšanas vēl nenoizīmē gudrību, bet instrumenti nevar aizstāt intuīciju. Mēs spējam skaldīt atomus un pastaigāties pa Mēness virsmu, bet tas neliedz mums iznīcināt ezerus, mežus un augsni, līdz ar to - arī sevi.

Tikai tagad mēs sākam aptvert, ko mēs darām un ko mums vajadzētu darīt. Mēs neesam pavisam aklī. Neskatoties uz visu, vēl ir palikusi vieta optimismam. Šur un tur var samanīt pārdomas un pārvērtēšanu. Varētu arī būt, ka mēs eksperimentāli mēģinām uzrakstīt jaunu nodaļu vēsturē. Kasandras sauciens varbūt nav bijis veltīgs. Ceļš ārā no biezokļa vai labirinta ved nedaudz atpakaļ - vērtējot pēc zinātnes jaunajiem horizontiem, bet ir jāseko primārajai nepārtrauktībai, kas ir bijusi jau ievērota agrākajos laikos. Satelīti ar vai bez cilvēka klātbūtnes ir ļāvuši mums atklāt, ka Zeme ir pilnveidīgāka un plašāka, nekā tas šķita pirms pieciem simtiem gadu. Mēs saskatām dzīvību kā atsevišķu, bet vienotu organismu, kas uz klinšainas pamatnes apceļo Visumu. Cik viegli ir tuksneša vējam jūtīgo un trauslo dzīvības slāni notraust no pamatnes! Manī mājā stipra ticība, ka šāda attieksme varētu iedvesmot jaunāko paaudzi meklēt risinājumus un to pielietojumu, kas diemžēl nav izdevies mūsu paaudzei, kurai ir pietrūcis iekšējā izvērtējuma un iztēles fantāzijas.

Aleksejs Jablokovs:

Dārgais Rolf !

Nenormālie uztraukumi un aukstā kara perioda atstātās problēmas, ar kurām mums nākas sastarties un kuras mēs apspriežam vispārīgā veidā, nozīmē, ka cilvēce tomēr ir tikusi pāri daudz bīstamākām problēmām, kas saistījās ar bruņošanās drudzi un nepārtraukto militāro sacensību, kura lika neadekvātā veidā izmantot dabas resursus. Neredzamais un neiedomājamais karš, kas risinājās dziļajās jūrās, kad Padomju Savienības un ASV zemūdenes vairākas reizes biju tuvu tam, lai izraisītos globālā kodolkara Armagedona, praktiski ir beidzies. Divas milzīgās kara mašīnas ir beigušas patērēt nenormāli lielos dabas un cilvēku resursus. Cilvēce tagad var tos izmantot humānu mērķu labā. Tā rezultātā pasaule neiedomājami īsā laika sprīdī - dažos gados, ir kļuvusi par daudz drošāku vietu.

Pēc 1992. gada ANO konferences Riodežaneiro mēs esam uzsākuši virzīt pasaules gaitu, pamatojoties uz ilgtspējīgas attīstības koncepciju, kas mēģina apvienot vides aizsardzības prasības, no vienas puses, un ekonomiskās prasības, no otras puses. Šī jaunā paradigma arvien

paplašinās, ietverot uzskatu par pieņemamu risku, un - kas ir pat vēl svarīgāk - šis uzskats tiek izmantots pat apdrošināšanas kompānijās. Uz vides aizsardzību orientētām grupām tas dod jaunu un efektīvu paņēmieni, lai palielinātu spiedienu uz rūpniecību un citiem komerciāli orientētiem spēkiem.

Es ceru, ka nesen noslēgtie līgumi, kas paredz pilnīgi izbeigt visa veida kodolieroču izmēģinājumus, darīs galu arī kodolērai. Redzami panākumi, attīstot jaunus enerģijas avotus, kopā ar ārkārtīgi efektīvu enerģijas taupīšanas politiku dos mums iespēju tuvākajās desmitgadēs pārtraukt bīstamo enerģētikas sektora nuklearizāciju.

Ir arī citas cerīgas zīmes. Acīm redzamā pāreja no ķīmizētās lauksaimniecības uz biodinamisko lauksaimniecību varētu ievērojami mazināt biosfēras un cilvēces ķīmisko risku. Neskatoties uz daudzajām kļūdām, "zaļās" kustības kļūst par arvien nozīmīgāku parādību. Tas viss virza uz lielāku sabiedrības izpratni par vides jautājumiem, un mēs varam saskatīt sabiedrības "zaļās" sirdsapziņas mošanos.

Tie visumā ir mani galvenie apsvērumi, lai būtu optimisma pilns skats nākotnē.

9. LITERATŪRA

- Agyeman Julian, Evans Bob. 1995. *Local Environmental Policies and Strategies*. 1995.
- Barnes Hilary. "Profile: the European Environment Agency. Continental mandate." *Financial Times*, Wednesday, June 21, 1995.
- Commission on Global Governance. *Our Global Neighbourhood*. Oxford University Press, 1995.
- Dalal-Clayton Barry. *Getting to Grips with Green Plans. A Review of Recent Experience in Industrial Countries*. International Institute for Environment and Development, London, 1996.
- Emerson Ralph Waldo. "Aristocracy". 1848. In Perry Miller (ed.). *The American Transcendentalists: Their Prose and Poetry*. New York. Doubleday, 1957.
- Environmental Action Programme for Central and Eastern Europe*. Abridged version of the document endorsed by the Ministerial Conference, Lucerne, Switzerland, 28-30 April, 1993.
- Environmental Politics. Vol. 4., 1995, No. 3.
- Esty Daniel C. *Greening the GATT*. Institute for International Economics: Washington D.C., USA, 1994.
- European Bank for Reconstruction and Development. *A Strategy to Enhance Partnerships in Project Financing for Environmental Investment in Central and Eastern Europe*. London, 1995.
- European Commission. *Environmental Research Newsletter*, No. 16, December 1995.
- Fiedor Boguslaw. *Ecological Aspects of Economic Relationships between Poland and the European Union*. 1995. (unpublished manuscript)
- Folmer H. Henk, Landis Gabel, Hans Opschoor (eds.). *Principles of Environmental and Resource Economics. A Guide for Students and Decision - Makers*. Aldershot, UK, (1995).
- Fukuyama Frances. *The End of History and the Last Man*. London, 1992.
- Gore Al. *Earth in Balance. Ecology and the Human Spirit*. Penguin Books, 1992.
- Greenspan Bell Ruth. "Environmental Law Drafting in Central and Eastern Europe." *Environmental Law Reporter*. Vol. XXII, No. 9, 1992.
- Held David. 1987. *Models of Democracy*. Cambridge, 1987.
- Hewett Jonathan (ed.). *European Environmental Almanac*. London: Earthscan Publications Ltd. 1995.
- Hutten Mansfeld Louis C. B. *Workbook on Implementation of Environmental Policies. Plans, Programmes, Projects, Ideas*. Impleco, the Netherlands, 1995.
- Joas Marko. "From Local to Global Politics - the Environmental Profile of Finland." Forthcoming in: Andersen M. S., J. D. Liefferink (eds.). *European Environmental Policy*. Manchester, Manchester University Press, 1996.
- Kennan George. "To Prevent a World Wasteland". *Foreign Affairs*. Vol. 48, No. 3, 1970
- Lindblom Charles. *The Policy-Making Process*. 1980.
- OECD. *Reducing Environmental Pollution*. Paris, 1994.
- OECD. *Environmental Performance Reviews: Poland*. Paris, 1995.
- Osborne David, Ted Gaebler. *Reinventing Government. How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. New York, 1993.
- Panayotou Theodore. *Effective Financing of Environmentally Sustainable Development in Eastern Europe and Central Asia*. Third Annual World Bank Conference on Environmental Sustainable Development. October 4-6, 1995.
- Peterson D. J. *Troubled Lands: the Legacy of Soviet Environmental Destruction*. Boulder, Colorado, Westview Press, 1993.
- Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe*. The Bulletin. Autumn, Vol. 5, No. 3., 1995.
- Rothstein Bo. *Vad bor staten gora? Om valfardssamhallets moraliska och politiska logik*. SNS Forlag, 1994.
- Schumpeter Joseph. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York, 1942.
- Shabecoff Phi. *A Fierce Green Fire*. New York, Hill & Wang, 1993.
- Svenska Kommunförbundet. *Agenda 21 i Sveriges kommuner. Redovisning av enkatunder-sökningen*. 1995.
- Tuchman Mathews Jessica. "Redefining Security". *Foreign Affairs*, Spring, 1989.
- Weale Albert. 1992. *The New Politics of Pollution*. Manchester, Manchester University Press, 1992.

BALTIJAS REĢIONA ILGTSPĒJA

NO NODOMA LĪDZ DARBĪBAI

AUTORI

Magnuss Andersons

Agrāk sadarbojās ar Upsalas universitātes Austrumeiropas studiju katedru un Etnisko pētījumu centru. Pašlaik veic pētījumus par vides politiku Polijā Vrijes universitātes Vides pētījumu institūtā Amsterdamā, Nīderlandē. Viņš ir vairāku grāmatu autors par vides politiku Austrumeiropā, galvenokārt rakstījis par Poliju.

Rolfs Edbergs

Zinātņu doktors. Savas garās politiskās karjeras laikā bija delegāts ANO, Eiropas komisijā un Atbrūņošanās komisijā Ženēvā, kā arī apgabala pārvaldnieks Zviedrijā. Pašlaik viņš ir Zviedrijas Karaliskās Zinātņu akadēmijas Vides komitejas un Starptautiskā Miera institūta priekšsēdētājs. Viņš ir daudzu labi pieprasītu grāmatu autors par vides jautājumiem ar uzsvāru uz civilizācijas attīstības perspektīvu un ekosofismu. Viņš nenogurstoši norādījis uz pieaugošiem vides draudiem cilvēcei. Dr. Rolfs Edbergs kopā ar profesoru Alekseju Jablokovu ir publicējis grāmatu "Svētdien jau būs par vēlu" ar mērķi uzsākt dialogu par vides problēmām starp Austrumiem un Rietumiem.

Madeleine Granvika

Viņas pamatizglītība saistās ar ekonomisko ģeogrāfiju. Pašlaik viņa ir iekļāvusies Baltijas universitātes programmā Upsalas universitātē. Viņa ir nodarbojusies ar "Darba kārtības - 21" īstenošanas jautājumiem kopš Riodežaneiro konferences - gan kā materiālu gatavotāja, gan arī kā pasniedzēja Upsalas universitātes Cilvēku ģeogrāfijas katedrā. Bez tam viņa ir sadarbojusies ar studiju asociācijām, skolotājiem, politiķiem un jauniešiem gan Zviedrijā, gan arī Polijā. Viņa ir darbojusies ANO konferences "Habitat -2" Zviedrijas sagatavošanās komitejā. Viņa bija viena no iniciatorēm jauniešu forumā "q2000".

Aleksejs Jablokovs

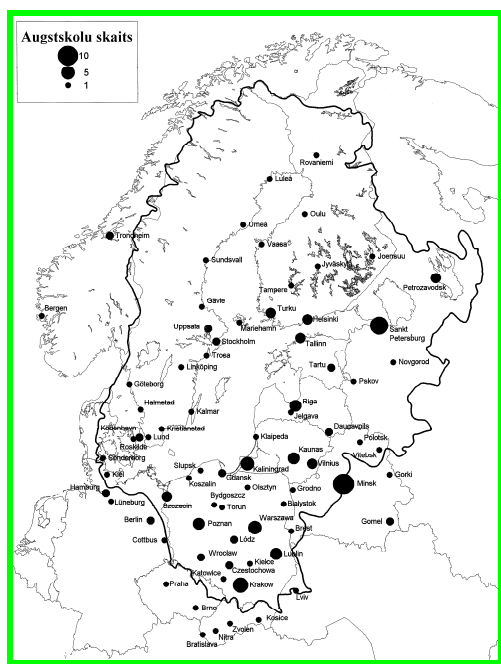
Viņš ir krievu biologs, profesors, kas ilgu laiku bija PSRS Zinātņu akadēmijas Bioloģijas institūta vadītājs. Viņš ir publicējis vairāk nekā 300 zinātnisku darbu - ziņojumus, rakstus un grāmatas. Viņš bija Krievijas prezidentu Mihaila Gorbačova un Borisa Jeļcina padomnieks vides aizsardzības jautājumos. Tagad viņš veic darbu Krievijas Federācijas Drošības padomes Ekoloģiskās drošības starpāģentūru komisijā.

Maciejs Kozakevičs

Viņa darbība ir saistīta ar Lodzas universitāti Polijā, kur viņš veic pētījumus par vides aizsardzības nevalstisko organizāciju attīstības jautājumiem.

Demosteness Džeimss Petersons

Viņš ir Kalifornijas universitātes politisko zinātņu doktors, ir uzrakstījis vairāk nekā 25 rakstus par vides aizsardzības un dabas resursu pārvaldīšanas ekonomiskiem, institucionāliem un sociāliem aspektiem valstīs, kas atrodas uz pārejas ceļa. Viņš ir specializējies bijušās PSRS vides politikas jomā un ir grāmatas "Apdraudētās zemes. Patiesība par Padomju vides katastrofu" ("*Troubled Lands. Legacy of Soviet Environmental Destruction*". RAND, 1993) Pašlaik viņš strādā pie grāmatas, kurā cenšas izvērtēt politisko un ekonomisko reformu ietekmi uz dabas resursu pārvaldīšanu Krievijas Federācijā.

Baltijas jūras reģions. Biezā līnija norobežo Baltijas jūras reģiona ūdensšķirtnes baseinu, bet punkti norāda Baltijas universitātes programmas dalības augstskolu atrašanās vietu.

BALTIJAS REĢIONA ILGTSPĒJA ir labi ilustrēts lekciju kurss, kas dod pārskatu par ilgtspējīgas attīstības koncepciju, it īpaši attiecībā uz Baltijas jūras reģionu. Lekcijās ir aplūkoti jautājumi, kas skar dabas resursu ilgtspējīgu izmantošanu un pārvaldīšanu, ilgtermiņa dabas aizsardzību un ilgtspējīgu cilvēku kopienu veidošanu, sākot no ģimenes līmeņa līdz pat pagastiem, pilsētām un valstīm.

Lekciju kurss veido Baltijas universitātes programmas sagatavotu universitātes kredītkursa pamatmateriālu, kas tiek piedāvāts reģiona augstskolām. Svarīga kursa komponente ir desmit televīzijas programmas, kas tika sagatavotas konsorcijs ietvaros, kurā sadarbojās reģiona nacionālās televīzijas kompānijas, satelīta televīzijas raidkompānijas un nacionālie televīzijas kanāli. Šie televīzijas raidījumu materiāli satur plašas reportāžas no Baltijas reģiona valstīm. Bez tam kursam ir arī datu bāze par dabas resursiem un ietekmi uz vidi reģionā, kas ir pieejama, izmantojot INTERNET sistēmu. Lekciju kurss ir pieejams angļu, poļu, latviešu un krievu valodā, bet televīzijas raidījumu materiāli ir sagatavoti angļu un daudzās nacionālās valodās.

Baltijas universitātes programma īsteno starptautisku sadarbību starp apmēram 150 augstskolām 14 valstīs, kas atrodas Baltijas jūras reģionā. Programmu koordinē Upsalas universitāte.

BALTIJAS UNIVERSITĀTES PROGRAMMA - UPSALAS UNIVERSITĀTE

Adrese: The Baltic University Secretariat, Uppsala University, P.O.Box 2109, S - 750 02, Uppsala, SWEDEN
Tālrunis + 46 18 4711840; fakss + 46 18 4711840; e- pasts Baltic.Univ@uadm.uu.se

BALTIJAS UNIVERSITĀTES PROGRAMMAS LEKCIJU KURSS LATVIEŠU VALODĀ IR PIEEJAMS

LATVIJAS UNIVERSITĀTES VIDES PĒTĪJUMU CENTRĀ (Adrese: Latvijas Universitāte, Kr. Valdemāra ielā 48, LV - 1013, Rīgā. Tālrunis 7372597; fakss 7225039)

LATVIJAS UNIVERSITĀTES EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTĒ (Adrese: Latvijas Universitāte, Aspazijas bulvārī 5, LV - 1050, Rīgā. Tālrunis 9227026; fakss 7034702).

ISBN 91 7005 133 X